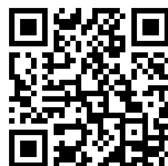
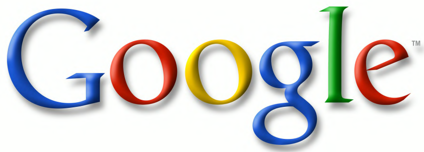

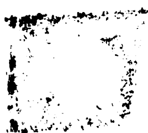

Google

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0200 6390

Digitized by Google

KAREL ENDE ELEGAST.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE,

AAN DE

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. G. A. VAN HAMEL,

Hoogleeraar in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

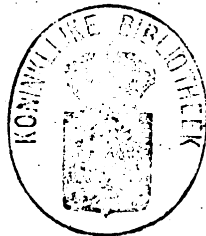
op Zaterdag 6 *December* 1890, *des namiddags te* 3 *uren,*

IN HET UNIVERSITEITSGEBOUW

DOOR

ESGO TACO KUIPER,

Geboren te Zwolle.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN & ZOON.
1890.

Aan mijne Ouders.

Toen ik met de bewerking van deze uitgave van den *Karel ende Elegast* reeds voor een aanmerkelijk deel gereed was, vernam ik dat tegelijk met mij door Dr. J. Bergsma te Groningen dezelfde arbeid was ondernomen. Niettemin besloot ik met mijn werk voort te gaan, aangezien ik, al zóó ver gevorderd, en in een werkkring geplaatst, die een groot deel van mijn tijd in beslag nam, moeilijk een nieuw onderwerp voor mijn proefschrift kon kiezen.

Gelukkig was dat ook onnoodig. Dr. Bergsma heeft — het is mij aangenaam het hier met erkentelijkheid te vermelden — van het bewerken eener nieuwe uitgave van den *Elegast* afgezien, en zich bepaald tot het leveren van eene *Bijdrage tot de tekstcritiek van den Karel ende Elegast.*

Ten deele kwamen de in de *Bijdrage* openbaar gemaakte uitkomsten natuurlijk met de mijne overeen. Waar dat niet het geval was, heb ik mijne meening opnieuw getoetst en met het door Dr. Bergsma te beide gebrachte vergeleken. Soms vond ik daarin aanleiding zijne opvatting in mijne aanteekeningen te bestrijden. Waar ik iets overnam, heb ik dat gewoonlijk aangewezen; eene enkele maal echter eene door mij begane fout stilzwijgend verbeterd. Aan de *Bijdrage* ontleende ik o. a. de lezingen der drukken *D* en *E*, die ik niet kende, toen ik mijn arbeid aanving, het bezigen der kleine letters (*a*, *b*, *c*, *d*) voor de tusschen de verschillende drukken aangenomen origineelen, en het gebruik van die letters ter aanwijzing der lezingen gemaakt.

INLEIDING.

1. DE VERSCHILLENDE REDACTIËN VAN DE ELEGAST-SAGE.

Toen H. VAN WIJN in zijne *Historische en letterkundige avondstonden* [1]) in 1800, naar het eenige toen bekende incunabel, den inhoud van den *Karel ende Elegast* meedeelde, kon hij over de geschiedenis van het gedicht zelf nog geen oordeel uitspreken. „Dit is", zegt hij, „de hoofdzakelijke inhoud van deezen roman, dien ik niet weete of oorspronglijk, dan bij overzettinge in onze taale geschreven is," en de vraag door hem aan de orde gesteld, is ook nu nog niet met zekerheid te beantwoorden.

Intusschen, de *Karel ende Elegast* is niet meer een op zich zelf staand nederlandsch gedicht, het verband er van met de overige Karelliteratuur is sinds dien tijd duidelijker in het licht gesteld. Niet alleen toch hebben wij van onzen *Elegast* nieuwe drukken en handschriften gevonden, maar vooral afwijkende bewerkingen van het verhaal en toespelingen in andere gedichten hebben ons dat verband aangetoond.

Wij weten nu, dat bewerkingen van de Elegastsage be-

[1]) I. 308, vlgg.

staan, of hebben bestaan in de nederlandsche, fransche, duitsche, ijslandsche en deensche literatuur. Volgens GASTON PARIS [1]) zijn daarvan in den aanvang der 13e eeuw drie redacties te onderscheiden:

1. Die, waarnaar „le traducteur néerlandais" gewerkt zal hebben, en die bekend was aan PHILIPPE MOUSKÈS en aan den dichter van *Jehan de Lanson*. Hieronder brengt PARIS ook den middelduitschen *Elegast* [2]).

2. Die, waarvan wij de ijslandsche en deensche vertaling kennen.

3. Die, waarop de *Renaus de Montauban* doelt.

De trek, dien de bewerkingen der eerste redactie gemeen hebben, is de veronderstelling van eene oude vijandschap tusschen KAREL en ELEGAST. Onbekend aan PARIS was eene plaats uit *le Restor du Paon*, die we later zullen bespreken, en die ons dan zal blijken waarschijnlijk tot de derde redactie te behooren.

Onder welke der drie redacties de bekende plaats uit ALBERICUS TRIUM FONTIUM [3]) moet worden gerekend, zegt PARIS niet. Het is dan ook bezwaarlijk uit te maken. Bij het jaar 788 teekent ALBERICUS nl. aan [4]): „Conjuratio valida facta est ab Austrasiis contra KAROLUM Regem, auctore HARDERICO, qua detecta multi aut membris truncantur, aut exiliantur; (itaque aut duo fuerunt HARDERICI, aut mendacium est, quod AMICUS scribitur supra [5]) interfecisse HARDERICUM) et, ut in cantilena dicitur, ad istam conspirationem

---

[1]) *Histoire poétique de Charlemagne* (Paris, 1865) p. 320.

[2]) *Revue critique* I, 384. n. 2.

[3]) *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium a monacho novi monasterii Hoiensi interpolata*. Ed. P. SCHEFFER-BOICHORST. Pertz' *Monumenta* XXIII, 631.

[4]) t. a. p. 717.

[5]) t. a. p. 714.

cognoscendam KAROLUS MAGNUS monitu angeli ivit de nocte furari."

Met de 2e redactie komt dit niet overeen, omdat de ijslandsche bewerking de geschiedenis aan den aanvang van KARELS regeering plaatst, en in verband brengt met de verraderlijke bastaardbroeders, waarvan ALBERICUS op het jaar 763 spreekt, terwijl hij 12 eedgenooten noemt, waar ALB. in 't algemeen zegt: „ab Austrasiis". Intusschen is het duidelijk, dat het tweede deel van de aanteekening „et ut in cantilena dicitur" enz. een bijvoegsel is van den compilator zelf [1]), terwijl hij het eerste uit eene andere kroniek overneemt, zooals trouwens de meeste verwijzingen naar cantilenae van hem afkomstig zijn [2]). Hij neemt dus het geschiedkundig feit over en herinnert er even aan, dat aangaande die gebeurtenis ook eene dichterlijke overlevering bestaat; het is niet juist noodig, dat die met zijne historische mededeeling in alle opzichten overeenstemde. Daarom durf ik niet met zekerheid te zeggen, tot welke der drie redactiën de cantilena, die ALBERICUS zoo terloops noemt, behoort, alleen kunnen om het chronologische verschil en om het groote onderscheid wat aangaat den aard van den opstand noch de ijslandsche bewerking, noch die, waarop de *Renaus* zinspeelt, die van eene samenzwering der 12 pairs spreekt, in aanmerking komen, zoodat de nederlandsche redactie, die alleen den verrader eenen anderen naam geeft (HARDERICUS-EGGHERIC) er in elk geval het dichtste bij komt.

Dat niettemin naar alle waarschijnlijkheid ALBERICUS niet op onzen *Elegast*, maar op een fransch gedicht het oog heeft

---

1) SCHEFFER-BOICHORST t. a. p. 670: „Ubi de Austrasiorum coniuratione anno 788 facta *Sigerto duce* enarravit, *suo marte* addidit: „Et ut in cat"" etc.

2) JONCKBL. *Elegast.* p. 149.

gehad, is door JONCKBLOET in de belangrijke studie, die hij in zijne Elegastuitgave [1]) aan de kroniek gewijd heeft, en later door PARIS in zijne *Histoire poétique* [2]) aangetoond [3]). De mogelijkheid, dat ALBERICUS hier op fransche, daar op nederlandsche romans doelt, blijft ongetwijfeld nog bestaan. Trouwens, voor de vraag aangaande het vaderland van den *Elegast* is die quaestie sinds het bestaan van Elegastbewerkingen in de fransche letterkunde ook op andere gronden vaststaat, van minder beteekenis geworden. Alleen bij het nagaan van den aard dier bewerkingen is zij voor ons nog van belang.

Is er volkomen overeenkomst in de voorstelling der feiten en in de namen te vinden tusschen eene der onder 1) genoemde bewerkingen en ons gedicht; met andere woorden: kunnen wij met zekerheid een fransch gedicht aanwijzen, dat aan het onze tot voorbeeld heeft verstrekt?

De plaats uit den *Jehan de Lanson* kan eigenlijk nauwelijks als eene toespeling op ons gedicht worden erkend. Zij spreekt alleen van een vroegeren strijd, die er tusschen KAREL en BASIN — want onder dezen naam alleen komt ELEGAST in de fransche gedichten voor — heeft bestaan:

> Entre lui et BASIN furent ja compaignon
> A cel tans que BASINS guerroia roi CHARLON [4]).

---

[1]) blz. 121 vlgg.

[2]) blz. 101 vlgg.

[3]) BARTSCH meent *Ueber Karl Meinet* blz. 3 dat ALB. hoofdzakelijk op nederlandsche gedichten het oog heeft, maar in zijn critiek op de *Hist. poét.* (*Germania* XI, 228) komt hij daarvan terug.

[4]) *Histoire Littéraire* XXII, 570. Wij kennen den roman nog alleen uit het uittreksel aldaar gegeven. Eene uitgave door Dr. KARSTEN, volgens Dr. PFAFF, *Reinolt* (Tübingen 1885), blz. 607 in bewerking, is echter nog niet verschenen. Eene doorlezing van het geheele gedicht zou anders wellicht nog meer toespelingen hebben aan het licht gebracht.

Over den persoon van BASIN, dien we hoofdzakelijk uit *Jehan de Lanson* kennen, spreek ik later.

Van meer belang zijn de regels die PARIS uit de kroniek van PHILIPPE MOUSKÈS aanhaalt:

Et BAZINS li fist maint anui,
Qui l'emmena embler od lui. [1])

Hier is het althans duidelijk, dat de schrijver op het verhaal van KARELS nachtelijken rooftocht doelt, en tevens, dat hij BASIN als een vroegeren, gevaarlijken tegenstander van den koning kent. Maar ook deze aanwijzing is te vaag en te onduidelijk om er voor de vergelijking met ons gedicht veel aan te hebben, zij geeft steun aan de gissing omtrent het bestaan van eene met onzen *Elegast* overeenkomende fransche chanson, meer niet.

Er blijft ons dus alleen ter vergelijking over de middelduitsche *Elegast*, dien ik onder 1) genoemd heb. In het „kapitelsarchiv" te Zeitz bevindt zich nl. eene zeer merkwaardige bewerking van het verhaal, waarvan F. BECH een uittreksel heeft gegeven [2]), dat ik eenigszins verkort hier laat volgen. Het gedicht is waarschijnlijk eerst in de 15e eeuw in middelduitsch geschreven [3]).

„Keizer KARL, een zeer machtig heer, aan wien de meeste landen onderworpen waren, had eens te Ingelheim, waar hij een groot paleis bezat, alle grooten van zijn rijk met hunne mannen om zich verzameld. Bij gelegenheid van een toernooi werden vele gasten tot ridder geslagen en rijkelijk begiftigd. Na verloop van 12 dagen geschiedde het, dat

---

[1]) 8442, 3.

[2]) *Germania* IX, 320 vlgg.

[3]) KOBERSTEIN-BARTSCH, *Gesch. der D. Nationnallit.* I ^{5}, 302.

KARL, terwijl hij aan de zijde van zijne gemalin sliep, de stem Gods vernam, die zeide: „wache konnig KARLEMAN! du solt stelen gân! stielestu nicht in disser nacht, du lebest morne nimmer den tag!" KARL ontwaakt, verbaasd over dat gebod, en bidt God hem niet tot dief te laten worden; dan keert hij zich om en tracht weer in te slapen. Wederom beveelt de stem hem te gaan stelen. Maar de keizer, gedachtig aan zijne waardigheid als vorst en hoogste rechter, weigert, zich tot iets zoo schandelijks te laten vinden. Eerst als ten derden male het bevel gegeven wordt met bijvoeging, dat God zelf beveelt, springt KARL op, neemt kleederen en wapenen, haalt en zadelt zelf zijn paard en rijdt bekommerd naar de brugpoort (144[a]—146[b]). Daar klopt hij den portier op, laat hem de poort openen en de brug neerlaten, duwt hem een gouden mark in de hand en beveelt hem over zijn tocht het stilzwijgen te bewaren.

Onder de zegewenschen van den portier rijdt de koning verder, maar spoedig houdt hij stil, onzeker, welken weg in te slaan. In zijne onzekerheid wendt hij zich tot God en smeekt hem om een gezel, die het vak van stelen verstaat; het liefst zou hij Hertog ELEGAST hebben, want die was een meester in de kunst. Dertig jaren waren nu verloopen, sinds deze hem in waanzin zijn zusterszoon LUDWIG met een schaakbord had doodgeslagen. Hij had hem destijds van land en goed beroofd en dit aan ECKERICH in leen gegeven, en aan denzelfden zijne zuster BLASSFLORES tot vrouw. Sinds dien tijd zocht ELEGAST zich met de zijnen door roof en diefstal over de geleden schade te wreken. Dat alles zou KARL willen vergeten, indien hij hem nu tot medgezel zou kunnen krijgen.

Nauw had hij aldus gesproken, of daar zag KARL een man door de wolken aankomen, gezeten op een zwart paard,

dat hij met het oog op zijn stelen gewend had, zoo zacht te gaan als een schip. Zijn harnas was donker van kleur, zijn helm versierd met een gouden adelaar. Daaraan herkende de keizer ELEGAST, zelf werd hij door dien niet herkend. Terstond ontstaat een strijd tusschen hen. Na eenigen tijd zonder tot een uitslag te geraken met speer en zwaard te hebben gekampt, komen zij op KARLS voorstel overeen elkander mee te deelen, waarheen zij gaan en wie zij zijn.

ELEGAST bekent, dat hij op stelen uit is, want hij is de beste dief ter wereld, hij kan stelen, wat hij verkiest. Koning KARL heeft hem uit zijn erf verdreven, en dat aan den hoogmoedigen en ontrouwen ECKERICH gegeven. Maar deze zal er geen genoegen aan beleven, want zoolang ELEGAST leeft, zal hij hem met zijn 77 gezellen, die hem vrijwillig in de ballingschap zijn gevolgd, op alle mogelijke manieren in onrust houden. Na ook zijn naam te hebben genoemd, eischt hij, dat de koning hetzelfde zal doen. KARL antwoordt, dat hij ook een dief is, de beste, die ooit is geboren, dat hij uit het land Kerten komt en OLBRECHT heet. Daarop beloven zij elkander trouw en vriendschap tot in den dood en bevestigen dit met een eed op hun zwaard (146a—150b).

Op ELEGASTS vraag, wat zij nu zullen doen, stelt OLBRECHT voor naar Parijs te gaan en daar in de schatkamer van den koning in te breken. „Tegen koning KARL wil ik niets misdrijven" antwoordt Elegast, drie jaar geleden had hij hem weliswaar 80 mark ontstolen, waarmee hij de zijnen tot nu toe had onderhouden, maar nu hem de nood weer dwingt om te stelen, wil hij elders heen gaan. Als OLBRECHT daarop den koning den dood toewenscht, opdat zij in het vervolg hun handwerk zonder gevaar zullen kunnen drijven, wordt Elegast toornig en dreigt de vriend-

schap weder af te breken, indien hij voortgaat den koning te beleedigen. Daarop komen zij overeen naar ECKERICHS stad (Urlous) te gaan, om daar aan ELEGASTS vijand zijn schat te ontstelen.

De weg daarheen bedroeg 15 mijlen, die zij nog in denzelfden nacht afleggen. ELEGAST glijdt op zijn paard voort zoo zacht als een schip, KARL daarentegen laat het zijne zoo hard stampen, alsof de landen hem behoorden, zoodat de honden er van beginnen te blaffen. ELEGAST lokt ze echter met een hoorn tot zich, bindt hun de staarten aaneen en hangt ze aan een muur op.

Onder weg moet OLBRECHT zich van een breekijzer voorzien, het zijne beweert hij op de vlucht te hebben verloren; hij trekt daarom het ijzer van een ploeg af, maar laat daarvoor 12 gulden achter.

Zoo raken zij door bosch en heide op eene vlakte en binden daar hunne paarden aan een groene linde. Plotseling zien zij in het Oosten den dag aanbreken en hooren reeds, hoe de vogels hun zoet gezang aanheffen. ELEGAST verschrikt en spoort zijn medgezel aan in het bosch te vluchten, maar KARL stelt hem gerust, werpt zich op de knieën en bidt God om nog een nacht. Aldus geschiedt het: de nacht brak weer aan. „Gij zijt een grooter meester dan ik," riep ELEGAST uit; en rustig gingen zij verder. Voor Urlous in de gracht gekomen, gaan zij daarop aan het werk en binnen weinige uren is eene opening in den muur gebroken en ELEGAST spoort OLBRECHT aan, er door te kruipen, in den hof en in het paleis, vervolgens in de schatkamer te dringen en ECKERICHS kostbaar zadel weg te nemen: drie woorden zouden voldoende zijn, slot en grendel te openen (150^a—153^b). Maar KARL verzet zich tegen dezen eisch: in zijn vaderland Kerten zou hij het wel

hebben gedaan, maar hier was zijn makker beter op de hoogte. Elegast kruipt nu zelf door het gat, na Karl te hebben bevolen het intusschen zoo groot te maken, dat men er door zou kunnen rijden. Nauwelijks is Elegast er door, of een tooverspreuk helpt hem de grendels der deuren los te maken. In zes kamers heeft Eckerich 300 ridders liggen, om hem tegen Elegast te beschermen. Deze gaat onbemerkt midden tusschen hen door, en wendt zich vervolgens links naar de schatkamer, waar het schoone zadel wordt bewaard Door de aanraking beginnen de honderd schellen, waarmee het versierd is te rinkelen, zij doen Blassflores ontwaken, die onmiddellijk haren echtgenoot wekt en hem meedeelt, dat Elegast de dief er is en hem zijn zadel wil ontstelen. Eckerich springt op, grijpt zijn zwaard en roept zijn mannen toe, zich te wapenen, naar den indringer te zoeken en hem te dooden. Maar de op hem gemunte stooten treffen Elegast niet: hij houdt zich achter een gordijn verborgen. De ridders leggen zich weer te slapen en Elegast kruipt intusschen onder het bed van Blassflores. Hij hoort daar, hoe Eckerich zijne vrouw verwijt, dat zij hem met haar alarm heeft om den tuin geleid, dat hij nimmer genoegen van haar beleefde, en dat ook haar broeder Karl hem hoe langer zoo minder begon te bevallen. Hij had dan ook met elf graven zijn dood gezworen, en reeds den volgenden dag zou men hem dooden. Hij deelt mee, dat Karl ieder van hen met 100 man naar Ingelheim heeft ontboden tot een gerechtzitting. Den volgenden dag zouden zij zich daarheen begeven, maar in hunne mouwen lange messen verbergen; hij zelf zou tegen het verbod met 14000 gewapenden verschijnen en trachten den koning in een vertrouwelijk gesprek te dooden. Hij zou zich dan meester maken van Karl's vrouw, zijn eigen zou hij aan een koksjongen geven. Elegast

hoort vervolgens, hoe BLASSFLORES, die het onverdiend ongeluk van haren broeder beklaagt en haren ontrouwen echtgenoot daarvoor aan de galg wenscht, van dezen een slag in 't gezicht krijgt, zoodat zij hevig begint te bloeden. Zij vangt het stroomende bloed met een sluier op en werpt dien naar de plaats, waar ELEGAST ligt. Deze neemt hem op en steekt hem als een bewijsstuk bij zich (153^b—156^a). Hij kruipt nu van onder het bed en neemt het zadel, na vooraf de bellen te hebben omwonden. Daarop begint hij zijn terugtocht tusschen de wachters door, waar hij doet, alsof hij tot hen behoort en hun verzoekt plaats voor hem te maken. Alle grendels vallen vanzelf achter hem dicht, en nadat hij zich nog van een goed paard uit den stal heeft voorzien, om er den kostbaren buit op te leggen, raakt hij onverhinderd weder bij de opening. Zijn makker heeft zoo krachtig doorgewerkt, dat het niet veel scheelt of hij had den ganschen burcht afgebroken. Zij zetten de uitgebroken steenen weer op hun plaats en begeven zich naar hunne paarden. Nu echter was ook de tweede nacht ten einde. ELEGAST raadt aan te vluchten, want indien ECKERICH hen in handen kreeg, zouden zij aan de galg komen. Maar KARL bad nogmaals om een nacht en de maan gaat weer op, terwijl de morgenster niet verschijnt.

ELEGAST brengt nu zijnen vriend OLBRECHT naar zijn hol, dat rijkelijk van mede en wijn voorzien is. Allen heetten daar KARL welkom en verklaarden hem voor den grootsten dief, daar hij de kunst verstond den nacht te verlengen en den dag te verkorten. Na een vroolijk maal, waarbij ELEGAST veel roemrijks van zijnen lieven heer weet te vertellen, wenscht OLBRECHT te vertrekken. Hij doet afstand van zijn aandeel aan den buit en laat zich weer naar de groene linde brengen (156^a—160^a).

Aangezien de dag weer aanbreekt, en ELEGAST nog wat heeft mee te deelen, smeekt KARL ten derden male om verlenging van den nacht, met hetzelfde gevolg als te voren. Zij zetten nu hunnen tocht voort en onderweg spreekt ELEGAST als tot zich zelf over het levensgevaar, dat den keizer dreigt. Op OLBRECHTS vraag, wat hij daarmede meent, deelt hij dezen uitvoerig mee, wat hij in ECKERICHS burcht van den aanslag der saamgezworenen vernomen heeft, en bezweert hem, om KARL snel daarvan mededeeling te doen. Als bewijs kan hij den sluier met het bloed van BLASSFLORES laten zien. OLBRECHT kan onbevreesd de zaak aangeven: hij zou hem bijstaan, al zou het hem zijn leven kosten. Daarop nemen zij afscheid. KARL keert naar Ingelheim terug, wordt daar door den portier binnengelaten, dien hij nogmaals beveelt het stilzwijgen te bewaren, brengt zijn paard op stal en gaat, na zijn wapenen te hebben afgelegd, weer te bed liggen, aan de zijde van zijn vrouw, die nog in dezelfde houding ligt als bij zijn vertrek. Doordat hij koud is geworden, ontwaakt zij echter en vraagt bezorgd naar de oorzaak van zijn koudheid. Daarop antwoordt hij haar, dat hij om lucht te scheppen op de tin is geweest, en het gezang der vogelen heeft gehoord (160a—164b.).

Vroeg in den morgen wekt de keizer eerst den bisschop TURPIN om zich een mis te doen lezen. Vervolgens riep hij zijn maarschalk ROLAND, wien hij beval de ridders en de mannen onmiddellijk te wapen te roepen. Spoedig waren de helden bijeen. Met dezen trok KARL naar het bosch. Hij verdeelt ze in hoopen van 10000 en stelt ze op verschillende punten verdekt op. Zelf rijdt hij met 100 ongewapende ridders, zooals hij vroeger bepaald had naar de groene heide. Daar vond hij ECKERICH reeds met 15000 helden, allen geharnast en gewapend. Op KARLS vraag geeft

Eckerich als reden van die groote macht op, dat hij met den hertog van Averne strijden wil. Spoedig daarop treedt een van de afdeelingen des keizers te voorschijn, waarop Karl spottend verklaart, dat hij hem daarmee tegenover den hertog van Averne wil bijstaan. Daar rukken echter nog 5000 man uit het woud op om Eckerich te helpen, maar Karl zwaait het rijksvaandel en in weinige oogenblikken zijn ook 's konings overige troepen aanwezig (164b—168a). Karl treedt vervolgens met 11 zijner getrouwen op en haalt aan Eckerich met zijn 11 graven de scherpe messen uit de mouwen. Eckerich beweert ze te hebben meegenomen om den hertog van Averne te deren, maar Karl beschuldigt hem dat hij den keizer daarmee heeft willen dooden. Als Eckerich dat ontkent, zwaait Karl nogmaals de rijksvaan. Op dit teeken dringt Elegast met zijn manschappen uit zijn schuilhoek te voorschijn. De keizer ontvangt hem vriendelijk, zegt hem, dat hij door Olbrecht van alles op de hoogte is gebracht en staat hem toe, onbevreesd zijn aanklacht tegen Eckerich voor te dragen. Aanvankelijk verklaart Egkerich alles voor onwaar, maar als Elegast den zijden doek met de bloedvlekken voor den dag haalt, maakt hij hem voor een leugenaar uit en eischt beslissing door een tweekamp. Aldus geschiedt het. Elegast meent aanvankelijk zachtkens met Eckerich te moeten handelen, omdat het 's konings zwager is. Maar Karl vermaant hem den verrader niet te sparen, en belooft hem Eckerichs hertogdom en vrouw en nog 5000 mark jaarlijks bovendien. Het gelukt Elegast zijnen tegenstander te dooden, en de duivelen eigenen zich de ziel van den verrader toe. Er wordt een galg opgericht, waaraan Eckerich met zijn 11 graven worden opgehangen. Elegast daarentegen kreeg 's keizers gunst en zijn eigen erf terug en werd met zijn 77

gezellen door den keizer naar Ingelheim gevoerd. Daar wordt ELEGASTS huwelijk met BLASSFLORES gevierd (168a—172b)".

Ik heb het wenschelijk geacht de inhoudsopgave in haar geheel te geven, omdat de meeningen ten opzichte van dit gedicht bijzonder uiteenloopen. BECH acht de verschilpunten met onzen *Elegast* van genoeg belang om aan eene redactie te denken, onafhankelijk van de mnl. Om eenige anderen te noemen: KOBERSTEIN [1]) wijst er op, dat het gedicht „in der Darstellung ganz von dem mittelniederländischen... abweicht". F. LIEBIECHT spreekt in eene recensie van GAUTIER's *Epopées* [2]) zelfs van eene „nach Inhalt und Sprache durchweg abweichende Darstellung", maar PARIS [3]) acht, dat LIEBRECHT te ver gaat, en noemt de verschilpunten „assez peu importants". K. BARTSCH [4]) integendeel verzekert: Der inhalt weicht von dem niederländischen Gedichte so stark ab, dass eine Entlehnung aus demselben nicht angenommen werden kann".

Het aangehaalde oordeel der duitsche geleerden gaat ontegenzeglijk te ver. BECH wijst er zelf op, dat het geenszins onmogelijk is, zoowel het ontbreken van verschillende trekken, die wij in het mnl. gedicht vinden, als de nieuwe en onbekende, die het md. oplevert, te verklaren „aus dem unverkennbaren Bestreben, alles was irgendwie der streng kirchlichen Anschauung nach an dem Charakter des christlichen JOSUA, dessen Rolle hier KARL übertragen ist, verletzend oder tadelnswerth schien, so viel als möglich fern zu halten, oder, wo aus Noth eine Tugend gemacht werden musste, auf irgend eine Art zu mildern". En nu is het wel waar,

---

[1]) *Nationall.* t. a. p.
[2]) *Gött. gel. Anz.* 1868, II, 432.
[3]) *Revue crit.* 1868, I, 384. n. 2.
[4]) Crit. op PARIS' *Charlemagne*, *Germania*. XI, 228.

dat we ook in oudere romans een dergelijke gelijkstelling der Karolingische helden met oud-testamentische figuren vinden, dat in de *chanson de Roland* en in *Guion de Bourgogne* de zon op Karels gebed ook stilstaat, en dat, om een ander bijbelsche herinnering te noemen, in *Anseïs de Charthage* het leger door Karel droogvoets door de Gironde wordt geleid, maar de gelijkstelling is hier veel verder volgehouden en ik kan niet gelooven dat de invoering van deze elementen in het Elegastverhaal van ouden datum zou zijn. Zeker kunnen wij uit de bedoelde neiging van den dichter niet alle verschilpunten verklaren, vooral het einde wijkt daartoe te ver af, maar wat de eigenlijke Elegastoverlevering aangaat, staat in elk geval het md. gedicht zeer na bij het onze.

Vooreerst wat de namen betreft: Ingelheim, Elegast, Olbrecht, Eckerich. Waar trouwens tegenover staat, dat er gesproken wordt van naar Parijs te gaan om te stelen, dat Eckerich tegen den hertog van Averne optrekken wil en vooral, dat Eckerichs burg niet Egghermonde maar Urlous genoemd wordt. Ook wordt als vaderland van Olbrecht Kerten genoemd, en heet Karls zuster Blassflores, wat trouwens van weinig belang is, omdat *Elegast* in geen der beide gevallen een naam heeft.

Het algemeene kenmerk der 1e redactie, de oude veete tusschen Karel en Elegast, heeft ook deze bewerking: voor dertig jaar heeft Elegast Karls zusterszoon Ludwig bij het spel doodgeslagen en sinds dien tijd leven zij in vijandschap.

Ik moet nog wijzen op overeenkomst in de beide teksten. Vgl.:

Hundert schellen man klingen horte
Dorch slagen rot von golde

met:

Daer hanghen an hondert schellen groot
Ende sijn claer van goude root (*El.* 857).

Verder:

Es wer besser dz du wurdest gefangen
Und an einen galgen gehangen,
Wen dz min bruder styrbe
Und nymmer priss erwirbe, enz.

. . . .

He gab or einen backen slag
Dz or munt und nasse enprach, enz.

Mnl.

Ende seide: „mi ware liever vele
Datmen u hinghe bider kele
Dan ic dat ghedoghen soude".
Ende Eggheric sloech also houde
Die vrouwe vor nase ende mont,
Dat haar tbloet ter selver stont
Ter nase enten monde uutbrac (907 vlgg.)

Tot dusver derhalve geen bezwaren tegen het aannemen van een nauwe verwantschap tusschen md. en mnl. *Elegast.*

Men zou kunnen volhouden, dat een middelduitsch dichter der 15e eeuw, bijvoorbeeld uitgaande van de bewerking in den *Karl Meinet,* het een en and zou hebben bijgevoegd en veranderd en zoo een nieuw gedicht van KAREL en ELEGAST zou hebben geleverd.

Maar er zijn enkele belangrijke bewijsgronden tegen deze gissing aan te voeren. Ik zou in de eerste plaats kunnen vragen, of wij wel recht hebben ook de eigenaardige mythische bestanddeelen in den pers. o van ELEGAST [1]), zooals

---

[1]) Ik reken daaronder bijv. de vreemde regels:

Den (ELEGAST) man he dorch dy wolken sach
Gar wunneclichen dringen.

Het is gemakkelijk, als Bech, te zeggen: „Warscheinlich hiess es in der Vorlage „Walt"", maar die vergissing zou toch nog al sterk zijn, en we mogen niet vergeten, dat we met een mythische figuur te doen hebben. Verder doel ik op het lokken der honden met een

het md. ons dien geeft, alle aan den vijftiende-eeuwschen bewerker toe te schrijven. Maar op die vraag kan men „ja" en „neen" zeggen en zij brengt ons dus niet verder. Meer gewicht hecht ik aan de volgende schijnbare kleinigheden.

Een der punten van verschil tusschen *Elegast* en het verhaal der ijslandsche bewerking met den *Renaus*, is dat de beide laatste van eene samenzwering van 12 grooten (of de 12 pairs) spreken, de eerste niet. In de md. redactie vindt men die 12 weer.

In de ijslandsche bewerking vertelt de verrader aan zijne vrouw, dat de eedgenooten messen in hunne mouwen zullen verbergen en later worden die messen dan ook op den voor den aanslag bepaalden dag op die plaats gevonden [1]). *Elegast* heeft vs. 1119:

> Men vont naest haren live
> Witte halsberghe, scarpe cnive.

Het md. intusschen heeft op beide plaatsen het verbergen der messen in de mouwen bewaard [2]).

Eindelijk eigent Elegast (Basin) zich én in de IJslandsche Saga én in ons md. gedicht, voor hij het kasteel verlaat, nog een paard toe, terwijl de mnl. redactie daarvan niet weet.

---

hoorn en dgl. Indien de bewerker, naar onzen *Elegast* werkende, deze trekken opzettelijk heeft bijgevoegd, is het vreemd, dat hij de episode van het „cruut" heeft uitgelaten.

1) *Karlamagnus-Saga* (ed. Unger) p. 4, r. 14: „ok hafa sinn kníf hverr várr í sinni ermi" en p. 21, r. 1: „ok tóku or ermum theirra knífa tvíeggjad*a*" etc. Evenzoo in den *Renaus*: „Les coutiaus ens ès manches, tranchans et afilés."

2) Vlg. p. 9 en 12.

3) *Karlamagnus-Saga*, Cap. II einde.

Het blijkt dus, dat het md. gedicht aan den eenen kant groote verwantschap vertoont met het mnl., maar aan den anderen kant eenige overeenkomst met de ijslandsche redactie. Hoe onbelangrijk de bijzonderheden ook zijn, waarin de *Saga* en de md. *Elegast* overeenstemmen, de bewijskracht van die punten van aanraking acht ik niet gering. Wellicht zou een nader onderzoek van den md. tekst nog meer dergelijke plaatsen doen vinden, maar reeds nu geloof ik te mogen veronderstellen, dat het besproken 15de-eeuwsch dichtstuk onafhankelijk van onzen *Elegast* naar het Fransch bewerkt is. Of de bijvoegsels en veranderingen van den vertaler afkomstig zijn, is moeilijk te zeggen, maar het is misschien waarschijnlijker, dat grootendeels reeds door een later fransch dichter de Elegastsage dezen vorm had verkregen. Ik zeg dat, omdat het meerendeel der toegevoegde namen fransch is: Urlous, Parijs, de hertog van Averne, BLASSFLORES [1]), en omdat eene dergelijke bewerking van een vroeger gedicht, als we hier hebben, in de latere Karolingische literatuur zeer gewoon is.

Van de 2e redactie der Elegastoverlevering, die PARIS in de fransche literatuur aanneemt, bezitten wij de vertaling der *Karlamagnus-Saga* [2]), en daarnaast natuurlijk de verkorte deensche bewerking, die daarvan bestaat [3]).

---

1) Men zou allicht de toegevoegde namen uit inwerking van eenige andere chanson willen verklaren: ik heb gedacht aan de *couronnement Looys*, waarin een verrader BERNART D'ORLÉANS en eene BLANCHEFLEUR voorkomen. Maar de latere dichters warren de namen te zeer dooreen, om op een dergelijke overeenkomst te kunnen afgaan.

2) *Karlamagnus Saga ok Kappa hans* etc. udgivet af C. R. UNGER. Christiania 1859. Cap. 1—25.

3) *Romantisk Digtning fra middelalderen*, udg. af C. J. BRANDT. Köbenhavn 1877. III. *Karl Magnus Krönike* 1—4.

„Over Frankrijk heerschte een machtig en rijk koning, met name PIPPIN, en hij had eene vrouw, die BERTA heette. Zij hadden een zoon, KARL en twee dochters GILEM en BELESEM (*Krön.* BESILET). Toen KARL 32 jaar was, stierf PIPPIN. Op een nacht waarschuwt een engel Gods KARL, dat men hem wil verraden en hij neemt de vlucht naar DREFIA, een ridder, die in de Ardennen woonde. En deze nam hem vriendelijk op, en ried hem zijne zusters ook daar te laten komen, en, aangezien KARL niemand had om ze te halen, ging DREFIA zelf.

Op nieuw verschijnt nu des nachts een engel aan KARL en zeide: sta op, KARL, ga stelen en doe een dief, BASIN (*K.* ALEGAST) genaamd, halen om u te helpen." BASIN wordt gehaald en door KARL verwelkomd; NAMLUN (*K.* KARL zelf) raadt hem aan KARL MAGNUS te noemen en beiden begeven zich op weg en komen weldra bij een burcht, Tungr geheeten, die behoorde aan RENFREI (*K.* REMCKFFRE) en in 't midden der Ardennen was gelegen. KARL blijft achter, om op de paarden te passen, BASIN dringt in het kasteel binnen, brengt kleederen en kostbaarheden aan KARL en wil vervolgens weer vertrekken. Maar op KARLS verzoek brengt BASIN hem binnen en verbergt hem in de slaapkamer van den graaf, tusschen het gordijn en den muur; zelf zal BASIN intusschen RENFREI's paard stelen. Door het gehinnik der paarden wordt RENFREI wakker en hij roept zijn stalknecht om te zien wat de oorzaak van het gehinnik is. Maar BASIN verbergt zich door languit op een balk te gaan liggen, en zij bemerken dus niets. RENFREI legt zich weer te bed en roept zijn vrouw, aan wie hij meedeelt, dat hij in verbinding met 11 eedgenooten, waaronder zijn broeder HELDRI (*K.* AELRE), voornemens is PIPPINS zoon, KARL, den avond voor Kerstdag te dooden. RENFREI zal keizer worden, HELDRI hertog. Te

vergeefs wijst RENFREI's vrouw hem op het verraderlijke van zijn plan en tracht zij er hem van af te brengen. Hij luistert niet naar hare vermaningen, wel noemt hij haar de namen van de saamgezworenen. „Allen waart gij de vazallen van PIPPIN, en hij heeft u groot en machtig gemaakt, en wilt gij aldus zijn zoon daarvoor beloonen? Helaas", jammert de vrouw, „dat zou een groot ongeluk zijn, als KARL zoo schandelijk zou omkomen!" De graaf wordt toornig en slaat haar met den vuist voor neus en mond, zoodat zij hevig bloedde. KARL vangt het bloed op in zijnen rechter handschoen, terwijl zij zich over het bed heenbuigt om de lakens niet te bezoedelen. BASIN komt nu uit den stal en doet door zijne kunst allen in huis inslapen, hij rooft RENFREI's zwaard en keert naar KARL terug. Nadat zij nog een paard, dat zich alleen door KARL, niet door BASIN, wil laten zadelen, uit den stal hebben meegenomen, vertrekken zij.

Bij DREFIA teruggekeerd laat KARL van alle kanten zijne getrouwe vrienden bijeenroepen en deelt hun mede, wat hij heeft ontdekt, waarbij hij den handschoen met bloed ten bewijze vertoont. Op BASINS voorslag zendt KARL vervolgens boden rond om koningen, hertogen, graven enz. uit te noodigen te komen, om bij zijne kroning tegenwoordig te zijn."

Het overige van het verhaal heeft op die kroning betrekking en is dus voor ons doel van geen belang.

„Op den dag der kroning worden de saamgezworenen gevangen genomen door NAMLUN en DREFIA en voor den koning geleid. RENFREI ontkent de misdaad, ofschoon hem en zijnen genooten de messen uit de mouwen zijn gehaald. Als bewijzen laat KARL den handschoen met het bloed en vervolgens het gestolen paard voor den dag brengen en houdt RENFREI voor, dat hij zelf alles, wat tusschen den verrader en diens vrouw is voorgevallen, heeft gehoord, maar

Renfrei blijft alles ontkennen. Niettegenstaande dat worden de schuldigen gevangen genomen, en den volgenden dag worden de 12 eedgenooten, door de pairs tot de galg veroordeeld, op Karls bevel, als een gunst aan Renfrei's vrouw, onthoofd. Aan Basin schenkt Karlamagnus Tungr, de vrouw van Renfrei, het graafschap en al diens bezittingen."

Opmerkelijk is in dit verhaal het voorkomen van den naam Magnus en van die van Rainfroi en Heudri, de beide vijandige halfbroeders uit den *Mainet*. Kenmerkende trekken van deze redactie zijn verder: de verbinding van het verhaal met Karels kroning, de beperkte rol van Elegast, die bijv. bij de afluistering van het gesprek door Karel zelf wordt vervangen; het ontbreken, ook in verband met het vorige, van den tweekamp, het ontbreken van eene familiebetrekking tusschen Karel en de vrouw des verraders enz. Het hoofdonderwerp is Karels kroning, de nachtelijke tocht eene daarin gevlochten episode.

Zooals ik reeds zeide kennen wij van deze redactie behalve de *Karlamagnus Saga* ook nog de verkorting der deensche kroniek. In 't algemeen stemt deze met de saga vrij wel overeen, daargelaten het ontbreken van enkele trekken en het veranderen of wijzigen van sommige namen, zooals dat door de geheele *Krönike* heen geschiedt [1]).

Althans het stuk, waarmee wij hebben te maken, biedt geen belangrijke punten van verschil aan. Sommige heb ik in mijn kort overzicht aangegeven, een enkele is er van meer gewicht, en veroorzaakt eenige moeilijkheid. Ik bedoel de verwisseling van den naam Basin met dien van Elegast. Uit de ijslandsche *Saga* kan die naam niet genomen zijn; wel is de deensche kroniek naar de oudere redactie der *Saga*

[1]) Brandt, *Romantisk Digtning* III, 346.

bewerkt [1]), maar ook die heeft den franschen naam, niet den germaanschen. PARIS gelooft in dit geval aan invloed van het nederlandsch gedicht [2]), maar het komt me al heel onwaarschijnlijk voor, dat die invloed in Denemarken merkbaar zou zijn: voorbeelden van dergelijke inwerking van mnl. op deensche gedichten ontbreken, voor zoover ik weet, geheel. Eerder zou ik het een nieuw bewijs achten voor de bekendheid van de Elegastoverlevering in de germaansche landen, en aannemen, dat de naamsverwisseling door de deensche bewerkers onafhankelijk van onzen *Elegast* is volbracht. In aanmerking genomen de wijze, waarop de verwerking der *Saga* tot de deensche kroniek waarschijnlijk is tot stand gekomen, te weten niet alleen langs literarischen weg, maar veeleer een tijd lang door mondelinge overdracht [3]), dan is het zeer mogelijk, dat eene van ouds bekende overlevering haren invloed heeft geoefend op het nu uit den vreemde ingevoerde verhaal.

Wij komen tot de derde redactie, die PARIS aangeeft. In de eerste plaats behoort daartoe de plaats uit *Renaus de Montauban.* [4])

Jà fui-ge fius PEPIN, issi com vos savés,
Et BERTAIN la roïne, qui tant ot de biauté,
Je dui estre murdris en France et enherbés,
En Espaigne en alai, à Galafre sor mer.

---

[1]) BRANDT t. a. p. 341.

[2]) „il faut sans doute y voir une influence du récit néerl. sur le traducteur danois." *Charl.* p. 142 n. 3. Evenzoo NYROP, *Oldfr Helted.* (Italiaansche vert.) p. 112 „il che manifestamente si deve all'influenza della narrazione dei Paesi Bassi.

[3]) BRANDT. t. a. p. 344.

[4]) *Hist. Litt.* XXII, 694; JONCKBL. *Eleg.* 157; MICHELANT *Ren. de Mont.* 266, 34.

Là fis-ge tant par armes que je fui adobés,
Et conquis GALIENE, ma mie, o le vis cler:
Par m'amor refusa quinze rois coronés;
Je ving en douce France, o mon riche barné;
En ce temps me fi-ge, merci Deu, coroner,
Et si pris tos les sers qui furent el regné,
Je les fis tos ardoir et lor poudre venter.
Quant je cuidai avoir tot mon regne aquité,
Dont jurèrent ma mort trestuit li doze per;
Si me durent mordrir par un jor de Noé,
Dex me manda par l'ange que je alaisse embler,
Voirement i alai, ne l'osai refuser.
Je n'oi clé ne sosclave por tresor efondrer.
Dex me tramist à moi un fort larron prové,
BASINS avoit à nom, mena m'en la Ferté,
Et si entrat dedens por l' avoir asembler.
Iluec oï GERIN le conseil demonstrer,
Qui le dist à sa feme coiement acelé,
BASINS me le conta quant il fu retornés.
Je atendis le terme, et si les pris prové,
Les contiaus ens ès manches, tranchans et afilés;
Je en fis tel justise comme vos bien savés.

Met de *Karlamagnus Saga* komt deze plaats overeen ten opzichte van den naam BASIN. Maar de verrader heet hier GERIN, zijn kasteel la Ferté. Verder spreekt zij van „li doze per" als de samenzweerders, en plaatst den aanslag na, niet vóór de kroning, zooals de *Saga* en *Krönike* doen. Van die beide onderscheidt zij zich ook hierin, dat BASIN, niet KAREL het gesprek van GERIN met zijne vrouw afluistert, in dat opzicht staat de *Renaus* dus aan den kant van onzen *Elegast*.

Reeds vroeger heb ik gesproken over de plaats uit *le Restor du Paon* [1]), die m. i. ook tot deze redactie behoort

[1]) Meegedeeld door VERWIJS in den *Taal- en letterbode* I, 258 (1870). JONCKBL. *Gesch. ned. Letterk.* I[3], 175.

te worden gerekend. De plaats treedt meer in bijzonderheden en men heeft gemeend, dat zij moest doelen op het origineel, waarnaar onze roman bewerkt is. Het gedicht van den *Restor du Paon* is omstreeks 1325 [1]) vervaardigd door zekeren BRISEBARRE. In een der episodes vertelt deze, hoe EMENIDES van Arcadië, ten gevolge eener weddenschap dief geworden, daardoor in staat is de eer te redden van eene geliefde van ALEXANDER, en wijst er op, hoe het soms God behaagt uit een schijnbaar kwaad het goede te doen voortkomen:

Et bien semble que Dieus par raison ordena,
K'Aimes devenist leres, et à chou s' acorda.
Maus fais pour pes abatre est loés grant pieça.
E ne trueve ou que Dieus par son angle manda
Au fort roy KARLEMAGNE et se li commanda,
Que il alast embler? et li roys y ala,
A BASIN le laron par nuit s' acompaigna,
Ki par encantement en le maison entra
D'un rice traitour, s'oi et escouta
Que li leres disoit: Ma dame, entendés cha:
Jou voel que secré soit chou que vous orés jà".
Et la dame à celer esrant li otria.
„Dame" dist le traïtres, „KARLES mourdris sera
A ceste Pentecouste, ke plus ne vivera.
Bien le sai, car jou fui ou on le devisa".
Quant la dame l'oï, d'angoisse tressua,
Car c'estoit ses cousins et si la maria.
„Ciertes" ce dist la dame, „li boins roys le sara."
Quant li traïtres l'ot, si grant cop li douna
Parmi le nes que tout le vis en sanglenta.
BASINS passa avant et si s'agenoilla,

---

[1]) VERWIJS schrijft t. a. p.: 1225, maar uit het verband blijkt, dat dit een drukfout is; ofschoon JONCKBL. het jaartal aldus t. a. p. overneemt, en het ook in den 4den druk zijner *Gesch.* is blijven staan.

Si reçut en son gant le sanc qu' elle saina,
Puis revint à KARLON et le fait li conta,
Et KARLES se retraist et Dieu en mierchia,
Car bien contre ce fait puissedi se garda.

Komt deze plaats waarlijk geheel met hetgeen in onzen *Elegast* verteld wordt overeen, zooals men beweert? [1]). De waarheid is, dat het verhaal in hoofdzaak hetzelfde is, maar in bijzonderheden verschilt, naar mijne meening genoeg verschilt om te kunnen zeggen: het gedicht waarop BRISEBARRE het oog had, kan niet het origineel van onzen roman zijn. Vooreerst hebben wij den naam BASIN voor ELEGAST, maar PARIS zet deze naamsverwisseling op rekening van den nederlandschen vertaler, en wij zullen die afwijking dus niet in aanmerking nemen. Dat verder in ons gedicht de dief eenvoudig door het wegbreken van steenen en niet „par encantement" in EGGHERICS huis komt, acht ik van weinig belang. Ook dat er voor het gesprek van EGGHERIC met zijne vrouw niet de aanleiding wordt meegedeeld, die onze *Elegast* aangeeft, zou nog zijn toe te schrijven aan de kortheid van het verhaal. Maar bepaald anders is de wijze, waarop de verrader zijn plan vertelt, want in *Elegast* doet hij dat op aandrang van de vrouw, hier laat hij haar eerst beloven geheim te houden, wat hij haar vertellen zal en deelt het haar dan mee uit eigen beweging, volkomen in overeenstemming met wat de ijslandsche redactie heeft [2]). In den mnl. roman ontbreekt verder de tijdsaanwijzing „a

---

1) JONCKBL. *Gesch. ned. letterk.* I^3, 175. TE WINKEL, *Gesch. ned. letterk.* I, 121.

2) *Karlamagnus-Saga*, blz. 3 (ed Unger): hann maelti við frú sína: Sjá er einn lutr, frú, er ek vil segja thér, ok skaltu honum vel leyna. Herra, segir hon, skyld em ek thess. Vgl. *Karl Magnus Krön.* (ed. BRANDT) bl. 2, 29.

ceste Pentecouste", en de vrouw van den verrader dreigt hier met het openbaren van den beraamden aanslag, in den mnl. tekst geeft zij alleen hare verontwaardiging daarover te kennen. Eindelijk noemt *le Restor* de vrouw KARELS nicht, de *Elegast* heet haar zijne zuster.

Aan de overeenkomst ten opzichte van het opvangen van het bloed heeft men te veel gehecht [1]: deze episode is van het verhaal onafscheidelijk, de ijslandsche redactie heeft haar ook, en, afgezien van het feit, dat KAREL zelf daar de rol van ELEGAST speelt, staat de laatste zelfs nog dichter bij de mnl. bewerking, want het steken van het „anscijn over 't beddeboom" [2]) en de bepaalde aanwijzing, dat het de rechter handschoen was, vindt men bij die beide en niet in de uitgeschreven plaats.

Indien wij nu in aanmerking nemen, dat alleen dit tafereel uitvoerig behandeld is, dat van het overige van het verhaal zeer weinig gezegd wordt, en dat van de namen alleen BASIN voorkomt, dan is het duidelijk, dat we een zoo nauwe verwantschap tusschen het bedoelde gedicht en het onze niet kunnen aannemen.

Ik heb de plaats bij de derde redactie gebracht, omdat het mij voorkomt dat *Renaus* en *Restor* over hetzelfde gedicht spreken. Vooreerst is er een zekere gelijkheid in de manier van zich uit te drukken, en in de gebruikte woorden: wat beiden vertellen, vertellen ze volkomen op dezelfde wijze. Ik wijs ook op een regel als „Qui le dist à sa feme *coiement acelé*", die duidelijk toont, dat ook hier de verrader

[1]) TE WINKEL, *letterk.* I, 121. n. 2: „zooals men letterlijk vindt *Carel ende El.* 919—21."

[2]) *Saga.* t. a. p. blz. 4: En hon laut fram or hvílunni ok vildi eigi láta bloeda á klaedin.

zijne vrouw op dezelfde wijze aanspreekt als in *le Restor* en *Karlamagnus Saga* [1]). Dat we aan de laatste niet hebben te denken, bewijst natuurlijk de naam Basin in het verhaal van de scène op de slaapkamer voldoende. Het eenige punt van verschil tusschen het citaat van den *Renaus* en dat van *le Restor* ligt in de tijdsbepaling: *Renaus* „un jor de Noé", *Restor*: „à ceste Pentecouste."

Opmerkelijk is het, dat in de *Karlamagnus Saga* beide tijdsbepalingen voorkomen: de verrader spreekt van Kerstavond, maar de gevangenneming heeft op Pinksterdag plaats. Mogelijk was het in het gedicht, waarvan de beide plaatsen spreken, evenzoo; althans ik acht het bezwaar niet belangrijk genoeg om mijne gissing aangaande de verwantschap van die citaten te laten varen.

Uitgenomen het belangrijke punt van verschil in het tooneel der afluistering nadert de 3e redactie veel meer de 2e dan de 1e, maar staat toch tusschen deze beide in. Indien de *Restor* niet den *Renaus* aanvult, is de aanhaling uit den laatste natuurlijk van veel minder belang, omdat de voorstelling zoo weinig is uitgewerkt. Ik moet er nog op wijzen, dat de plaats slechts in één hs. van den roman voorkomt [2]). In onzen *Renout* vinden wij de toespeling niet terug, juist in dit gedeelte is *Reinolt* [3]) verward; eene andere verwijzing naar het Elegast verhaal, die de *Reinolt* wel heeft, en die niet in de fransche chanson voorkomt, bespreken we later.

Vaste resultaten zijn uit al het voorgaande moeilijk te

---

1) vgl. blz. 24.

2) nl. 39. la Vallière; cf. Michelant, p. 515, 518; Matthes, *Ren. v. Mont.* Inl. XII.

3) *„Reinolt von Montelbaen oder die Heimonskinder"*, (Tübingen, 1885), uitg. door F. Pfaff, blz. 649, 50.

verkrijgen. Zonder twijfel hebben verschillende gedichten in het Fransch de overlevering van ELEGAST (of BASIN) behandeld, maar of er een afzonderlijk gedicht over heeft bestaan, en in hoeverre een dusdanig gedicht het origineel van het onze is geweest, is minder zeker uit te maken.

Indien het waar is, wat ik als mogelijk heb aangetoond, dat het md. gedicht naar eene fransche redactie bewerkt is en dat dit fransche origineel eene omwerking en uitbreiding is van een vroeger gedicht, dan is die oudere chanson het voorbeeld van onzen *Elegast*, en dan zouden wij den inhoud van die chanson vinden uit vergelijking der mnl. en md. teksten, onderling, en, waar zij verschillen, met de andere redactiën. Dan blijkt dat het fransche origineel door den mnl. dichter slechts in enkele bijzonderheden is gewijzigd. Sommige trekken moeten daarin dan hebben ontbroken, bijv. de episode van het tooverkruid, dat ELEGAST gebruikt, en dat hij KAREL zoo handig uit den mond steelt. Aan den anderen kant heeft er dan toe moeten behooren, dat het een samenzwering van 12 eedgenooten was, evenals dergelijke kleine bijzonderheden als het verbergen van de messen in de mouwen en het stelen van een paard door ELEGAST bij zijn vertrek uit EGGHERICS kasteel. Van de namen zou dan alleen twijfelachtig zijn die van dezen burcht, want ELEGAST zegt Egghermonde, het md. Urlous.

Dit zal dan tevens wel de oudste zijn geweest der fransche redacties, die wij kennen. „Il est fort probable", zegt PARIS, „que le trait de l'hostilité ancienne de CHARLES et de BASIN est étranger à la tradition primitive et appartient aux arrangeurs de la seconde époque". Ongetwijfeld ligt eene dergelijke bijvoeging in den geest dier „arrangeurs de la seconde époque", en het is mogelijk dat een oudere lezing deze bijzonderheid nog miste, maar wij hebben bij eene

dergelijke gissing geen grond onder de voeten. Alleen indien wij de eenheid mogen aannemen van de aanhalingen uit *Renaus* en *Restor*, hebben wij een verhaal, dat dat element mist, en niet er andere voor in de plaats stelt

De *Renaus* alléén geeft ook al eene lezing, waarin de oude veete gemist wordt, maar de plaats is zoo kort, dat het moeilijk uit te maken is, welke rol BASIN in dit verhaal speelt, immers ook van BASINS belooning wordt niet gerept. Alleen de verbinding met den *Restor* geeft ons het recht hieruit tot een verhaal te besluiten, ongeveer gelijkluidend met het onze [1]).

Wat de *Karlamagnus Saga* aangaat, haar lezing ziet er, dunkt me, nog minder oorspronkelijk uit dan die van den *Elegast*. En dat wel bovenal door de vermenging, die in de *Saga* schijnt te hebben plaats gehad, met de overleveringen van den *Mainet*, zooals vooral uit de namen blijkt. „Die namen", zegt PARIS [2]), „wijzen op een moeilijk te verklaren verband tusschen het verhaal van de *Karlamagnus Saga* en de overleveringen van *Charles Mainet*. Zijn die overleveringen van lateren datum en hebben zij die namen aan het andere verhaal ontleend, of moet men ze integendeel beschouwen als vage herinneringen aan een verhaal, te slecht gekend om het weer te geven? Ziedaar iets wat onmogelijk te beslissen valt." Intusschen zal het laatste wel het waarschijnlijkst zijn, vooral omdat wij geen recht meer hebben de Mainetoverleveringen als van lateren datum te beschouwen [3]).

---

[1]) Een bezwaar tegen de oudheid van de overlevering van den *Renaus* acht ik alleen den naam GÉRIN en het spreken over 12 pairs. Het een hangt met het ander samen.

[2]) *Charlemagne*, p. 319 r. 2.

[3]) cf. CHRIST. NYROP, *Storia dell'epopea francese nel medio evo* (trad. di EGIDIO GORRA. Firenze, 1886) p. 83, 84.

In het algemeen is het meer de neiging van latere dichters om de overleveringen saam te voegen, dan ze uiteen te nemen, en ook uit dat oogpunt lijkt onze *Elegast* me meer oorspronkelijk dan de Scandinavische. De veronderstelling van eene oude vijandschap is iets algemeens, de verbinding met het kroningsverhaal kan eerder met voorbedachten rade geschied zijn. In elk geval zal het een en ander reeds van franschen oorsprong zijn. Dat de vijandschap reeds in een fransch gedicht verondersteld wordt, bewijst het md. gedicht, en de *Karlamagnus saga* zal wel niet zelf de verbinding met de Mainetoverleveringen hebben tot stand gebracht.

Het oude fransche gedicht heeft zich dan in Frankrijk zelf op twee wijzen ontwikkeld. In de eene redactie is ELEGAST-BASIN ingedeeld bij de tegen KAREL strijdende vazallen; in de andere is het verhaal met de kroningsoverleveringen verbonden.

Misschien mogen wij dan die oorspronkelijke redactie gelijkstellen met die, waarvan *Renaus* en *Restor du Paon* spreken, ofschoon ik, zooals ik reeds zeide, niet gelooven kan, dat reeds daar sprake zou zijn van eene samenzwering der 12 pairs.

Dit alles is intusschen ver van zeker. Er blijven zeer belangrijke bezwaren, die ik niet in staat ben op te lossen.

Zooals ik reeds zeide, indien juist is, wat ik omtrent de verhouding tusschen den md. en mnl. *Elegast* gezegd heb, dan zijn de germaansche, in ons gedicht bewaarde, namen de oorspronkelijke, want ook het fransche origineel moet ze hebben gehad. PARIS is van eene andere meening: hij gelooft, dat in de germaansche landen bij de overzetting de naam van een bekenden, spreekwoordelijk geworden, dief voor den oorspronkelijken franschen zal zijn in de plaats

gebracht.[1]) Vooreerst zijn van een dergelijke wijze van doen bij onze vertalers geen voorbeelden.[2]) Bovendien is het in de fransche chansons geen zeldzaamheid dat nieuwe, bekendere namen de oude vervangen[3]). „Karel verschijnt hier, evenals elders, in verbinding met mythische figuren. Nu is het een bekende trek in de ontwikkeling der sagen, dat aan de plaats van mythische namen historische treden. De fransche chansons de gestes toonen in 't algemeen een afkeer van het mythische element der Karelsage; verschillende mythische eigenaardigheden zijn alleen in Duitschland bewaard gebleven. Daarom dunkt het mij niet twijfelachtig, of de naam Elegast is in deze sage de oorspronkelijke, Basin de gesubstitueerde." [4]).

Basin komt in 't algemeen eerst in latere Karelromans voor. In de *Fierabras* behoort hij weliswaar tot de 12 pairs, maar hij treedt daar weinig op den voorgrond. In de jongere verhalen, waarin het heroïcomische element begint op te komen[5]) wordt hij meer van beteekenis. Paris maakt hem tot het middelpunt van een der groote strijden van Karel tegen zijne vazallen, iets wat alleen steunt op de vroegere vijandschap, waarvan *Jehan de Lanson* en de bewerkingen der eerste redactie van den *Elegast* spreken. In *Auberi de Bourgoign*

---

1) *Charlemagne*, p. 142.

2) Jonckbl.'s voorbeeld uit den *Reinaert* beteekent weinig. Hersant is, al is het „verfranscht", geenszins onkenbaar geworden en even gemakkelijk weer te verdietschen als Renard in Reinaert.

3) Paris zelf schrijft naar aanleiding van *Jehan de Lanson*: „Le nom de Jehan suffisait à marquer la date récente de ce poëme: dans les anciennes chansons de gestes nées au sein de l'aristocratie, issue des Francs, il n'y a que des noms d'origine germanique."

4) K. Bartsch, Critiek op de *Charlemagne* van Paris, *Germania* XI (1866), blz. 228.

5) Gautier, Epopées III², 160.

wordt BASIN de vader van AUBERI genoemd; ook daar wordt van zijne hoedanigheden als dief gesproken, blijkens de door PARIS aangehaalde verzen:

> N'est pas merveille se cis (*Auberi*) set de l'engin,
> Quant il est fius au fort larron BASIN;
> Plus fort larron n'ot onques jusqu'à Rin [1]).

Dief en toovenaar is BASIN alleen in den *Jehan de Lanson*. JONCKBLOET geeft eenige plaatsen om de gelijkheid met ELEGAST aan te toonen. Alleen zij opgemerkt, dat BASIN een veel ruimer gebruik maakt van zijn tooverkunst dan ELEGAST, die zich bepaalt tot het verstaan van de taal der dieren en het doen inslapen van de bewoners van Egghermonde. Men behoeft slechts te denken aan de kunsten, die de beide tegenstanders BASIN en MALAQUIN [2]) aanwenden, om het groote verschil te zien. Is het niet, omdat wij hier de overblijfselen van een mythischen oorsprong zien staan tegenover de vinding van latere fantasie?

Minder zekerheid dan ten opzichte van den naam ELEGAST, hebben wij aangaande dien van den verrader. Er heerscht hierin groote verscheidenheid. Mnl. en md. *Elegast*: EGGHERIC (ECKERIGH), *le Restor* geeft geen naam, *Renaus* echter GERIN, *Saga* en *Krönike* noemen RENFREI en HELDRI, ALBERICUS zegt: „HARDERICO auctore". De namen der *Saga* vervallen, na hetgeen ik gezegd heb, van zelf [3]).

---

[1]) JONCKBLOET vergist zich dus (uitg. p. 168) als hij meent dat BASIN daar nog niet in dat karakter bekend is.

[2]) NYROP, *Oldfr. Helted.* (Ital. overz.) p. 110, n.; L. GAUTIER, *Epopées* III^2, 263—64.

[3]) Het is niet onmogelijk, dat de gelijkenis der namen HARDRÉ en HEUDRI van eenigen invloed is geweest op de vermenging der twee verhalen. Uit een kroniek waarvan PARIS p. 104 spreekt, haalt hij in de aanhangsels een plaats aan over de samenzwering, die ook ALBERICUS noemt: „Les François orientels firent conspiracion contre le Roi

Ik heb reeds opgemerkt, dat ik niet geloofde dat het noemen der 12 pairs bij de samenzwering tot de oude redactie kan gerekend worden GERIN behoort, in de *chanson de Roland* en elders, tot hen, en zooals ik vroeger al zeide, het noemen van zijn naam zal met dat der pairs wel samenhangen. Misschien veranderde de dichter van den *Renaus* opzettelijk in dien geest, omdat de toespraak van KAREL aan zijn baronnen aldaar tevens eene waarschuwing moest zijn tegen het nutteloozе van zich tegen hem te verzetten. Immers het is bij gelegenheid, dat alle pairs weigeren 's keizers bevel te volvoeren, om den gevangen RICHARD op te hangen, dat KAREL hun deze mislukte samenzwering in herinnering brengt. In elk geval staat *Renaus* geheel alleen, want ook *le Restor* spreekt gansch algemeen van „un rice traïtour".

Tusschen HARDRÉ en EGGHERIC is het niet gemakkelijk eene keus te doen: de beslissing hangt in hoofdzaak af van de vraag aangaande het al of niet oorspronkelijke van den naam ELEGAST. Indien de eene met den anderen verwisseld is, is het waarschijnlijker dat de minder bekende door een meer gewonen vervangen is, dan andersom. HARDRÉ nu is na GANELON wel de meest algemeene naam voor een verra-

---

par l'amonestement du conte du pays, nommé HARDRÉ, dont le Roi fist moult grant justice." Tot zoover volkomen als ALBERICUS. Dan: „Ce HARDRÉ estoit frere du Roy de par mere aultre, et croniques dirent qu'il fut nepveu de Guenes, et fut filz de la femme, qui fut baillée à PEPIN quant ou luy changa la Royne BERTHE (ms. franç. 5003. de la Bibl. nation.). De „croniques", waarvan de schrijver spreekt, zullen wel op chansons steunen in de meedeeling der familiebetrekking, vooral omdat HARDRÉ ook in betrekking wordt gebracht met GANELON, wat volkomen in den geest der latere chansons is. Het eenige bezwaar in de betrekkelijke jongheid van de kroniek. Zij is nl. van de 16e eeuw (*Charlemagne* p. 104 n. 1).

der, dien het Karel-epos kent [1]), en het is niet onmogelijk, dat men ook dezen verraderlijken aanslag op zijne rekening heeft gesteld.

Over de plaatsnamen spreek ik later. *Karlamagnus Saga* en *Elegast* wijzen ongeveer naar dezelfde streek en de namen in die beide komen wel niet geheel overeen, maar wijken toch niet genoeg af om voor de behandelde vraag van belang te zijn. De *Renaus* verschilt ook in de localiseering der sage met de andere redacties.

Alles samengenomen zal men wel moeten toegeven, dat de namen zooals de *Elegast* ze geeft de meeste kans hebben de oorspronkelijke te zijn. Men houde toch in het oog, dat bij de opvatting van PARIS, niet alleen BASIN door ELEGAST, maar ook GERIN of HARDRÉ door EGGHERIC vervangen zouden zijn. Indien dat geschied is, dan kan het niet alleen zijn, doordat ELEGAST als dief bekend was, dan moet de overlevering zelf nog in omloop zijn geweest. Dat laatste trouwens zou ik niet gaarne ontkennen, maar het zou het antwoord op de vraag naar de herkomst van ons gedicht weer twijfelachtiger maken.

In 1859 heeft JONCKBLOET het eerst, en in 1865 PARIS de meening aangaande de fransche afkomst van den *Elegast* uitgesproken, maar ik meen te mogen zeggen, dat ook hunne argumenten de zaak niet uitmaken.

JONCKBLOET heeft overtuigend aangetoond, dat ALBERICUS, waar hij cantilenae noemt, gewoonlijk op fransche het oog heeft, maar aangezien ALBERICUS' toespeling zeer vaag is en niet met onzen roman overeenstemt, doet dit betrekkelijk weinig ter zake. Zijn andere argumenten betreffen den vorm van

---

1) NYROP, *Storia dell' ep. franc.* p. 149. n. 1. P. RAJNA *Origini dell' epopea francese* (Firenze 1884) p. 424.

het gedicht en eenige eigenaardige woorden. P. LEENDERTZ heeft reeds indertijd in zijne critiek [1]) de zwakheid van deze bewijzen aangetoond: „Wat de overeenkomst van het gedicht met de chansons de gestes betreft, van deze waren er in dien tijd, althans in Vlaanderen, reeds verscheidene bekend, misschien reeds eenige vertaald, en is het dan zoo vreemd, dat een Nederlander uit dien tijd den vorm daarvan, zelfs in enkele kleinigheden navolgde? Bij het andere argument begeeft de schrijver zich op een gladde baan. Dat een woord, zelfs een woord van vreemden oorsprong, in een bepaalden tijd niet in gebruik is geweest, is maar zelden te bewijzen," enz. De beide woorden, die JONCKBLOET als bewijzen van franschen oorsprong aanhaalt, zijn dan ook niet gelukkig gekozen: *meskief* komt o. a. eenige malen in den niet vertaalden *Walewein*, in *Seghelijn* en elders herhaaldelijk voor, van het „ongebruikelijk woord" *facelment* geeft VERDAM 13 voorbeelden. PARIS, die JONCKBLOET's uitgave wel noemt [2]), maar blijkbaar niet gelezen heeft, meent bewezen te hebben dat onze *Elegast* naar het fransch vertaald is doordat hij aantoont, dat de fransche literatuur verhalen omtrent BASIN kent. Indien men in aanmerking neemt, dat PARIS voor de vergelijking met onze redactie eigenlijk alleen de verzen uit PHILIPPE MOUSKÈS kende, en noch de plaats uit *le Restor du Paon*, noch het md. gedicht, dan is het te begrijpen, dat zijne meening bestrijders vond.[3])

---

[1]) *Algem. Kunst- en Letterbode* 1860, blz. 202.

[2]) *Charlem.*, p. 316. n. 3.

[3]) Ik noemde reeds BARTSCH's critiek in de *Germania* XI. Behalve hij bespraken deze bewering: SIMROCK in *Loher und Maller, Ritterroman erneuert von* K. S. (Stuttgart 1868) en LIEBRECHT, *Gött. Gel. Anz.* 1866 p. 1928 (critiek op GAUTIER's *Epopées*). Den eersten weerlegt PARIS in de *Revue Critique* I (1868), I, 381.

Nog eene mogelijkheid bespreekt F. LIEBRECHT. Hij acht het denkbaar „dass eine zweifache Version derselben vorhanden gewesen sei, eine deutsche, ELBEGAST... und eine französische, BASIN, und zwar so, dass beide aus einer gemeinschaftlichen ältern Quelle geschöpft hätten... Es dürfte also schwer halten uns den Meisterdieb ganz zu entziehen. Welchen aber die erwähnte ältere Quelle sei, bleibt freilich noch zu untersuchen, am ende war es doch eine deutsche, wenn auch allerdings, wie PARIS ganz richtig annimmt, keine speciell vlämische". "Uns den meisterdieb zu entziehen" was eigenlijk geenszins PARIS' bedoeling: de zoo dikwijls herhaalde plaatsen, waar ELEGAST als zoodanig voorkomt, kende ook hij. Wat overigens LIEBRECHT's gissing aangaat, zij mist wel wat al te zeer bewijzen, en het komt me voor dat een gemeenschappelijke bron, als de bedoelde, niet gemakkelijk te vinden zou zijn.

Vaste resultaten — ik zeide het reeds — hebben wij nog altijd niet. Waarschijnlijk echter blijft, trots de verschillende bezwaren:

1. Dat de *Karel ende Elegast* vertaald is naar een fransch origineel.

2. Dat door den middelnederlandschen bewerker enkele trekken zijn weggelaten en enkele bijgevoegd.

3. Dat echter onze *Elegast* meer oorspronkelijke trekken heeft bewaard dan de *Karlamagnus Saga*, en dat o. a. de bij ons bewaarde persoonsnamen de oudste zijn.

Maar kan er wel van zeer oorspronkelijke trekken sprake zijn? Behoort dit kleine gedicht niet eigenlijk tot den tijd der décadence in het Karolingische epos?

L. GAUTIER [1]) zou in het antwoord niet weifelen. „Un poè-

[1]) *Les Epopées françaises* III². (PARIS, 1880) p. 159.

me neerlandais du XIIIe siècle, dont l'origine première, par malheur, semble être française et dont la légende est reproduite par notre *Renaus de Montauban*, *Charles et Elegast*, nous montre le roi de France se faisant voleur de grand chemin. Et cela sur l'ordre de Dieu!!! Après un pareil trait, if faut se taire et surtout s'indigner." Hij ziet dus blijkbaar weinig oude bestanddeelen in het gedicht, en rekent het tot het tijdperk van 't uiterste verval. De verontwaardiging lijkt me intusschen vrij misplaatst, en voor een wetenschappelijk onderzoek is zij een onvertrouwbare leidsvrouw. KAREL is hier nog geenszins de diep gezonkene, de „roi faineant" der latere Karelromans. Hij speelt hier nog niet, zooals JONCKBLOET terecht opmerkt [1]), die meer ondergeschikte rol, die hem daarin wordt toebedeeld. Hij is nog de bijzondere beschermeling van God, en het vernedert hem niet, dat hij aan Diens gebod, ofschoon het hem tegen de borst stuit, gehoorzaamt. Het is niet de vraag, of het KAREL in de oogen van den heer GAUTIER verlaagt, de vraag is, of het de bedoeling van den dichter is geweest, den grooten keizer klein te maken. Het laatste toch is het kenmerk der latere Karolingische literatuur en van een dergelijk opzet zie ik in ons gedicht geen spoor.

Ik meen dus het fransche gedicht vrij oud te mogen achten: maar den tijd van vervaardiging nader aan te geven zal moeilijk zijn. JONKBLOET ziet in ELEGAST de prototype van BASIN DE GÊNES uit *Jehan de Lanson* en van MAUGIS in de *chanson de Renaus de Montauban*. Ongetwijfeld zijn de figuren verwant, maar het is niet noodzakelijk, dat juist de ELEGAST, de toovenaar en dief van dit gedicht het voorbeeld voor de beide anderen is geweest. De figuur van

1) *El.* p. 159.

Malagijs, ook germaansch van naam, en de verbinding er van met de Kareloverleveringen kan even oud zijn geweest. Van navolging in bijzonderheden is geen sprake, alleen van eene algemeene overeenkomst.

Feitelijke aanwijzingen voor den tijd van ontstaan van de fransche chanson, waaruit de ons bekende redacties zouden zijn voortgevloeid, hebben we niet. De *Karlamagnus Saga* is uit de eerste helft der 13e eeuw [1]) en vertaalt dan een gedicht, waarin het verhaal van Elegast reeds met de kroningsgeschiedenis vermengd is. Onze *Elegast* kan, zooals we zien zullen, ongeveer uit denzelfden tijd afkomstig zijn als de *Saga*. Wij mogen dus wel aannemen, dat reeds in het laatst der 12e eeuw de twee verschillende bewerkingen waarop Elegast en Saga steunen, bestonden. Hunne gemeenschappelijke bron zal dan minstens tot het midden dier eeuw behooren.

2. DE SAGE.

Het in verbinding brengen van mythische bestanddeelen met de figuur van Karel den Grooten is zeker al overoud. Wellicht is men reeds tijdens zijn leven begonnen de geschiedenis van den keizer dichterlijk te versieren en met allerlei oudere overleveringen te verbinden. Dat die geschiedenis op die wijze in den loop der jaren onkenbaar is geworden, spreekt vanzelf.

Ik acht het dan ook een vruchteloos werk historische bestanddeelen in het Elegastverhaal te zoeken. Wel mogelijk, dat het oorspronkelijk ontstaan is naar aanleiding van een bepaalde gebeurtenis, maar later heeft men het ongetwijfeld eenvoudig aan de een of andere samenzwering vastgeknoopt.

Het meest komt in aanmerking de samenzwering, waar-

[1]) Brandt, *Rom. Dichtn.* III, 341.

van EINHARD op het jaar 785 spreekt [1]): Facta est eodem anno trans Rhenum apud orientales Francos adversus regem immodica coniuratio, cuius auctorem HARDERICUM comitem fuisse constabat. Sed huius indicium cito ad regem delatum est, eiusque sollertia tam valida conspiratio citra ullum grande periculum in brevi conquievit, auctoribus eius partim privatione luminum partim exilii deportatione condemnatis". Dit is dezelfde, die ALBERICUS op het jaar 788 stelt. [2]) De laatste verbindt, zooals wij gezien hebben, onze overlevering met die gebeurtenis. Maar op welken grond?

Ik vermoed, dat hij een redactie kende, waarin de verrader HARDRÉ werd genoemd, en dat hij daarom bij het vermelden van deze samenzwering aan het Elegastverhaal dacht. Maar de loop der zaken zal eerder aldus zijn geweest: tengevolge van deze samenzwering is HARDRÉ de type van een verrader geworden, en als zoodanig is hij ingelascht in den roman. Ik kan me althans niet voorstellen, welken anderen grond ALBERICUS voor deze verbinding zou hebben gehad. In elk geval is zij bij hem wel niet meer dan een gissing.

EINHARD spreekt nog van eene andere samenzwering [3]), in Italië op aanstoken van HARDRADRUS' kleinzoon REGINHARIUS en van zekeren EGGIDEO ondernomen, en wijst daar nogmaals op den zooeven genoemden aanslag terug [4]). Maar ik zie niet, dat dit ons verder brengt, en evenmin, dat we recht hebben meer aan den eenen dan aan den anderen der menigvuldige opstanden en samenzweringen tijdens KARELS regeering te denken. Het eenige punt van overeenkomst is

1) PERTZ' *Monumenta Hist.* I, 269.

2) vgl. blz. 2.

3) Te Winkel *Ned. letterk.* I, 120 n. 1.

4) Op de eerste plaats spreekt EINHARD van HARDERICUS op de tweede van HARDRADUS.

dat de eerstgenoemde opstand in ongeveer dezelfde streek plaats had, waarin de Elegastsage gelocaliseerd is.

Nyrop [1]) zou de sage in verband willen brengen met verhalen, die men vindt bij den monnik van St. Gallen, hoofdstuk 12 van het IIe boek. Er wordt daar verteld [2]) hoe door een bastaardzoon, Pepijn genaamd, een aanslag tegen Karel was beraamd. Toen de samengezworenen in de kerk van St. Petrus de laatste afspraak hadden gemaakt, bleek hun bij onderzoek, dat een geestelijke onder een altaar verborgen, alles had gehoord. Men dwingt den man te zweren, dat hij de zaak niet uitbrengen zal, maar deze acht zich niettemin verplicht, Karel van alles bericht te doen. Op die wijze wordt de keizer in de gelegenheid gesteld de samenzweering gemakkelijk te doen mislukken, en de schuldigen te straffen.

Ook in dit verhaal zoek ik te vergeefs iets, wat eenigszins duidelijk op verband wijst met onze overlevering. Ik zou veeleer zeggen, dat de sage niet zoo licht een zoo karakteristieken trek als de familiebetrekking tusschen Karel en den verrader zou hebben losgelaten. Ook ligt het zwaartepunt van *ons* verhaal niet zoozeer in het afluisteren van het gesprek zelf, als wel in den nachtelijken rooftocht.

De overlevering van den *Elegast* spreekt eenvoudig uit: het geloof van het volk aan de bijzondere bescherming Gods, waaronder Karel de Groote stond. Evenmin als aan verreweg de meeste Karolingische verhalen kan men haar in de geschiedenis eene vaste plaats aanwijzen. Alleen blijkt het uit de ons bekende redacties, dat de sage vooral thuis hoort in de buurt der Ardennen. In de *Saga* heeft Karel zijn

1) *Hist. dell'ep. franc.* p. 112. n. 1.
2) Pertz' *Monumenta Hist.* II. pag. 755 sq.

nachtelijk gezicht, als hij bij een ridder DREFIA (THIERRY) van de Ardennen is, Tongeren en Egghermonde (= Aigremont, tusschen Luik en Huy) wijzen naar dezelfde streken. INGELHEIM brengt ons wel wat verder weg, maar het paleis aldaar was zoo beroemd, dat het gemakkelijk later er bij kan zijn genoemd, en de md. *Elegast* is van zoo laten datum en is dermate omgewerkt, dat het ontbreken van plaatsnamen uit de buurt der Ardennen aldaar, zeer weinig gewicht in de schaal legt.

Indien men overigens wil nagaan, waaraan de overlevering omtrent KAREL en ELEGAST haar ontstaan heeft te danken, of waarmee zij in verband staat, dan zal men te zoeken hebben niet in de geschiedenis, maar in de mythologie.

3. ELEGAST.

Het is mijne bedoeling niet den aard van ELEGAST als mythologische figuur hier uitvoerig te bespreken. Eene dergelijke behandeling zou moeten gepaard gaan met eene vergelijking van hem met de verschillende andere dieven en toovenaars, die het Karolingische epos kent, en die, voor een deel althans, met figuren uit het germaansche godendom of de duitsche heldensage samenhangen. In de eerste plaats zou daarvoor dan wel in aanmerking komen MAUGIS of MALEGIJS, wiens naam zelfs, door SIMROCK [1]), met dien van ELEGAST wordt in verband gebracht, verder zou over de verwantschap met den beroemden tooverkoning OBERON moeten worden gesproken [2]), enz.

[1]) *Myth.*[6], 431.

[2]) TE WINKEL, *Ned. letterk.* I, 121 n. 3. MONE, *Untersuchungen zur Gesch. der teutschen Heldensage*, 136. JONCKBLOET, *Elegast*, 161. P. RAJNA, *Le origini dell'epopea francese*, 430 vlg. K. SIMROCK t. a. p. enz. Wat „den mythologischen AGES aangaat, dien TE W. en JONCKBL. uit Mone overnemen, MÜLLENHOFF heeft in *Zeitschr. f. d. Alt.* XIII, 182 vlgg.

Dit alles zou mij te ver voeren. Ik zal mij daarom hier bepalen tot het bijeenbrengen der op verschillende plaatsen aangegeven voorbeelden van het voorkomen van ELEGAST als meesterdief.

De meester over alle dieven wordt ELEGAST genoemd in eenige tooverspreuken, waarmee dieven gedwongen moesten worden het gestole terug te brengen, of waarmee men zijne bezittingen tegen diefstal beveiligde. Door MÜLLENHOFF wordt de volgende meegedeeld, die uit Thuringen afkomstig is:

Diebe zu zwingen dass sie das gestohlene wieder bringen.

Nimm einen seidenen faden, binde ihn um ein frisch ei und lege dieses in heisse asche, dabei sprich: „du dieb, dein angesicht soll dir verschwarzen wie ein bock, ich beschwöre dich bei deinem meister ERBAGAST, der aller diebe meister ist, dass du nicht eher ruhe habest, bis du wiederbringest und nimmer stehlest mein gut." [1])

In verband hiermee wordt de naam ELBEGAST door R. KÖHLER [2]) hersteld in een bezweringsformule, die aldus luidt:

„So wenig du Dieb oder Diebin alles (nämlich Stock und Stein, Bäume, Sterne u.a.) magst zählen,
So wenig magst du mir das meinige stehlen,

---

aangetoond, dat er van een mythologisch wezen van dien naam geen sprake kan zijn, maar alleen van eene personificatie van „het vergeten": ohd, mhd, âgez. Andere roovers en toovenaars, die trekken van verwantschap met de genoemde vertoonen, zijn bijv. MALAQUIN in *Jeh. de Lanson*, SERVEIN in *Jeh. de L.* en elders (cf RAJNA *Zeitschr. f Rom. Phil.* II, 251). GRIMMOART in *Lohier et Mallart* en in *Huge van Bordeeus* (cf KALFF *Ep, fragm.* 224 vlgg.), GALOPIN in *Aiol* enz. Verg. ook G. OSTERHAGE, *Anklänge an die Germ. Myth. in den altfranz. Karlsage, Z. f. Rom. Phil.* XI, 195 vlgg. XII enz.

[1]) In *Z. f. d. Alt. XIII*, 182 uit *Zeitschr. des Vereins für Thür. Gesch.* I, 118.

[2]) *Germ. XXXVIII*, 187.

cs sei in Holz, zu Feld es sei in Gemach
in Kasten, Truhen oder unter dem Hausdach,
ich schlafe oder wache.
das verbiet ich dem Dieb oder Diebin bei dem Herrn Oberpapst, der
über alle Diebe oder Diebin meister war."

Köhler vermoedt wel terecht, dat zich onder den naam Oberpapst die van Elbegast of Erbagast verbergt.

Een staaltje van Elegasts kunst bevat de eerste strophe van een lied voorkomende in de *Meisterlieder der Kolmarer Handschrift.* [1])

Elgast der wolte rîten
von sîner bürge dan
ûf stelen, bî den zîten
dô vant er einen alten man,
unminnesam bî einem jungen wîbe.
Fürbaz begunde er îlen,
wolt schaffen siniu dinc,
dô vant er bî der wîle
ein alt wîp sunder fröude ursprinc;
ein jungelinc lac bî der veigen lîbe.
Daz müet den helt, des bin ich wer,
er stal den alten hin und brâht den jungen her.
alsô volgienc der wehsel nâch sîns herzen ger.
dô brâhte er dem jungen man die jungen.
diu alten zwei diu minne verdrôz:
dô wurden diu zwei jungen aller sorgen blôz,
mit wîzen armen einz daz ander umbeslôz.
Sô hât mîn zunge den wehsel kluoc besungen.

Het verhaal, dat hier met Elegast wordt verbonden, vindt Köhler (t. a. p.) terug in een Fastnachtspiel van Jacob Ayrer, getiteld: *die zwei Paar verwechselten Eheleut und der*

---

[1]) Uitg. door K. Bartsch, S. 303 XXXVI; meegedeeld o. a. door Köhler *Germania* XXIX, 58, en voorhem door J. Grimm, *Kl. Schr. VI,* 34.

Markgraf von Rom, maar de toovenaar wordt aldaar Nigromanticus genoemd. Overigens is het volgens MÜLLENHOFF [1]) waarschijnlijk, dat ons gedicht bij de boven aangehaalde strophe van invloed is geweest, evenals hij vermoedt dat de onderstaande uit *Dietrichs drachenkämpfe* aan onzen *Elegast* den naam ontleent.

Die Künigin hat ein gezwerk;
demselben si verbot den perk,
daran geschach im leide;
das must hin weck in fremde lant.
das zwerk was ELEGAST genant,
als ich euch hie bescheide. [1])

Van nog meer belang daarom is de plaats uit den jongeren *Titurel* [2]):

ob icht daz vor gedanken
ist mannes herze helende,
sô muoz iz kunnen wanken
noch baz dan ELBEGAST, ob er sô stelende
was dem vogel eier us der bruete (str. 4105)

Eindelijk hebben MONE en J. GRIMM [3]) nog in oorkonden van de 13e en 14e eeuw herhaaldelijk den naam ELEGAST aangewezen.

Afgezien van de plaatsen, waar blijkbaar op het gedicht van *Karel ende Elegast* wordt gedoeld, vinden wij den laatsten naam in het Mnl. alleen in een fragment, dat men nog niet heeft kunnen thuis brengen, en dat door KALFF

---

1) *Z. f. de Alt* XIII. 184.
2) HOFFMANN, *Horae Belg.* 4, III.
3) M. in *Anz.* 1836. 308, GR. *Kl. Schr.* 2 359.

in zijne *Epische fragmenten* [1]) het laatst is gedrukt. FIERABRAS, ELEGAST en MILO komen in dit fragment voor, strijdende tegen de Sarracenen, en van de drie ridders wordt door een der Sarraceensche vorsten gezegd:

„Ghi daet met uwer gokelrie
Ons allen royen in een boot;
Ende Habigant, den here groot,
Dadi wesen vogelare.“

Tooverkunsten dus, die aan BASIN en MALAQUIN in *Jehan de Lanson* doen denken. Overigens bevat het gedicht, voor zoover wij het bezitten, geen andere bewijzen van ELEGASTS kunstvaardigheid, zoodat ook dit eenige gedicht, waarin ELEGASTS naam voorkomt zonder in verband te staan met het gewone verhaal, voor ons doel van weinig gewicht is.

4. HET MIDDELNEDERLANDSCH GEDICHT.

Aan de meeste Karelromans is te onzent onder het volk een langer leven beschoren geweest dan aan die van den Arthurkring, ofschoon ons van den oorspronkelijken vorm der eerste veel minder bewaard is gebleven. De volksboeken uit de 15e eeuw behandelen bij voorkeur de nationale stof, ongetwijfeld, omdat het volk die nog als nationaal erkende. Ook de *Karel ende Elegast* heeft aan die getrouwheid van het volk aan eigen overleveringen zijn behoud te danken. Dat wij aan het eind der vijftiende eeuw minstens een negental verschillende drukken mogen aannemen (cf. blz. 59), bewijst dat hij niet onder de minst geliefde verhalen behoorde. Een volksboek kennen wij echter van den *Elegast*

[1]) blz. 168 vlgg. Op blz. 162 stelt KALFF de mogelijkheid, dat de in het fragment van *Gwidekijn van Sassen* voorkomende El'e ook ELEGAST zou wezen, maar *Tijdschr. IX*, 166 deelt hij mede, dat in het hs. niet „El'e“, zooals BORMANS gelezen heeft, maar „Ese“ geschreven staat.

niet, en het zal ook wel nooit zijn gemaakt. De roman was daartoe te klein en het bestaan van oude drukken van het gedicht zelf maakte het vervaardigen van eene dergelijke omzetting in proza onnoodig.

Over het ontstaan van ons gedicht hebben wij reeds gesproken. Uit de vergelijking met de andere redacties is tevens gebleken, dat JONCKBLOET's gissing omtrent den vroegeren vorm, zooals hij die in zijne *Gesch. der mnl. dichtkunst* [1]) heeft meegedeeld, weinig waarschijnlijkheid heeft. De vroegere verhouding tusschen ELEGAST en EGGHERICS vrouw komt nergens ter sprake. Evenmin hebben die onderzoekingen bevestigd, wat J. aangaande interpolaties heeft gegist.

Er doen zich nu nog twee vragen voor, maar op beide is het antwoord moeielijk tê geven. Waar en wanneer is de *Elegast* geschreven?

In 't algemeen is het gevaarlijk werk, een mnl. gedicht te orienteeren. De vormen buiten het rijm kunnen niet worden vertrouwd, omdat latere afschrijvers veel dialektische eigenaardigheden kunnen ingebracht hebben, en voor het rijm is het bekend, dat de dichters zelf in de verschillende tongvallen naar bruikbare vormen zoeken. Bij een uitgebreid gedicht echter is men gerechtigd aan te nemen, dat de verreweg in het rijm meest voorkomende van twee wisselvormen de gewone van het dialekt des dichters is, maar bij een werk van zoo geringe lengte als de ELEGAST heeft men onvoldoende gelegenheid tot waarneming. J. heeft, zoowel in zijne *Gesch. der mnl. dichtk.* als in zijne *Gesch. der ned. letterk.* [2]) de meening uitgesproken, dat de *Elegast* in Brabant zal zijn geschreven. Bewijzen geeft hij voor die meening

---

1) I, 265.
2) I³, 177.

niet, en ik geloof dat ze geen grond heeft. Waarschijnlijk hebben vormen als *selen* (1095 *A*), *ghi selt* (27 *M*) en andere, vooral in *M* voorkomende, vormen, tot deze conclusie aanleiding gegeven [1]), maar zelfs buiten het rijm zijn zij weinig talrijk en zij kunnen zeer gemakkelijk door afschrijvers ingevoegd zijn. Ik geloof niet, dat Brabant het vaderland van ons gedicht is, maar zie geen kans eenige zekerheid te verkrijgen.

Elegast heeft den vorm *stont* (768, 772, 794) naast *stoet*, dat in een deel van Brabant bijna de eenig gebruikelijke vorm is [2]). Ook *wilde* (*El.* 161) bezigt het Brabantsch minder gaarne voor *woude*, trouwens ook *El.* heeft den eersten vorm in het rijm maar eens. Het uitsluitend gebruik aldaar van *of* voor *af* wijst mede eerder op eene andere streek. *Vrame* (758, 864) naast *vrome* (1265, waar echter de lezing twijfelachtig is) durf ik gansch niet te laten gelden, want ofschoon KILIAEN den vorm als bepaaldelijk vlaamsch opgeeft, komt hij bij MAERLANT slechts eenmaal voor [3]), en vinden wij hem bijv. bij BOENDALE meermalen [4]). Ik zou ook nog kunnen wijzen op de gelijkstelling van *u* en *ö* in rijmen als: *verburen· aventuren* (209), *gheduren: verburen* (237), *ure: dure* (715) *muren: dure* (751) *aventuren: geburen* (1239), maar ook in dit geval kan men wel zeggen: „ze behooren in het Westvlaamsch te huis”, maar niet: „een dichter uit een andere streek gebruikt ze niet.” [5])

Ten opzichte van den ouderdom van het gedicht hebben

---

[1]) DR. J. BERGSMA, *Bijdrage tot de tekstcritiek van den Karel ende Elegast* (Groningen 1890) blz. 51, n. 2.

[2]) FRANCK *Mnl. Gramm.* §148. In den *Limborch* 4 „stont” tegen 53 „stoet”.

[3]) Volgens FRANCK, *Alex.* Inl. LXXXIV.

[4]) Bijv. *Lsp* III[12], 122; *Br. Y.* II, 6423.

[5]) FRANCK. *Mnl. Gramm* § 37 en 47. v. HELTEN. *Mnl. Spraakk.* § 50.

wij althans eenigszins meer stellige aanwijzingen. HOFFMANN meende in zijne uitgave nog niet verder te mogen gaan dan „fortasse seculum quartum decimum", en toen JONCKBLOET in zijne *Gesch. der mnl. dichtk.* (I, 275) op verschillende gronden voor een hoogeren ouderdom pleitte, bleef H. in de 2e editie van zijn *Uebersicht* (in 1857 verschenen) min of meer sceptisch tegenover die meening. Toch was zijne dateering stellig te laat. J. matigt zich een weinig, als hij in zijne *Gesch. der ned. letterk.* (I³, 175) verklaart: „Er is geen enkele aanwijzing, die ons zou nopen haar (de vertaling) ouder te achten dan de helft der dertiende eeuw."

De bekende toespelingen op het verhaal in *Renout* en in den *Lekenspiegel* zijn niet van veel waarde. Wat de eerste aangaat, die wij kennen uit de Heidelbergsche bewerking [1]), zoowel als uit de nederlandsche en duitsche volksboeken [2]), die trouwens eene merkwaardige verwarring gemeen hebben, twee overwegingen maken haar voor ons doel minder betrouwbaar. Vooreerst is het eene toespeling, die mogelijk alleen op een bekend verhaal doelt, ofschoon de bijvoeging van den naam „Ingelheim" het wel waarschijnlijk maakt, dat er van het gedicht gesproken wordt.

---

[1]) PFAFF'S *Rein.* 4252

got enwil nicht die ding
en hat zu liebe den Konig,
man mag ime nit geschaden,
noch mit rat oder taden;
Daz det ime got wol schyne
Zu Ingelheim uff dem Rine,
da er ine det by nacht
gân stelen mit Elegast

[2]) *Das deutsche volksbuch von den Heymonskindern* (PFAFF, Freiburg im Breisgau, 1887) p. 75: „ich sihe jetzt dass es Gott nicht also gefelt,

Ten tweede kan de plaats naar het franseh vertaald zijn, al ontbreekt zij in de hss., die MICHELANT voor zijne uitgave gebruikt heeft, daar ook de besproken plaats, waar van BASIN sprake is, slechts in één hs. gevonden wordt.

De *Lekenspiegel* [1]) zegt „men leest" en schijnt dus werkelijk het oog op het gedicht te hebben. Toch kende ook HOFFMANN deze plaats zonder zich te laten bewegen zijne meening omtrent den ouderdom van den *Elegast* te veranderen (Inl. p. VI).

Een vasten terminus ad quem levert *Karl Meinet*. Deze behoort hoogstens tot de veertiende eeuw, want reeds het fragment van BENECKE plaatst men in den aanvang dier eeuw [2]). Dat daarmee nog niet vast staat, dat ons gedicht ouder moet zijn dan de tweede helft der 13de eeuw bewijst de omstandigheid dat de Compilator van den *Karl Meinet* ook uit MAERLANT's *Spiegel* stukken heeft vertaald. [3]) Waarschijnlijk echter komt het me voor, dat wij minstens tot 1250 mogen teruggaan, te meer, omdat, zooals blijken zal, reeds in het hs. dat de compilator gebruikte, fouten zullen

---

vnd dass ers nit haben will, dann er den König mehr liebèt als mich, darumb mag oder kan jm niemandt schedlich sein, solches ist augenscheinlich gnugsam an dem ELEGAST, der den König auch entleiben wolte, aber Gott der Allmechtig beschützet jhn, vnd liess jhn warnen".

Die vier Heemskinderen (MATTHES, Groningen, 1872) blz. 75: „Ik sie wel, God en wilt niet gehengen, hij heeft den koning te lief, men kan hem niet schaden met woorden of werken, als 't blijkelijk was aan ELEGAST, die den koning vermoorden woude, maer God waerschouwde den koning, dat dit niet en geschiede",

[1]) *Lsp.* III [15], 133. „Men leest dat KAERLE voor stelen,
Jc segt u, al sonder helen,
Dat KAERLE noit en stal."

[2]) Bartsch, *U. KM.* Schluss p. 385.

[3]) vgl. blz. 55, n.

geweest zijn, en omdat de toespeling van den *Renout* toch altijd nog eenige kracht blijft behouden.

In onzen tijd werd het eerst de aandacht op *Karel ende Elegast* gevestigd door H. v. WIJN [1]) Hij had gebruik gemaakt van een druk in 't bezit van J. VISSER, die daarover had gesproken in zijn *Naamlijst van Boeken, die in de XVII Nederl. Prov. gedurende de XVe Eeuw gedrukt zijn.* (Amsterdam 1767) zonder evenwel iets van den inhoud te zeggen. Evenmin deelen v. ALKEMADE en v. D. SCHELLING, de vroegere bezitters van dit exemplaar, er, voor zoover ik heb kunnen vinden, ergens iets van mede.

Na v. WIJN hield zich J. GRIMM het eerst met den *Elegast* bezig in v. D. HAGEN's *Deutsches Museum* [2]). CLIGNET haalde alleen in zijn *Esopet* eenige voorbeelden uit het gedicht aan. HOFFMANN sprak er daarna kortelijk over in de opstellen: *Over de oude Hollandsche letterkunde* in de *Algem. Kunst en Letterbode* (1821, II, 312) en in het eerste deel der *Horae Belg: De antiquioribus Belgarum literis* § 15. In het vierde deel daarvan (Lipsiae, 1836) gaf hij vervolgens de eerste uitgave van ons gedicht. Nog in hetzelfde jaar leverde J. DE SAINT GENOIS in de *Messager des sciences et des arts de la Belgique* p. 199 eene fransche vertaling in proza, die ook afzonderlijk schijnt te zijn uitgekomen [3]). Met voorbijgaan der kleinere geschiedenissen en overzichten noem ik hierna het eerst JONCKBLOET's *Mnl. Dichtkunst* I, 265, waarover ik reeds gesproken heb. In 1859 volgde J's uitgave met de belangrijke toelichting. K. BARTSCH hield zich in zijn boek *Über*

[1]) Vgl. blz. 1.

[2]) *Mus. f. altd. Lit. und Kunst* II, 226 ff., overgedrukt in *Kleine Schriften* VI. 34.

[3]) PETIT, *Bibliogr.* 428. n.

Karl Meinet (Nürnberg, 1861) natuurlijk met den *Elegast* bezig, maar de door J. aan de orde gestelde vraag aangaande het vaderland van het gedicht roerde hij niet aan, daar hij J's uitgave niet gebruikt had [1]). G. PARIS' *Histoire poétique de Charlemagne* noemde ik reeds. Een vertaling van onzen roman „in nieuwer form" danken wij aan J. A. ALBERDINGK THIJM (*Karolingische verhalen* blz. 31). Herdrukt werd de tekst in VERWIJS' *Bloemlezing* en in *Nederl. Dicht- en Prozawerken* door Dr. G. PENON. Eene *Bijdrage tot de tekstcritiek* leverde onlangs Dr. J. BERGSMA (Groningen 1890).

5. DE UITGAVE.

Wij moeten ons bij de vaststelling van den tekst nog hoofdzakelijk behelpen met de oude drukken, waarvan wij een vijftal bezitten. Van handschriften toch hebben wij niet anders dan fragmenten. Bij deze hulpmiddelen kunnen wij nog voegen de bewerking van ons gedicht in den *Karl Meinet*.

I. De fragmenten van hss, die wij van den *Elegast* bezitten, zijn:

H., in 1840 door J. W. HOLTROP ter Koninklijke Bibl. gevonden, van welke vondst hij mededeeling deed in den *Kunst- en Letterbode* 1840 II, 180. Het fragm. is in 4o, twee bladen perkament, elk met vier kolommen van 39 en 40 regels, geschreven in de 14e eeuw (HOLTROP). Het telt 237 geheele versregels en van een tachtigtal kleine stukjes. Het tweede blad nl. is van boven naar beneden afgesneden, zoodat van de 2e kolom recto en de eerste verso weinig is overgebleven. Wij beginnen het fragm. met vers 478; geregeld gaat het dan door tot 669 aan het einde van kolom a van het tweede blad.

---

[1]) Wel gekend. Hij noemt haar blz. 388.

Dan de verminkte verzen 670—752 (kolom b en c) en op kolom d weer in hun geheel 753—793.

Uit eenige eigenaardigheden van de taal: het geregeld gebruik van *wie* voor *hoe*, het overwegend voorkomen van de vormen met *ei* voor die met *ee* in woorden als *eyn*, *gheyn*, *deil*, *weit* enz., het herhaaldelijk bezigen van *ich* voor *ic*, maak ik op dat het hs. in elk geval niet ouder is dan de tweede helft der 14e eeuw.

M. Het eerst gevonden fragment. MONE ontdekte het op de bibliotheek van Atrecht en gaf het in zijn *Anzeiger f. K. der teutschen Vorzeit* 1835, kol. 332 uit. „Pergamentblatt einer Hs. des 14ten Jahrhunderts mit rothen Anfangsbuchstaben in 4o, gespaltene Columnen, auf jeder 44 Zeilen, zerschnitten und von Würmen zerfressen." In de lengte afgesneden, zoodat de 5de kolom het einde, de 8e den aanvang harer verzen mist. Het fragment telt 171 geheele en 65 geschonden verzen, nl. 1—175 en 1254—97, 1392—einde.

Ongelukkig is het hs. verloren geraakt, [1]) zoodat de zeker niet in allen deele juiste afdruk van MONE niet kan worden gecontroleerd. MONE zelf deelt mede, dat hij het hs. niet overal lezen kon, en dat hij de oude drukken niet binnen zijn bereik had. HOFFMANN's uitgave was nog niet verschenen. [2])

N. In de *Bulletins de l'Académie Roy. des sciences* etc. *de Belgique* 2me Sér T. XXXVI (1873) p. 220 deelde J. H. BORMANS twee fragmenten mee, gevonden op de stadsbibliotheek te Namen. De bladen waren vastgeplakt in den band

---

[1]) Vgl. ook DR. BERGSMA, *Bijdrage* enz., blz. 3.

[2]) JONCKBL. vergist zich, als hij (blz. 178) het vinden van MONE's fragm. (1835) na de eerste uitgave van den *El.* (1836) stelt. Waarschijnlijk kwam M's mededeeling echter te laat om nog door HOFFMANN te worden gebruikt.

van een klein-octavo boekje, en bevatten samen 128 verzen, 32 per bladz., en wel: 132—197 en 903—966. Het hs. was volgens BORMANS uit de 14e eeuw.

II. De drukken zijn de volgende:

A. die historie van coninck Karel ende van Elegast. Incunabel in 4o, zonder naam van drukker, zonder aanwijzing van de plaats van herkomst en zonder jaartal; 26 bladen, 1r: titel, waaronder eene houtsnee, voorstellende koning KAREL gezeten op een troon, de kroon op het hoofd, in de linkerhand den scepter, in de rechter een bol. 2r: Aanvang van het gedicht. Fol. 26, mist de grootste onderste helft, en daarmee 17 regels in recto. De bladz. zijn ongenommerd en bevatten elk 28 verzen. Merkletters aij — diij. — Watermerk: eene hand. [1]) VISSER, VAN WIJN en HOFFMANN nemen als jaar van vervaardiging aan 1478. DR. CAMPBELL stelt die omstreeks 1488. Hij wijst het toe aan „JACQUES fils de JACQUES VAN DER MEER" of aan „le typographe à la Licorne," Delft.

De eerste bekende bezitter was C. VAN ALKEMADE, vervolgens diens schoonzoon P. V. D. SCHELLING, daarop J. VISSER. Uit de nalatenschap van den laatste kwam het in de Kon. Bibl., waar het zich thans bevindt.

J. VISSER, *Naamlijst* enz. blz. 61. — V. WIJN, *avondstonden* I, 308. — CAMPBELL, *Annales* 971.— HOLTROP, *Catal. libr. . . in Bibl. Reg. Hag.* 446. — PETIT, *Bibliographie der Mnl. Taal- en Letterk.* 428 b en c [2]) enz.

---

[1]) De hand komt het meest overeen met die, welke MR. J. H. DE STOPPELAAR in zijn werk: *Het papier in de Nederl. gedurende de middeleeuwen, inzonderheid in Zeeland.* (*Archief van Zeeland* Dl. II, 7e stuk) op plaat XIII, 3 afbeeldt.

[2]) PETIT schijnt te meenen dat b. en c. verschillende drukken zijn. De verschillende opgave van den tijd der vervaardiging heeft hem in de war gebracht.

B. Een schone eñ ghenuechlike historie van den groten koninck Karel eñ den ridd' Elegast. Incun in 4°. Opgaven van plaats, drukker en jaartal ontbreken. Oorspr. 26 bladen, maar het laatste is verloren. 1r: titel; daaronder eene houtsnee, waarop de ontmoeting van KAREL en ELEGAST wordt voorgesteld. KAREL met kroon en scepter, ELEGAST met zwarten helm en zwaard, beiden te paard. Eenige boomen en heuveltjes, op den achtergrond INGELHEIM. 2r: „Hier beghint een ghenuechlike historie vā || den edelen coninc KAREL vā vrăckerijc eñ vā || den vromen ridder ELEGAST". Dan de aanvang van het gedicht. 25r regel 4 eindigt het verhaal; daarna: *Van conincs Karels levē eñ doecht,* eene korte beschrijving in proza. 25r aan het einde: || Hier eyndet die historie vanden edelen coninc KAREL eñ den vromen ridder ELEGAST || . De bladzijden hebben geen nummers. Merkletters c. iij. — e3. Watermerk eene P [1]).

Drukker van het boek is volgens CAMPBELL: GOVAERT BAC te Antwerpen, tegen 1496. Eene vergelijking tusschen dit en het volgend incunabel heeft mij eenigszins aan de juistheid dier toewijzing doen twijfelen. DR. CAMPBELL had de vriendelijkheid mij mee te deelen, dat uiterlijke bewijzen haar intusschen vrij wel verzekerden.

G. W. PANZER, *Annalen der ältern Deutschen Litteratur* u. s. w. (Nürnberg, 1788) I, 47. nr. 83, beschrijft den druk als „angezeigt im Schwartzischen catalogo P. II p. 47. n. 65."

Uit het bezit van SCHWARTZ ging hij volgens HOFFMANN (*El.* VII) over in dat van ADELUNG (*Cat. Bibl. Adelung.* nr. 340). Tegenwoordig is hij in het bezit der „Königliche Bibliothek" te Berlijn.

---

[1]) Overeenkomende met no. 14 van plaat XII in het werk van DE STOPPELAAR. Alleen ontbreekt hier de lelie.

De tekst is veel minder ouderwetsch dan die van *A*. Met name is er naar gestreefd, het metrum effen te maken.

Koch, *Compendium der D. Literatur-Geschichte* II, 234 — Karl F. A. Scheller, *Bücherkunde der Sassisch-Niederdeutschen Sprache* 119, nr. 498. — Campbell, *Annales* n° 972.— Petit. *Bibl.* 428. d. enz.

C. „Hier begint een genoechelike hystorie van || den edelen coninck Karel van vranckerijck ende || van den vromen ridder Elegast". Incun. in 4°, gedrukt bij Govaert Bac te Antwerpen; het jaartal wordt niet opgegeven. Fol. 1 ontbreekt en daarmee de titel [1]), 2r: „Hier begint een genoechelike hystorie" enz. 25r regel 4 eindigt het verhaal. Dan: *Van coninc Karels leven eñ deucht.* 25v regel 21: Hier eyndt die historie vandē edelen coninc || Karel eñ den vromen ridder Elegast. 26v Een kooi met de initialen van den drukker er in, en daaronder: || Gheprent tanwerpen bij my Govaert Bac || . De bladz. zijn ongenummerd: merkletters a 3 — e 3. Het papier vertoont als watermerk eene hand, dezelfde als die van den haagschen druk. Het boekje is bijzonder mooi bewaard; de beginletters der perioden zijn uit de hand zeer groot met rood of blauw bijgewerkt. Toch is de druk niet zorgvuldig uitgevoerd: het aantal drukfouten is groot, vooral in het begin.

In den *Messager des sciences et des arts de la Belgique* 1836, p. 202, vestigde J. de Saint Genois het eerst op dit incunabel de aandacht. Hij kende het uit de verzameling van P. C. Serrure, die het juist toen had aangekocht op de verkooping Heber (IX n° 1571). Het is vreemd, dat Jonckbloet dezen druk gansch niet kende. De aanwijzing in den

---

1) De onechte titel, dien men er vroeger aan had toegevoegd (cf. Campbell, *Annales*) is sinds verwijderd.

Messager kan hem licht ontgaan zijn, maar MONE had haar in zijn *Uebersicht* (1838) overgenomen en zoo moet zij toch onder J's oogen zijn gekomen. Ook de *Bulletin du Bibliophile Belge* II (1845) p. 245 maakte er melding van, en gaf de aanvangsverzen, trouwens vrij foutief, weer.

De druk is uit de verzameling van SERRURE in de boekerij van den hertog van AREMBERG te Brussel gekomen.

J. H. BORMANS, *Bulletins de l'Académie Roy. des sciences* etc. *de Belgique* XLIIme année 2me sér T. XXXVI (1873). p. 221. — CAMPBELL *Annales* 973. — Petit, *Bibl.* 428. e.

D. Coninck Karel ende Elegast een schone ghenoechlijcke historie om te lesen. Gheprent TAntwerpen bi mi HENRICK ECKERT VAN HOMBERCH.

E. Coninck Karel ende Elegast een schone ende ghenoechlijcke historie om te lesen. Gheprint Thantwerpen op die Lombaerde veste in den Witten Hasewint bij mij JAN VAN GHELEN [1]).

III. In de door ADELB. VON KELLER in de *Bibl. des Litter. Vereins in Stuttgart* (1859, Dl. XLV.) onder den titel *KarlMeinet* uitgegeven compilatie vinden wij, 374,1 — 394,48, eene vertaling van den *Elegast*. Die vertaling is grootendeels zoo woordelijk, dat zij met inachtneming van de veranderingen, die het dialect van den overzetter noodzakelijk maakte, voor ons een ouden tekst van den roman vertegenwoordigt. De andere mnl. gedichten in de compilatie opgenomen, zijn, zooals uit de rijmen blijkt, veel minder woordelijk overgezet, waarschijnlijk waren zij reeds door andere dichters vertaald

[1]) *D* en *E* bevinden zich op de Kon. Bibl. te Brussel. Toen ik *C* te Brussel afschreef, kende ik ze nog niet. Ik ontleen de lezingen daarom aan de *Bijdrage tot de tekstcritiek van den Karel ende Elegast* van Dr. J. BERGSMA. Na diens onderzoek, dat tot uitkomst had, dat *D* en *E* „al heel weinig voor de tekstcritiek in aanmerking komen" (blz. 51), achtte ik het onnoodig [illegible] nogmaals te vergelijken. Vgl. Dr. B. a. w. blz. 33, 34, 51.

en zijn zij vervolgens door den compilator in zijn werk opgenomen. De deelen, waaruit het gedicht bestaat, geeft JONCKBLOET *El.* blz. 172 vlg. en vooral BARTSCH in zijn werk *Über Karl-Meinet* (Nürnberg, 1861). [1]) Het dialekt, waarin de samen-

---

[1]) Ten opzichte van het derde stuk, 293,41—373,64, verschillen BARTSCH en JONCKBLOET. B. wijst aan, door vergelijking, dat de compilator, hier zelf aan 't werk, uit verschillende latijnsche bronnen, voornamelijk VINCENTIUS put. Hij neemt vervolgens zeer groote hier en daar woordelijke overeenkomst waar met mnl. fragmenten in *Haupt's Zeitschr.* I, 103—111, die tot de *Brabantsche Yeesten* behooren. Eerst aan het eind van zijn boek (blz. 385) geeft hij toe, dat de compilator BOENDALE hier en daar moet hebben nageschreven, en dat de verhouding niet omgekeerd is, zooals hij vroeger meende (blz. 66). JONCKBL. (blz. 175; zijne opgaven betreffen de blz. van den gedrukten tekst, niet de bladen van het hs) houdt MAERLANT'S *Spiegel* voor de bron van het gansche stuk. De waarheid is, dat de compilator grootendeels, in III zoowel als in VI (533,13 — einde), VINCENTIUS vertaalt, maar daarbij gebruik makende van den *Spiegel*. Van 328,35 af nadert hij dien meer en meer en neemt dan de volgende plaatsen woordelijk of zoo goed als woordelijk over: *Sp.* IV¹, VII, 85—86 = K 332, 9—10; VIII, 9 = 332,52; IX, 77—82 = 336, 37—42; XI, 49—58 = 339, 26—35; XI, 63—68 = 339, 36—41; 71—72 = 41—42; XII, 51—52 = 342, 16—17; XIII, 29—32 = 343; 34—37; 41—44 = 52—55; 45—48 = 60—63; 51—56 = 344, 4—9; 61—64 = 14—17; 69—72 = 26—29; 75—80 = 34—39; XXIII, 79—85 = 373, 19—25; 87—93 = 43—50; 97—101 = 35—39; 102—106 = 27—32; het verdere komt minder overeen. In VI: *Sp.* IV¹, XXXII, 1—2 = *K* 534, 53—54; 5—10 = 61—66; 57—58 = 535,66—536, 1; 67—68 = 536, 23—25; XXXIII, 11—18 = 48—55; 21—22 = 62—63; 23—30 = 66—537, 5; 31—32 = 8—9; 35—36 = 13—14; 65—67 = 538, 5—7; 69—72 = 13—16; 77—78 = 17—18; 83—86 = 57—60; II, 6 = 539. 18; 11—20 = 21—30; 25—28 = 33—36; 39—48 = 53—62; 59—62 = 540, 18-21; 63—64 = 28—29. Dat MAERLANT en niet BOENDALE door den schrijver van *K.* gebruikt werd, bewijst o. a. de aangewezen overeenkomst met *Sp.* IV¹, XI, 63—68 en met XIII, 29 enz., want de *Br. Y.* kent deze en andere verzen niet; van het laatste Caput ontbreekt daar alles na vers 24. Voor de dateering van den *K. M.* is dit wel van geen groot, maar toch van eenig belang. Immers *Sp.* en *Br. Y.* verschillen een 30tal jaren.

steller van *K. M.* schreef, is dat, wat BRAUNE Middelfrankisch, MARTIN Noord- of Nederrijnfrankisch noemt.

Het onverschoven zijn van *lp* en *rp* brengt ons tot Ripuarie d. i. de rijnstreek ongeveer N. van de Ahr. en Z. van de Erft. Al te noordelijk zullen wij den dichter niet moeten plaatsen; van het werkw. *geschehen* toch, waarvan in Ripuarië het Praet. den zwakken en sterken vorm naast elkander heeft, het Part. alleen den zwakken kent (dus: *geschiede* en *geschach*, maar uitsluitend *geschiet*), heb ik in *K. M.* in het Praet. alleen *geschach*, in het Part. naast *geschiet gescheyn* gevonden. Zoo verwijderen wij ons ook niet te ver van de streek, waarin de Elegastsage bovenal schijnt thuis te behooren, de Ardennen. En uit die nabijheid, en de daaruit voortvloeiende populariteit van het verhaal in de streek van den compilator, kunnen wij dan tevens verklaren, hoe die er toe kwam een gedicht, dat in zijn eigenlijk plan betrekkelijk weinig paste, op te nemen. De tijd van vervaardiging is minstens de aanvang der 14de eeuw, want een der fragmenten, dat van BENECKE, behoort reeds daartoe [1]). Voor ons is echter nog van belang wat BARTSCH opmerkt aangaande het hs. waarnaar de *K. M.* is uitgegeven, nl. dat het van een afchrijver uit de 15e eeuw afkomstig is [2]).

Het is slechts gedeeltelijk mogelijk deze verschillende teksten te rangschikken. De onderlinge verhouding kan alleen worden aangegeven, althans met zekerheid, voor de volledige teksten.

De vijf drukken gaan terug op één gemeenschappelijk origineel. Bewezen wordt dat door: *1*) het ontbreken in

[1]) BARTSCH: *a. w.* blz. 386.

[2]) t. a. p. 388.

[3]) Fouten, die op rekening van den afschrijver komen, bevatten o. a. de volgende verzen uit den *Elegast:* 273, 323, 334. 334, 744, 920. 1017, 1024, 1111 enz.

alle drukken van onmisbare verzen als: 41, 42; 181; 417, 18; 523, 24; 811, 12; 905, 6; 1233—51 enz. *2*). Bij alle voorkomende, overtollige verzen als: na 96, 778, 790, 1368 enz. *3*). gemeenschappelijke, kennelijk foutieve lezingen als in: 96, 141 en 142, 476, 492, 502.

B. C. D. E. vormen eene eenheid tegenover *A*. De blijken daarvan vindt men op iedere blz. der uitgave. Bijv.: *1*) in de 4 drukken ontbr. verzen: 315, 16; 454, 55; 489, 90, enz. *2*) aldaar overtollige verzen na 976, enz. *3*) lezingen als: 114, 117 (*A Varen stelen*), 120, 180, 197 en 198, 233 (*A. seriante*), 505 enz. enz. Aan de vier incunabelen ligt dus één druk ten grondslag. Het zou kunnen zijn dat die oude druk met eenige veranderingen en ingeslopen fouten naar *A* was vervaardigd. Dit is echter niet het geval, want *A* heeft soms minder goede of, blijkens de hss, minder oude lezingen dan de jongere drukken. Zoo ontbreekt in *A*. vs. 33; vgl. verder: 63 (*A. Mijn l.*), 86 *A. Hare tale*) 87, 371 (*A. ict*), 410, 694 (*A. Wonder* ontbr.), 743 (*A. te punte*) enz., waar *A*. met geen der hss. of drukken overeenkomt.

We moeten dus naast *A*. een anderen uit dezelfde bron voortgekomen druk aannemen, waarop de andere drukken steunen.

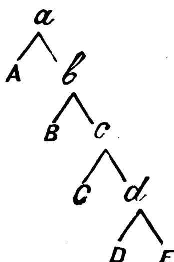
Van die zijn *C. D. E.* weer nauwer verwant. Verg.: 3 (*morghen stonde*), 4 (*soude*), 17, 141, 857, 946 (*Mijn herte h.*), enz., terwijl *D.* en *E.* nog in 't bijzonder samenhooren blijkens de op zichzelf staande lezingen: 1, 2, 63, 64, 86, 758 enz.

C. D. E. zijn niet naar *B.* vervaardigd, want in de volgende plaatsen, waar *B.* afwijkt, komen zij met *A*. overeen: 46 (*B. die*); 47 (*B outbietet*); 49 (*B woerden*); 100 (*B. gheboden*); 156 (*B*: *ment*); 179 (*B*: *felle*); 766 (*B. gate*) enz.

Ook *D. E.* zijn niet afgedrukt van *C*: 3 (*C*: *stonden*); 33 (*C*: *op tpaert*); 180 (*C*: *swaerlic*); 225 (*C*: *ghi cont*)); 293 (*C*: *niet vlien*) enz.

Blijkens de in *E.* missende vs. 36, 112, 390, 782—931, enz. kan dit niet het voorbeeld van *D.* zijn geweest, en de in *D.* ontbr. verzen 393, 465, 66, 724 benevens de lezingen in 16 (*D*: *hem aenriep*); 97 (*D*: *dat hoorde*); 202 (*D*: *daertoe*); 293 (*D*: *voer*); 469 (*D*: *soeckende jaghe*) bewijzen dat omgekeerd *E.* geen nadruk van *D.* is.

Wij dienen dus telkens minstens één ons onbekend voorbeeld aantenemen voor de onderling meest verwante drukken, en komen dan tot de volgende verhouding:

Zie voor eene volledige vergelijking Dr. J. Bergsma *Bijdrage tot de tekstcritiek van den Karel ende Elegast*[1]); met het oog op den door hem reeds verrichten arbeid heb ik mijne vergelijking der gedrukte teksten minder uitgebreid gegeven. Voor zoover betreft de incunabelen *D.* en *E.* heb ik Dr. Bergma's resultaten overgenomen, wat de andere drie aangaat was ik reeds tot denzelfden uitslag gekomen.

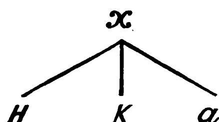
In de rangschikking der hss. kan ik Dr. B. niet in alle opzichten volgen. Het is moeilijk daaraan hunne plaats te geven, omdat het alle fragmenten van betrekkelijk kleinen omvang zijn. Overtuigende bewijzen van nauwe verwantschap vind ik dan ook niet.

[1]) Blz. 11—40.

M. Al de in *K.* ontbr. verzen wel in *M.* (9, 10; 29, 30; 51—56; 65—76; 87, 88; 133, 34; 163, 64). De in *a.* ontbrekende 41, 42 aan den anderen kant ook in *M.* aanwezig. Uit de alleen in *M.* missende verzen 39, 40, 77, 78 blijkt dat het hs. althans niet de grondslag van de drukken is geweest. Een blijkbare fout heeft *M* noch met *a*, noch met *K* gemeen. De plaatsen, waarin Dr. B. overeenkomst met *K* aanwijst doen m. i. weinig ter zake: in 19 en 94 (96) heeft *a.* eene foutieve lezing, geen wonder, dat *M* en *K* samengaan; in 126 (128) zie ik niet dat *M* dichter bij *K* dan bij *a* staat, en ook hier zal *K* het ware wel hebben. Hetzelfde zal het geval zijn met 152 (154), waar m. i. *aN.* afwijken, zoodat alleen 98 (100) met de verdachte woorden, *Hi seide Hey sprach*, overblijft. Dit vs. legt ontegenzeglijk gewicht in de schaal. Maar daar staat tegenover, dat *M.* bijv. in 46 met *a.* leest: *God hiet mi u bevelen*, terwijl *K.* misschien wel zoo goed geeft: *ic en wils u niet verhelen*, want het vers van *a M.* kan zeer wel uit vs. 22 zijn ingedrongen. Merkwaardiger nog is 138, waar *M.* met *N.* de lezing *scoenste* gemeen heeft, terwijl *a.* en *K. beste* hebben. Voegen wij hier nog bij vs. 162, waar *M.* zich met *a* verbindt (*metten sc.*) tegen *NK.* (*met sinen sc.*), en vs. 82, waar *aM.* tegenover *K.* een hoogst waarschijnlijk foutief *niet* gemeen hebben, dan zien wij dat vrij wel alle combinatiën voorkomen, en dat wij geen recht hebben *M.* in eenigszins nauw verband te brengen met een der andere teksten.

H. De verzen 527, 28, die *K.* mist, staan wel in *H.* evenals de in *a.* ontbrekende: 523, 24; 597, 98. De vs. 791, 92 *aK.* kent *H.* daarentegen niet. In de beide eerste gevallen zijn *K.* en *a*, in het laatste is *H.* onvolledig. De verzen na 776 en 790 in *a* zijn blijkbaar ingevoegd en dat *HK.* ze niet hebben bewijst dus geen nadere verwantschap. De lezingen

waarin *H.* nu met *a* dan met *K.* samengaat geven evenmin licht[1]). Indien de verzen na vs. 614, die wij alleen uit *K.* kennen, oorspronkelijk waren, zooals JONCKBL. en BARTSCH aannemen, zouden wij een bewijs voor gemeenschappelijke afkomst van *aH.* hebben, maar ik acht ze met Dr. BERGSMA [2]) door *K* ingevoegd. Ik stem dus in met de uitkomst waartoe Dr. B. komt:

N. De verzen 163, 64, die in *K.* niet worden gevonden, en de in *a.* ontbr. 905, 6; 949, 50 heeft *N.* alle. Dit hs. staat van degene, die we kennen, het dichtste bij *a.* Bewijzen van verwantschap zijn: 154. *sonder enich langher beyden* in *aN.* waar *MK.* de andere lezing: *Daer en was gheen langher biden* verzekeren; 941, waar de woorden *Hets wonder* zeker niet oorspronkelijk zijn. Een bezwaar levert de reeds aangewezen overeenkomst van *M.* en *N.* in 138 (zie blz. 60) op. Zeer nauw noem ik de betrekking dan ook geenszins, immers andere gewichtige punten van overeenkomst vinden wij niet. Dr. B. geeft [3]) nog: 139, waar *N.* echter met de ware lezing tusschen *a.* en *K.* in staat; 168 waar *K.* en *M.* onafhankelijk van elkander veranderd hebben; 148, waar *A.* en *N.* evenzeer onafhankelijk gehandeld zullen hebben, want *a.* schijnt *al* niet gehad te hebben, alleen *A.*; 157, waar *M.* wel kan hebben gewijzigd; 183; 182—186 [4]); 909[a en b]

[1]) Vergl. Dr. B. t. a. p. blz. 40—44.
[2]) t. a. p. blz. 65.
[3]) t. a. p. blz. 45.
[4]) Verg. mijne aant. op vs. 44.

waar de veranderingen zeker op *K*'s rekening zijn te stellen.

In de gegeven omstandigheden acht ik het opmaken van een stamboom der verschillende teksten ondoenlijk. Immers, alleen *N.* kunnen wij in verbinding brengen met den reeds gegeven stamboom der incunabelen. *K. H.* en *M.* staan zonder onderlinge verwantschap onafhankelijk van *a.* Dat er wellicht ééne omwerking van het oorspronkelijk gedicht aan alle onze teksten ten grondslag ligt, maakt Dr. Bergsma [1]) waarschijnlijk. Ontwijfelbaar vast acht ik ook dat niet, omdat het niet zeker is, dat wij op de aangewezen plaatsen met fouten te doen hebben [2]). Om ons in de tekstcritiek naar een vaste rangschikking der teksten te richten dienen wij dan ook eene schikking te hebben die boven allen twijfel verheven is.

Aangezien *K.* ons in een te zeer veranderden vorm is overgeleverd, kunnen wij voor de uitgave niet anders doen dan wederom *A.* ten grondslag nemen. Immers *K.* is vooreerst eene vertaling en al kunnen wij voor een deel vermoeden, wat door den vertaler veranderd zal zijn en welke afwijkingen reeds in het mnl. hs. van den bewerker aanwezig waren, zekerheid hebben wij dienaangaande zelden. En zelfs die overzetting is ons alleen bekend uit een afschrift der 15de eeuw. Door vergelijking met de andere incunabelen kunnen wij van de lezingen van *a.* gemeenlijk vrij zeker zijn, en juist omdat *a.* en *K.* zoo ver van elkander verwijderd zijn, bezitten we, waar zij samengaan, ongetwijfeld een tamelijk vertrouwbaren tekst. Bij de vaststelling van *a.*, indien de drukken onderling verschillen, is natuurlijk ook *K.* beslissend. Voor die gedeelten, waarvan wij hss.

---

[1]) t. a. p. blz. 50. vn.

[2]) Vgl. de aant. op de aangehaalde verzen.

bezitten worden de lezingen van *a.* of van *K.* verkozen, die door een hs. worden gesteund. Alleen de verbinding *aN.* is in dezen van minder gewicht dan de andere. Waar de lezingen van de verschillende teksten afwijkend zijn, houd ik me gewoonlijk aan *a.*, want het blijkt niet overtuigend, dat een der hss. een bepaald beteren tekst levert dan de incunabelen. Integendeel hebben wij in het voorbeeld der incunabelen een wel jongen maar over 't algemeen goeden tekst.

Het is onmogelijk met zekerheid de oorspronkelijke spelling van ons gedicht aan te geven, en JONCKBLOET is in het veranderen van die der drukken zeker te ver gegaan. Hij legde daarvoor hoofdzakelijk de spelling van hs. *M.* ten grondslag. Indien wij een volledig hs. bezaten, ware het wellicht wenschelijk dit, wat de spelling aangaat, geheel te volgen; in de gegeven omstandigheden zou het volgen van een der fragmenten willekeurig zijn. En aan een druk uit het eind der 15e eeuw de beslissing in dit opzicht over te laten, gaat natuurlijk ook niet aan; hoe eigendunkelijk de drukkers wat aangaat taal en spelling met hun voorbeeld omgingen, bewijst eene onderlinge vergelijking der drukken voldoende. Ik heb er dus geen bezwaar in gezien hier tot eene gedeeltelijke normaliseering van den tekst over te gaan. Ik schrijf daarom zonder afwijking in de incunabelen op te geven:

e en *o* in open lettergr., ook voor scherplange (dus: *delen* zoowel als *stelen*; *horen* zoowel als *doden*); evenzoo *u* voor *ue* (*aventuren* niet *ueren*); verder *ei* voor *ey* (*seide*, *ghepeins* niet: *seyde* enz.), en in gesloten lettergreep *oo* in plaats van *oe* voor *ô* (*woort*, *verdoolt*, niet *woert* enz.). Het verschillend gebruik van *g.* en *gh.*, *sc.* en *sch.* heb ik in acht genomen: (*gaen*, *goet* naast *gheloven*, *ghinc* enz.; *scone*, *scaerde* naast *gheschien*, *scheen* enz.) Aan de spelling *er-*, *eer-* of *aer-*

met volgende cons. heb ik gemeend niets te moeten veranderen: (*wert, peert, scaerp, swert, gheweert, begaerden* door elkander).

Niet aangewezen is nog het gebruik in de jongere drukken van *ck* voor *k* (bijv. *ijcke* voor *ike*, ook veel aan het einde van woorden: *aertrijcke, coninck*, vooral in *B*); *uy* voor *uu* (ook in *H.*, *cruyt gheluijt* enz.); *ye* voor *ie* (*yemant* enz. *C*); *oi* voor *oo* (*voir* enz. in *B*); *soe* voor *so* (ook in *H*); *dt* voor *t* enz. enz. Ook drukfouten laat ik gewoonlijk onvermeld.

Eigenaardigheden der hss., waarvan ik de opteekening overbodig achtte, zijn: de enkele klinker in vormen als *hort* enz.: *M.* 2, 21, 30, 32, 33, 45, 95, 157, 159. *H.* 494, 548. *N.* 157; *di* voor *die M.* 60. e. a. m.

De inclinatie heb ik hier en daar aangebracht, omdat het duidelijk is, vooral in de jongere drukken, dat zij dikwijls is verwijderd; zoo gewoonl. *hebbic, maghic* enz. voor *hebbe ic, mach ic; steeldi, ontfincdi;* [1]) *haddi, houti*; *hiltem, dochtem;* een enkele maal ook *hebbewi, hebsi*, verder *mettien, dattic, opten* enz. In overeenstemming met het rijm, dat nergens geapocopeerde vormen toelaat, heb ik geschreven *hebbe* voor *heb, wille* voor *wil, hadde, ware, rike, sere, here, ere, like,* voor *lic* enz. Ook in de andere Praeterita der zwakke ww. heb ik geen apocope toegelaten, maar zelfs in de drukken zijn hier geapocopeerde vormen zeldzaam. Ten opzichte van de syncope in die Praet. en andere ww-vormen heb ik mij hoofdzakelijk aan *A.* gehouden, slechts zelden een ongesyncopeerden vorm hersteld. Voor *is*, dat de drukken bijna altijd hebben, schrijf ik *es* naar de hss., *eest* en *eist* leveren de drukken iets meer.

1) In *A.* zijn de geïnclineerde vormen veel talrijker dan in *b.* De jongere drukken hebben ze zooveel mogelijk opgelost. In vs. 180 werden zij er door op een dwaalspoor geleid: zij begrepen den vorm verkeerd.

Voor sommige praep. en adv. meende ik nu en dan een anderen vorm te moeten gebruiken dan de drukken. *An* (zeer veel in het rijm 20, 245, 318, 349, 505, 578, 870, 893, 995, 1068, 1112, 1307) veranderen zij buiten het rijm bijna vast in *aen*, daarom schrijf ik gewoonlijk *an*. Evenzoo doorgaans *vor* en *dor* of *vore* en *dore* in plaats van *voor* en *door*. Daarentegen lees ik voor *tot*: *tote* (*toten* voor *totten*), voor *teghen*: *jeghen*, stilzwijgend [1]). Naast elkander, grootendeels *A* volgende, gebruik ik: *doe* en *doen, hare* en *haer, al* en *alle*, *om* en *omme, lude* en *liede, peinsen* en *pensen,* ook *alse* en *als*, ofschoon de drukken overal *als* schrijven. Doorgaand hebben die ook *noch*, waarvoor ik soms *no, sijnre* enz., waarvoor ik *siere* [2]). enz. gesteld heb. Voor *niemen* hebben de drukken: *niemant* en *nieinent*.

In de buiging heb ik weinig veranderingen aangebracht. Het blijft de vraag of de samensmelting van sterke vrouwelijke substantieven op *e* met de zwakke reeds in het oudere Mnl. zoo zeer haar beslag had gekregen als gewoonlijk wordt aangenomen, maar het is moeilijk dienaangaande iets zekers te vinden. Het rijm kan in dit geval geen dienst doen, omdat rijmen tusschen woorden met en zonder *n* aan het eind overal voorkomen. Meer en meer, de jongste drukken het meest, vult men die rijmen aan, zoodat *b.* bijv. vs. 120 ook het neutrum *spere* een dativus op *n* geeft, wat zelfs wel in jonger Mnl. zeldzaam is.

Iets vrijer heb ik gehandeld met de meervoudsvormen der sterke manlijke woorden. Wel dringt in den plur. ook hier de zwakke buiging in (Franck § 178, 6), maar de dr. zijn hier ongetwijfeld verder gegaan dan in hss. het geval

[1]) Evenmin geef ik den in *A.* gewonen vorm *mit* voor *met* in de var. op.

[2]) Van de hss. heeft alleen *H. sijnre.*

zou zijn geweest (516 *H*: *lude b*: *luden*, 536 *H*: *slaghe a*: *slaghen*, 747 *H*: *lede A*: *leden*, 769 *H*: *honde a*: *honden*.

Eenigszins willekeurig was ik genoodzaakt te handelen ten opzichte van de uitlating van pronomina. Het is niet gemakkelijk de lijn van het geoorloofde en ongeoorloofde in dezen te trekken. De *Elegast* vertoont vooral vele plaatsen, waar *Ic* aan den aanvang van een ontkennenden zin is weggelaten. Dat in de drukken herhaaldelijk de vorm *In* door misverstand van dien vorm door *En* is vervangen staat bij mij vast. De jongere dr. hebben dan gewoonlijk *Ic* weer voorgevoegd, *A*. niet. Zoo zal het vs. 579 toch wel *In* moeten zijn, zooals ook *H*. heeft. Maar overal aan die corruptie te denken, gaat niet aan, de zaak is daarvoor ook elders te gewoon, en ook in de hss. ontbreekt de uitlating niet.

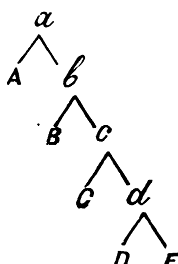
Het pron. 2 pers. enk. komt in den ganschen *El*. niet voor; *K*. geeft het op eenige plaatsen. Zeer mogelijk is het, dat het werkelijk hier en daar door de latere afschrijvers of door de drukkers verwijderd is [1]), maar het kan ook zijn, dat *K*. den tekst naar zijne wijze van doen heeft geregeld. Ik heb het dus niet durven invoegen. Met het voornaamwoord *dijn* is het hetzelfde geval.

---

[1]) Vgl. *Het voornaamwwoord Du* door Hippoliet Meert (Gent. 1890) blz. 34 en vooral, over verandering door afschrijvers, blz. 46.

KAREL ENDE ELEGAST.

Voor de in de varianten ter aanwijzing van de lezingen der drukken gebruikte teekens vergelijke men den reeds blz. 59 gegeven stamboom der drukken:

Verder duidt aan:

M.: Fragmenten van MONE: vs. 1—175; 1254—97; 1392—einde.

H.: Haagsche fragment: vs. 478—793.

N.: Namensche fragmenten: vs. 132—197; 903—966.

K.: Vertaling van den *Karl Meinet.*

Een * bij een woord of een versregel verwijst naar de achter den tekst geplaatste aanteekeningen.

KAREL ENDE ELEGAST.

Vraye* historie ende al waer
Maghic u tellen, hoorter naer.
Het was op ene avontstonde,
Dat Karel slapen begonde
Tinghelem op den Rijn.
Dlant was allegader sijn:
Hi was keiser ende coninc mede.
Hoort hier wonder ende waerhede,
Wat den coninc daer ghevel,
(Dat weten noch die menighe wel),
Tinghelem, aldaer hi lach,
Ende waende opten andren dach

1—131. *A. B. C. D. E. M. K.*

1. *A.* Fraeye *b.* een vray (*C.* vraye) h. ende w. *M.* Vr. yst *d.* Dit is een schoon historie ende waer *K.* Dese hystorie is al waer *Zie de aant.* — 2. *A.* hoort *d.* Die ic vertellen sal hoort daer (*E* hier) naer *K.* De wyle ich uch erzelen. — 3. *a.* eenen (*A.* avontstont *c.* morgen stonde(ṇ)) *K.* in eynre. — 4. *b.* koninc Karel *c* slapen soude *M.* slapende *K.* slaeffem. — 5. *A.* Tengelem *b.* Tinghelen al opten *M.* 't Inglem. — 6. *BM.* algader *K.* allet syne. — 7. *d.* Keyzer was hi ende — 9, 10 *ontbr. in K. om het rijmw*: wel (wale) — 9. *B.* die c. — 11. *A.* Tenghelem *b.* Tinghelen *M.* Tinglem *B.* aldar *K.* Da hey zo Yng. lach. — 12. *a* anderen d.

Crone draghen ende houden hof,
Omme te meerne sinen lof.
Daer die coninc lach ende sliep,
Een heilich inghel an hem riep,
So dat die coninc ontbrac
Biden woorden, die dinghel sprac;
Hi seide: „Staet op, edel man,
Doet haestelike u cleder an,
Wapent u ende vaert stelen;
God die hiet mi u bevelen,
Die in hemelrike es here;
Oft ghi verliest lijf ende ere.
En steeldi in deser nacht niet,
So es u evel gheschiet:
Ghi sulter omme sterven,
Ende uwes lives derven,
Eer emmer scheit dit hof.
Nu verwacht u daer of,
Ende vaert stelen, of ghi wilt.
Neemt uwen spere ende uwen schilt,
Wapent u ende sit op u paert

13. *d.* te dr. — 14 *a.* om te meerderen *E.* vermaren — 15. *b.* Doen hi (al) daer l. — 16. *AC.* enghel *DK.* hem aenriep. — 17. *B.* c. wert ontwaken *o.* wort (wert) in waken *K.* erschrack. — 18. *M.* woorde *b.* Bi des enghels soete spraken *K.* Van den. — 19. *a.* Ende s. *K.* sprach.. ir e. m. — 20. *a.* haestelic *M.* haesteliken — 22. *CM.* die *ontbr.* *C.* hietet *K.* G. der wilt. — 23. *c.* een h. — 24. *AB.* of *d.* u l. — 25 *K.* Ind enstelt ir an d. n (*l.* an ? *vgl. vs.* 127). — 26. *b.* So sal u evel sijn g. *M.* bevel (*l.* u evel *J. blz.* 199). — 27. *M.* selter *b.* moeten st. *d.* sult daerom. — 28. *a.* levens. *B.* mede d. *C.* selve d. *K.* verderven. — 29. 30. *ontbr. in K. wegens het rijm op* of (*Bartsch U. K. M.* 84). — 29. *M.* sciedt *a.* emmermeer *C.* ymmermeer — 30. *b.* wilt wachten u *d.* w. u. w. — 31. *A.* Ende *ontbr.* *b M.* oft *K.* Nw vart. — 32. *M.* nemt. — 33. *A.* ende *ontbr.* *C.* op tpaert.

Haestelike, ende niet en spaert".
Dit verhoorde die coninc;
Het dochte hem een vremde dinc,
Want hi daer niemen en sach,
Wat dat roepen bedieden mach.
Hi waendet slapende hebben ghehoort,
Ende hiltem niet an dat woort,
Ende quam in ander ghedochte.
Die daer die boodscap brochte,*
Dinghel, die van Gode quam,
Sprac ten coninc, als die was* gram:
Staet op, KAREL, ende vaert stelen.
Ic en wils u niet verhelen*,
God ontbiedet u te voren,
Anders hebdi u lijf verloren".
Mettien woorde sweech hi;
Entie coninc riep: „Ay mi!"
Als die sere was vereent,*
„Wat es, dat dit wonder meent?
Eest alfsghedroch, dat mi quelt,

34. *a.* haestelic *M.* haesteliken. — 35. *b.* verhoorde aldus *E.* verhoorende. — 36. *ontbr. in E.* — 37. *A.* dochtd*AB.* vreemde *d.* h. sijn vr. *K.* Ind duchte. — 38. *K.* Ind. w.... duden. — 39, 40. *ontbr. in M.* — 39. *B.* al sl. *d.* Slapende w. hi dat h. gh. — 40. *b.* hielt *d.* hi en hielt. *K.* enheilt ... de wort. — 41, 42. *ontbr. in a.* — 41. *naar K.*; *M.* Hi was in menegen ged. — 42. *M.* Wie d.; *Zie de aant.* — 43. *a.* enghel *b.* Die e. *C.* god. — 44 *a.* spr. den *d.* tot ten c. *K.* Hey spr. zo Karlle, as der is gram. *Zie de aant.* — 45. *M.* up *K.* Wael up; Karel *ontbr.* — 46. *aM.* God (*B.* G. die) hiet (*b.* hietet) u (*d.* dat, *E.* u *ontbr.*) bevelen. *Zie de aant.* — 47. *aM.* Ende o. *B.* ontbietet *d.* hi o. u. dat. — 48. *M.* Oft a. *d.* Anders so *K.* h. den lyff — 49. *A.* Het *B.* woerden *c.* doen sw. — 50. *a.* Ende die *K.* r: numme — 51—56. *ontbr. in K. Zie de aant.* — 51. *b.* die vervaert, was ende v. — 52. *a.* ist — 53. *a.* Ist *B.* elfsgedr. *d.* mi nu q *M.* alfsgedrochte.

Ende dit grote wonder telt?
Ay hemelsche drochtijn,
Wat node soude mi sijn*
Te stelene? Ic ben so rike.
En es man in erterike,
Weder coninc no grave,*
Die so rijc si van haven,
Sine moeten mi sijn onderdaen,
Ende te minen dienste staen.
Mijns selfs lant es so groot,
Men vint nieuwer sijns ghenoot.
Dlant es algader mijn*
Tote Colene opten Rijn,
Ende tote Romen al voort,
Als den keiser toebehoort.
Ic ben here, mijn wijf es vrouwe,
Oost toter wilder Denouwe
Ende west toter wilder see.
Nochtan hebbic goets vele mee:
Galissien ende Spaendienlant,
Dat ic wan met miere hant,

---

55. *b.* h. hoghe doctrijn. — 56. *b.* nu sijn. — 57. *AC.* stelen *d.* so r. *K.* Ind dachte z. st. bin ich zo rich. — 58. *b.* Ten ... in al *K.* Id en ... up *a.* aertrijcke. — 59. *b.* ofte gr. *d.* W. hi is c. *AK.* graven. — 60. *AM.* sijn *b.* is *K.* zy *CK.* rycke *d.* al so *b.* have *Zie de aant.* — 61. *b.* Hi moet *A.* ne *ontbr.* *K.* Sy en sijnt mir. — 62. *A.* diensten. — 63. *a.* Mijn lant *b.* Want m. l. (*d.* dat is) *C.* so *ontbr.* *K.* so rich. — 64. *a.* nieuwers *M.* nie gheen (*l.* niegheren? *J. blz.* 179) *CM.* sijn *d.* mijn gh. *K.* Man en weis neit myn gelich. — 65.—76 *ontbr. in K. Zie de aant.* — 65. *b.* Dat lant is allegader *M.* algar. — 66. *A.* Tot c. *b.* Daer toe colen (*C.* colene). — 67. *CM.* rome *A.* al *ontbr.* *b.* also. — 68 *A.* alst *b.* Ghelijc — 69, 70. *in M. onleesbaar.* — 71. *M.* Ostersee. — 72. *a.* Nochtans... meer *AC.* veel. *M.* vele *ontbr.*? — 73. *A.* Spandienland *C.* Galissen ... Spaengnen. *B.* Spangien. — 74. *a.* Selve... (*B.* want) mitter.

Ende ic die heidene verdreef,
Dat mi dlant allene bleef;
Wat node soude mi sijn dan
Te stelene ellendich man?
Ende waeromme ontbiedet mi God?
Node brekic zijn ghebot*.
Wistic, dat hijt mi ontbode,*
En mochts gheloven node,
Dat mi God den lachter onste,
Dat ic stelen begonste".
Daer hi lach in dit ghepeins,
Harentare, weder ende gheins,
Vakede hem al luttelkijn,
So datti looc doghen sijn.
Doe seide dinghel van te voren:
„Wildi Gods ghebot verhoren,
Coninc, so sidi ontdaen,
Het sal u an u leven gaen".
Dinghel vanden paradise
Sprac: „coninc, doet alse die wise,

75. *b.* heidenen. — 76 *M.* Soedat *AB.* tlant. — 77, 78. ***ontbr. in M.*** — 77. *K.* wesen. — 78. *AB.* stelen *b.* nu e. m. *C.* allendich *K.* zo varen st. — 79. *a.* Ende *ontbr.* Waerom .... mi dit *b.* ontbiet. — 82. *A.* mocht *b.* mochtes *aM.* niet ghel. *K.* So woulde ich. — 83. *A.* die *B.* laster *b.* ionste *M.* ten lacht(re) *K.* des lasters gunde. — 84. *aM.* te stelen *J.* stelens. *Over vs.* 81—84 *Zie de aant.* — 85. *C.* ghepens. *K.* in desen gedancken. — 86. *A.* Hare tale *b.* Hier (*B.* Haer) ende daer *b.* ghens *K.* Hey dachte her ind dar ind begunde wancken (*De verzen zijn veranderd in K. om het rijmw:* ghepeins *cf. vs.* 450, 641.) — 87. 88 *ontbr. in K.* (*om het rijm op* luttelkijn). — 87 *a.* So vaecte hem (*A.* hi) een l. — 88. *a.* die oghen — 89. *b.* hem te *K.* als zo v. — 90. *K.* En wilt dir gotz geboit neit horen — 91. *a.* Heer c. *b* seer o. *B*, ondaen. — 92. *A.* sel *K* Ind sael — 94. *b.* Spr. totten coninc als d. w. *K.* Sprach als der wyse.

Vaert stelen ende wert dief,
Sidermeer* dats Gode lief."
Met deser talen voer dinghel dan,
Ende KAREL hem tseinne began
Vanden wonder, datti hoorde.
Hi seide: „Gods ghebot ende sine woorde
En willic niet laten achter;
Ic sal dief sijn, al eest lachter,
Al soudic hanghen bider kelen;
Nochtan haddic liever vele,
Dat mi God name al ghemene,
Dattic van hem houde te lene,
Beide borch* ende lant,
Sonder mijn riddersghewant,*
Ende ic mi moeste gheneren
Metten schilde ende metten spere,
Alse een, die niet en heeft,
Ende op die aventure leeft.
Dat ware mijn wille bet,

---

95. *M.* waert d. *bK.* een dief. — 96. *a.* Al hebdijs (*d.* hebdij dies) nu groot ongerief *K* Synt id *Zie de aant.* — *Na* 96 *in a.*: Het sal u namaels wesen lief. — 97. *b.* van dan *K.* Mit den worden... danne — 98. *A.* tseynen *b.* te seghene(n) *M.* te seinen *K.* sich versynnen beganne. 99. *d.* groten wonder *D.* hi *ontbr.* — 100. *a.* Hi seide *ontbr. A.* ende *ontbr. B.* gheboden *b.* sijn. *K.* Hey sprach god geboit id in synem worte. — 101. *K.* Ich en wil is n. — 102. *A.* sel *a.* wesen *dK.* een d. *K.* syn *ontbr.* — 103. *b.* kele *K.* by mynre k. — 104. *B.* had it. — 105. *a.* al *ontbr. M.* al tgene *K.* alle g. — 106 *K.* have zo l. — 107. *M.* Rijc ende b. (*l.* Beide b. *cf J. 179*) *b.* daertoe *K.* burge *Zie de aant.* — 108. *M.* . . . daer (*l* (Son)d') *aK.* mijns (*bij M.* mijn *onleesb.*) *Zie de aant.* — 109. *d.* dat ic *K.* Ich ind m. — 110. *b.* speren *M. onleesb.* — 111. *b.* dieghene, die *M.* (*begin onl.*) niet al. — 112. *ontbr. in E.*; *K.* umb aventure. — 113. *b.* nochtans m., (*C.* mine) w. *K.* w. vele das (*l.* bas, *Bartsch 79*) *M. tot* wille *onl.*

Dan ic gevanghen ben int net,
Ende ic nu moet stelen varen,
Sonder enich langher sparen:
Varen stelen oft God verwerken.*
Nu so moeti mi ghesterken!
Ic woudic ware buter sale
Sonder niemare ende tale,
Ende mi ware ghecost opten Rijn
Seven borghe steenne ende fijn.*
Wat maghic segghen van oneren
Den ridderen enten heren,
Die hier ligghen inder sale?
Wat sal wesen mine tale,
Dat ic an deser deemster* nacht,
Allene, sonder ander cracht,
Moet varen in een lant,
Dat mi vremde es ende onbecant."

---

114. *b.* Oft dat ic verloren hadde een let *M.* . .m ic ghe . . .anghen ben. . .stet *K.* Dat ich g. wer in eyn vas. — 115. *bK.* Dan ic nu *M.* (Da)t. — 116. *A.* langher *ontbr.* *b.* Te(r *C.*) duyster nacht(e *C.*) (*D.* al) s sp. — 117. *b.* Oft daer omme g. v. (*E.* verwecken) *K.* Ich en wyl g. neit v. *M.* vare stelen oft godes werken. — 118. *c.* hem g, *M.* Nu *ontbr.* *K.* Also. . stercken. — 119. *a.* uter s. *b.* salen *d.* dat ic *M.* waren buten de s. *K.* Ich w., dat ichs mocht syn erlaessen. — 120. *A* nieumare *b.* Sonder sprake ende verhalen (*E.* vertalen) *M.* *onl.* *K.* Dat ich neit en stele up der straessen — 117—120 *Zie de aant.* — 121. *M.* nu (l. mi.) *K.* Ind mich dat kosde. — 122. *a.* borghen van stenen (*B.* steynen *C.* steene) *M.*. . . . barghe si mijn *K.* steyne *Zie de aant.* — 123. *A.* sel ic *b.* sal ic *K.* sagen meren. — 124. *b.* ioncheren *M.* hoghen h. — 125. *A.* in die s. *C.* dese s. *M.* salen. — 126. *c.* nu w. *M.* (En)de w. — 127. *a.* in (*b.* tot *d.* nu tot) deser duyster n. *M* an deser n. *Zie de aant.* — 128. *a.* yemants (mans, ments) cr. *M.* ander mans cr. — 129. *b.* nu varen *c.* ander l. *M.* moete *K* us varen. — 130. *A.* is vremde *B.* vreemt is en *C.* vremt is onb. *K.* vremde ende *ontbr.*

Met deser talen ghinc hem ghereiden
Die coninc KAREL ende cleiden
Met sinen dieren ghewaden,
Als die te stelene was beraden.
Het was altoos sine sede,
Datmen sine wapen dede
Ten bedde, daer hi lach;
Het waren die beste, die nie man sach.*
Alse hi doen ghewapent was,
Ghinc hi dore dat palas;
Daer en was slot gheen so goet
No dore, diene wederstoet,
Sine waren jeghen hem ontdaen:
Daer hi wilde, mochti gaen.
Daer en was niemen, diene sach,
Want dat volc algader lach
In vasten slape, alst God woude.
Dit dede hi dor sconincs houde:

---

131. *b.* hem *ontbr.* ghereeden *K.* Mit desen worden gh. hey gereyde.

132—175 *A. B. C. D. E. M. N. K.*

132. *b.* Die *ontbr.* hem cleeden *N.* Karle (*zoo steeds*) *K.* Ind sich schone cl. — 133, 34 . *ontbr. in K. om* gewaden (*v.* gewêden), ***Bartsch** 83, 84.* — 133. *b.* dierbaren. — 134. *AB.* stelen. — 135. *A.* seden *M* sinen s. — 136. ***a.*** wapene *N.* wapenen *A.* deden — 137. *b.* al daer *K.* Dy s. b. — 138. *b.* Twaren *MN.* scoenste ***a.*** ye m. ***M.*** niemen *N.* noyt m. *K.* Ind waren... de man e gesach *Zie de aant.* — 139. ***a.*** aldus gh. (***B.*** dus) ***M.*** Ende als hi gh *K.* Da hey do. — 140. *c.* daer d. *M.* dor ***dK.*** So geynck. — 141. *b.* Ten was ***a.*** slot noch dore s. g. *c.* dore noch slot ***M.*** sloot; gheen *ontbr.* *N.* ghen *K* Keyn sloes s. g. — 142. *a.* Noch poerte dien(e) *N.* wederstont. — 143. *b.* Sij waren ***a.*** teghen *N.* alle i. h. onttaen *K.* Sy waren alle up gedaen. — 144. *K.* Waer h. w. da m *C.* moch. — 145. *N.* nieman. — 146. *B.* allegader *K.* aller gader. — 147. *N.* In doeden slape ***AB.*** als G. w. *K.* Ind sleyff. — 148. *a.* Dat *AN* dedi al door ***AC.*** des coninc *M.* dor Sanctorum h. (*l* scō h; *J. p. 179*) *K.* durch Karlles hulde.

Sine hulpe was hem bereet.*
Alse hi die borchbrugghe leet,
Ghinc die coninc met liste
Ten stalle, daer hi wiste
Sijn ors ende sijn ghesmide.
Daer en was gheen langher biden.*
Hi sadelet ende satter boven,
Opt ors, datmen mochte loven.
  Doen hi ter poorten ghevaren quam,
Sachi daer ende vernam
Den wachter ende den portenere,
Die luttel wisten, dat haer here
So na hen was met sinen schilde.
Si sliepen vaste, alst God wilde.
Die coninc beette ende ontdoet*
Die poorte, die besloten stoet,
Ende leider sijn ors uut,
Sonder niemare ende gheluut.
Doe satti op in sijn ghereide,
Die coninc KAREL, ende seide:

---

149. *B.* Sijn *b.* hem al *bMN.* ghereet *Zie de aant.* — **151.** *b.* voert m. l. *N.* Gh. hi doen m. l. *K* Do geynck — **152.** *a.* Totten st. al daer *N.* viste. — **153.** *ACM.* ghesmiden *B.* ghesmeiden — **154.** *aN.* Sonder eenich langher beyden *Zie de aant.* — **155.** *b.* saeldet *M.* satelet *K.* Hey en sadelde id.... dar en boven. — **156.** *B.* datment *K.* up eyn ros. — **157.** *aN.* ghereden q. *K.* Do hey in de portze q. — **158.** *K.* Dar s. h. — **159.** *M.* wechter *a.* poortiere *N.* portenare. — **160.** *A.* hoer h. *b.* dat hiere *d.* so luttel. — **161.** *a.* hem (*C* hen).. mitten *d.* was *ontbr.* *M.* metten *K.* hèn *ontbr.* — **162.** *M.* liepen *b.* vast *d.* al(le) v. *K.* vaste *ontbr.* — **163, 64** *ontbr. in K. Zie de aant.* — **163.** *B.* bete *d.* coninc *ontbr.* *M.* beetė *N.* onttoet. — **164.** *b.* ghesloten *N.* dore, die. — **165.** *a.* leyde *b.* l. aldaer *M.* leiter *K.* Karlle leyde syn rós sunder luyt. — **166.** *K.* Over de brugge zo der portzen uyt. — **167.** *a.* op *ontbr.* *d.* Doen sach hi *N.* op sijn ors gh. *K.* in *ontbr.* — **168.** *b.* Die *ontbr.* *M.* Sonder enich langer beiden *K.* In gotz namen ind seyde *Zie de aant.*

„God, also ghewaerlike,
Alse ghi quaemt in ertrike,
Ende wort sone ende vader,
Om ons te verlossene allegader,*
Dat Adaem hadde verloren,
Ende dat na hem wart gheboren;
Ghi liet u anden cruce slaen,
Doen u die Joden hadden ghevaen;
Si staken u met enen spere,
Ende sloeghen u, dies hadsi ghere.
Dese bitterlike doot
Ontfincdi, here, dore onse noot,
Ende braect die helle daer naer.
Also waerlike alst was waer,
Ende ghi, here, Laseruse,
Die lach in sine cluse,
Verwecket, here, vander doot,
Ende vanden stene maket broot,
Ende vanden watere wijn,
So moeti in miere gheleide sijn

169. *K.* weirliche. — 170. *a.* aertrike *b.* tot in *M.* erterike *dK.* op e. — 171. *B.* wordt *M.* woort *N.* vort. — 172. *M.* omme *N.* verloessen *K.* ons *ontbr.* — 173. *a.* adam. — 174. *b.* Ende daer na *a.* wert *N.* was. *Zie de aant.* — 175. *K.* an dat.

176 — 197. *A. B. C. D. E. N. K.*

177. *B.* metten *D.* scherpe sp. *E.* stercke sp. *N.* Ende st. u. — 178. *AN.* Si sl. *A.* haddi *b.* En... u oec harde seere *NK.* hadden si 179. *B.* bitterlicke felle d. *D.* alderbitterste *E.* alderbitterlijkste *N.* betterlike *K.* Des bitterlichen — 180. *b.* Ontfinc die h. *A.* onsen n. *d.* voer ỏ. n. *K.* Entfeynges — 181. *ontbr. in a.*; *K.* bracht. — 182. *b.* Ende soe w. (*C.* swaerlic) *K.* as id is w. — 183. *AC.* lasaruse *B.* lazaruse *K.* Dattu — 184. *a.* Daer hi l. *K.* in syme huse. — 185. *b.* Wou(d)t verwecken *K.* Erweckdes; here *ontbr.* — 186. *a.* steenen *b.* maken br. *K.* machdes br. — 187. *aK.* water *b.* maectet *d.* maecte w. — 188. *b.* moet ghi *a.* in mijn gh. *K.* moestu myn g. s.

An deser deemster nacht,
Ende verbaert an mi uwe cracht.
Ootmoedich God, gheweldich Vader,
An u keric mi allegader."
Hi was in menegherande ghedochte,
Waer hi best varen mochte,
Daer hi stelens soude beghinnen.
Doen quam hi in een wout binnen,
KAREL, die edel man,
Dat niet verre en stont van dan.
Doen hi quam ghereden daer,
Die mane scheen overclaer,
Die sterren lichten anden trone,
Dweder was claer ende scone.
Doe so peinsde die coninc:
„Ic was ghewone vore alle dinc
Dieve te hatene, daer icse wiste,
Die den lieden met liste
Hoor goet stelen ende roven.
Nu maghic hem wel gheloven.

---

189. *aK.* In *A.* duemsteren *b.* duyster middernacht (*G.* mindern.) *K.* duysterer. — 190 *A.* u. cr. *C.* baert *K.* Ind zoenen. — 191. *a.* god ende vader. — 192. *N.* soe k. *C.* keert ic *B.N.* algader *K.* keren ich. — 193. *A.* in vele gedochten *b.* in seer veel gedochten *K.* in menchem g. — 194. *a.* henen varen m. *E.* gaen m *N.* beest riden m. *K.* hey varen in. — 195. *N.* mochte b. *K.* Dat h. stelen — 196. *b.* Mettien h.. . (*E.* tot w.) quam b. *K.* Do hey q. in eynen w. enbinnen. — **197, 98** *in b. van plaats gewisseld.* — 197. *bN.* coninc K. *A.* den edelen m. — 198—477 *A. B. C. D. E. K.*

198. *A.* en *ontbr.* van daen *c.* daer van. — 200. *A.* seer cl. *b.* al overcl. *K.* schon ind cl. (*uit* 202 *overgen.*) — 201. *C.* throne. — 203. *A.* Dus p. *b.* Eens so peysde doe d. c. *K.* Got, sprach der kon. *J.* Doe pensede. — 205. *b.* Dieven te haten *d.* ick die w, *K.* wa ich. — 206. *b.* al m. l. *K.* mit eren lyste. — 207. *b.* Haer *K.* aff stelen ind rouffden.

Die leven bider aventuren.
Si weten wel, dat si verburen
Lijf ende goet, mach mense vaen;
Men doetse hanghen ende thooft ofslaen,
Ofte sterven argher doot;*
Horen anxt es dicke groot.
Nemmermee en ghevalt mi dat,
Dattic man dor cleinen scat
Sterven doe in al mijn leven.
Ic hebbe ELEGAST verdreven
Om cleine sake uut minen lande,
Die dicke set sijn lijf te pande
Omme tgoet, daer hi bi leeft.
Ic wane, hi dicke sorghe heeft.
Hi en heeft lant noch leen,
Noch ander toeverlaet* negheen,
Dan hi met stelen can bejaghen;
Daerop moeti hem ontdraghen.
Ic nam hem tlant, des hi was here,
– Dat mach mi nu wel rouwen sere –
Beide borch ende lant;

209. *A.* avontuer *K.* Den de levent der ov. — 210. *d.* wat si *K.* Ind wyssen. — 212. *b.* afslaen. — 213,14. *ontbr. in K. Zie de aant.* — 213. *A.* Of *b.* een a. d. (*E.* ander d). — 214. *A.* anxte *c.* Haerlieder . .dicwijls. — 215. *a.* Nemmermeer (*cf. var. vs.* 72) *d.* so en *K.* Nummerme — 216. *d.* eenigen m. *K.* eynen man. — 217. *K.* in alle myme l. — 218. *b.* Elegaste *A.* verdreveven. — 219. *bK.* saken *K.* Durch *J.* uut sinen l. (*met verg. van vs.* 511). — 220. *b.* Hi set (*C.* dicwils) *K.* setzet ir l. — 221 *a.* om *b.* dat goet *K.* Durch... dat hey leyfft. — 223. *K.* Want hey — 224. *a.* gheen (*b.* oec. gh.) *K.* ander guet. *Zie de aant.* — 225. *C.* D. ghi..cont *d.* Dat hi *K.* mach b. — 226. *K.* Dar mede moes hey sich bedragen. — 227. *A.* des was hi h. *b.* daer hi w. h. — 228. *A.* hem nu *d.* nu *ontbr.* *K.* Yd mach mich r. s. — 229. *b.* Dat ic hem nam b. e. l. *K.* burge ind stede.

Des wassic herde onbecant*;
Want hi hadde in siere scaren,
Die met hem onthouden waren,
Ridders ende seriante* een ghetal,
Die ic hebbe onterft al,
Beide van lande ende van goede.
Nu volghsi hem al dore armoede:
Ic en laetse nieuwer gheduren.
Diese onthilde, ic daden verburen
Beide borch ende leen.
Dus en hebsi toeverlaet negheen,*
Ende moeten hem onthouden
In wildernissen ende in wouden;
Ende ELEGAST moet bejaghen*,
Daer si hem alle op ontdraghen.
Mer so vele esser an,
Hi en steelt ghenen armen man,
Die bi siere pinen leeft.
Dat pelgrijn ofte coman heeft,
Laet hi hem ghebruken wel,

---

230. *B.* harde *c.* herde *ontbr.* *C.* outbecant *K.* Ich myrcke, ich dede id sunder rede. *Zie de aant.* — 231. *A.* sine sc. *K.* hey heyt — 233. *A.* ende *ontbr.* serianten *b.* Kinderen ende knapen (*C.* een groot ghetal) *K.* R. ind knechte eyn guet gezal. *Zie de aant.* — 234. *a.* heb *b.* Die ic te samen o. h. al (*E.* te *en* heo *ontbr.*). — 236. *A.* volghen si *b.* Ende volghen hem *C.* alder arm. *d.* in alder *BK.* al *ontbr.* — 237. *a.* nieuwers *C* laets n. — 238. *B.* onthielde *K.* De sy enthelt ich doe eme verbyrnen. — 239. *b.* ende daertoe leen *K.* borge ind ouch l. — 240, 41, 43. *naar K. Zie de aant.* — 240. *a.* Hi en hevet toev. gheen. — 241. *a.* Hi moet hem al (*b.* altoes) onthouden. — 242. *c.* ende oec in *K.* In velden ind. — 243. *a.* Ende moet alleene bei. — 244. *B.* allen *A.* ondraghen *K.* Dar mede sy sich alle b. — 245. *C.* Maer *b.* so veel doechden (*C.* deuchden) *K.* We so vele hevet an. — 246. *K.* steyl gheyme a. m. — 248. *a.* pelgrim ofte coopman *K.* Wat p. ind k. – 249. *K.* Den leyst.

Mer hi en versekert niemen el.
Bisscoppe ende canonike,
Abde ende monike,
Deken ende papen,
Daer hise kan betrapen,
Comen si in siere verde,
Hi neemt hem mulen ende perde,
Ende steectse uut haren ghereide,
Datsi vallen op die heide,
Ende neemt hem met siere cracht,
Al dat si daer hebben bracht:
Cleder, silver, facelment.
Dus bejaecht hi hem omtrent.
Daer hi die rike liede weet,
Hi neemtem haren scat ghereet,
Beide silver ende gout.
Sine* list es menichfout:
Niemen en cannem ghevaen,
Nochtan heefter om ghedaen
Menich man sine macht.

---

250. *C.* Maer. — 251. *a.* Biscoppen ende canoniken (*b.* Noch b. noch c.) — 252. *a.* Abden (*C.* Abten *b.* prioers ofte m.) ende moniken. — 253. *a.* Dekenen *b.* ende daertoe p. — 254. *B.* kan wel b. *K.* kan gerachen. — 255. *B.* Ofte c. in s. *c.* Ofte die c. *b.* vaerde *K.* in ir v. — 256. *b.* paerde *K.* mulen ende *ontbr.* — 257. *B.* steecse *K.* Hey setzet sy. — 258. *C.* opter h. *K.* Dat sy ligent up der h. — 259. *C.* neemt haer. — 260. *b.* gebracht. — 261. *a.* s. cl. f. *b.* fatelment *E.* favelm. — 262. *A.* ontrent *K.* Alsus beiaet... umb den trent. — 263. *A.* lieden *b.* luden *K.* Dar hey w. de hoe lude (v. VLOTEN, *Gids* 1860: hoghe l.) — 264. Hey steilt en schatz ind getrude (*de verand. in K. in* 263, 64 *om het rijm*: weis: gereit). — 266 *a.* Synen l. *Zie de aant.* — 267. *b.* can hem. — 268. *C.* nochtans *K.* hait hey umb. — 269. *a.* cracht (*cf.* 346, 646) *K* menchem manne.

Ic woudic nu an deser nacht
Sijn gheselle mochte wesen.
Ay, here God, helpt mi tot desen!"
Met deser talen voer bat* voort
Die coninc, ende heeft verhoort,
Hoe een ridder quam ghevaren,
In der selver ghebaren,
Alse die riden wille verholen*,
Met wapen swart alse colen.
Swart was helm ende schilt,
Die hi anden hals hilt;
Sinen halsberch mochtmen loven;
Swart was den wapenroc daerboven;
Swart was dors, daer hi op sat,
Ende quam enen sonderlinghen pat
Dwers ghereden dor den woude.
Alsen die coninc ghemoeten soude,
Seindi hem ende was in vare,
Ende waende, dat die duvel ware,
Omdat hi was so swart al;

---

270. *a.* in d. n. (*cf vs.* 127) *K.* w dat ich an. — 271. *K* m. werden. — 272. *K.* Das mir got des gunde up deser erden (*om* wesen: desen, *Bartsch p* 83). — 273 *a* voer hi *K* vurbas *Zie de aant.* — 274. *b.* coninck Karel *K.* Karlle ind — 275. *d.* H. dat — 276. *b.* Ghewapent in *B.* in den selven g. — 277. *a.* wil *B.* A. d. rideer w. sijn v. *c.* Als een ridder die w. s. v. *K.* Als hey riden woulde v. *Zie de aant.* — 278. *aK.* wapenen *B.* swert als sijn c. — 279, 80 *in K. v. plaats gew.* — 279. *C.* Swert *b.* ende daartoe (*niet in E*) *dK.* sijn helm. — 280. *b.* En alle dat hi a. d. h. hielt *K.* De an syme halse heynck. — 281. *b.* Sijn h. (*d.* sinen hals m)... diere loven. — 282. C. Swert *K.* syn w. darenboven. — 283. C. Swert... sadt. — 284. *C.* En quamen — 285. *A.* Dw. riden *B.* Dweers *d.* dat woude *K.* Da g. d. d. gewelde. — 286. *b.* moeten s. *K.* beganen s. — 287 *a.* Segende hem (*C.* hi hem) *d.* So s. *K.* Hey saende sich.. varen. — 288. *B.* dattet *d.* meynde. — 289. *b.* hi so sw. w. overal.

Den riken God hi hem beval.
Hi pensde in sinen moet:
„Ghevalt mi quaet ofte goet,
En vlie te nacht dor desen:
Ic sal der aventuren ghenesen.
Nochtan wetic te voren wel,
Tes die duvel ende niemen el.
Waer hi van Gods halven iet,
Hi en ware so swart niet.
Tes al swart peert ende man,
Al dat icker an ghemerken can.
Ic duchte, dat mi toren naket.*
Ic bidde Gode datti waket,
Dat dese mi niet en schende."
Ende alse hi bet quam ghehende,
Ende die swarte heeft vernomen
Den coninc jeghen hem comen,

---

291. *B.* peynsde *C.* [illegible]isde *b.* vele in *K.* Ind dachte. — 292. *K.* off zo gude. — 293. *B.* En sal vlien *c.* Ic en s. niet vl. *d.* voer desen *K.* Ich en vl. dalinck desen. — 294. *A.* sel.. avont. — 295. *K.* zo vorens wale. — 296. *C.* Hets *K.* duvel sunder logen zale (*om* el *en* wel *in het rijm*). — 297, *A.* alven *b.* gods weghen. — 298. *b.* w. overal swart (*C.* swert) niet *d.* Overal en w. hi sw. n. K. Soenw. — 299. *b.* paert *C.* This *d.* harnasch p. — 300. *b.* Wat ic *K.* Ind allet, dat ich an eme geproven kan. — 301, 2 *in A in omgek. volgorde*; *K.* Ich biden got durch syne gude Dat hey mich in desem stryde behude (*veranderd om het rijm:* neket: wachet) *Zie de aant.* — 303. *d.* Dat mi d... scheynde *K.* mich dys. — 304. *C.* bat *K.* Do hey quam behende. — *Na* 304 *in a.*

Seghende hi hem ende was in vare (vaer.)
En(de) waende (*E.* meynde) dat (*C.* dattet) die duvel ware (waer);

reeds door J. Gesch. der Mnl. Dk. uitgew. als ongepaste herhaling van 287, 88. — 305. *A.* sw. ridder *b.* Nu heeft d. s. saen vernomen *K.* hadde v. — 306. *a.* teghen *b.* daer t.

Doe pensde hi in sinen sin:
„Dese es verdoolt hier in,
Ende hevet sinen wech verloren.
Ic mach dat ane hem verhoren.
Hi salre laten die wapen sine,
Die die beste sijn in schine,
Die ic in seven jaren sach:
Si verlichten alse den dach
Van stenen ende van goude.
Wanen quam hi inden woude?
En was noit arm man,
Die sulke wapen droech an,
Ende sulc ors hadde bescreden,
So sterc ende van sconen leden.
  Doen si quamen te ghemoete,
Leden si al sonder groeten,
Deen besach den anderen wel,
Mer si en seden niet el.*
Alsi den coninc was leden,

307. *A.* Doe *ontbr.* *B.* peysde *C.* peynsde *d.* seyde hi *K.* provede — 308. *K.* Dat hey verirret wer dar ynne. — 309. *d.* hi heeft — 310. *b.* Ic wil. — 311. *a.* salder *A.* sijn *K.* sal l. syne w. claer. — 312. *b.* de b. s. int aenschijne K. De zo seyn sint offenbaer. — 313. *K.* De besten, de ich e gesach. — 314 *b.* Van steenten (*C.* gesteenten) lichten sy *D.* blinckten *E.* blinckende *K.* Sy luchten as der claer d. —315, 16 *ontbr. in b.* — 315. *A.* ende goude *K.* Van den st. ind van dem g. — 316. *K.* Wan kompt hey zo desem w. — 317. *A.* Ten *b.* Het scijnt (*C.* scheen) wel ten w. *K.* Hey en is neit a. m. — 318. *B.* wapencn *C.* wapene *b.* hadde an *K.* draget an. — 319. *b.* sulcken ors *K.* haid b. — 320. *b.* so schoen van l. *A.* scone *K.* ind zo guet mit sulchen seden. — 321. *ontbr. in E;* *a.* ghemoeten *D.* malcanderen te ghemoete. — 322 *d.* groete *K.* Sy besagen sich sunder grote. — 324 *a.* seiden *C.* Maer *b.* niet meer el *K.* Vier syner seden en wuste hey neit alle *Zie de aant.* — 325, 26 *in K. in omg. volgorde.* — 325. *b.* gheleden *K.* hey Karlle hedde gel.

Die tswarte ors brachte ghereden*,
Hilti stille ende dochte,
Wie dieghene* wesen mochte,
„Waaromme datti aldus lijt,
Ende siere talen aldus vermijt,
Datti mi niet en groete,
Doen hi mi ghemoete,
Noch om gheen dinc en vraghet?
Ic wane, datti quaet jaghet.
Waric seker van dien,
Datti quame omme verspien,
Datti mi ofte die mine
Bringhen wilde in pine
Ieghen den coninc, die ic ontrade,
Hi en lede te nacht sonder scade.
Wat node soude hem jaghen*
Achter bosschen ende haghen,
Of hi mi niet en sochte?
Biden here, die mi ghewrochte,

---

326. *A.* Swart *a.* ors hadde bescreden *Zie de aant.* — 327. *b.* Hielt doen st. *K.* Da heilte h. st ind d. — 328. *a.* die ander *Zie de aant.* *D.* Wie dat. — 329. *AC.* Waerom *K.* Der dat so over lyt. — 330. *b.* t. oec v. *K.* Dat hey synen groesse v. — 331. *b.* En d. h. m. (*B.* oec. n.) *d.* groetede *K.* Ind m. n. e. — 332. *ontbr. in E.*; *b.* aldaer g. *D.* ghemoetede. — 333. *A.* Ende om gh. *b.* Daertoe om gh. — 334. *B.* waen *CE.* quaet goet i. *K.* Ich meynen - - quyt yaget. — 335. *B.* versekert *C.* verseker *K.* s. van eme. — 336. *a.* om *K.* um speen. — 337. *A.* die *ontbr.* *b.* oft *K.* Ind mich ind d. — 338. *b.* also in *K.* in eyniche — 339. *a.* Teghen *bc.* bi verrade *K.* den ich. — 340. *C.* niet s. sc, *K.* Hey enbleve he dalinck s. sc. — 341. *A.* soude hi i. *b.* hem nu i. *K.* Wat soulde anders syn dat iagen *Zie de aant.* — 342. *K.* busche. — 343. *a.* Oft *K.* hey ouch neit (*l.* mich n.) — 344. *K.* By deme, de mich duchte.

Hine ontrijt mi te nacht,
In sal proeven sine macht.
Ic willen spreken ende kinnen.
Hi mach sulc sijn, ic sal winnen
Sijn ors ende datti hevet an,
Ende doenne met lachter keren dan.
Hi es hier comen alse een domme.″
Mettien werp hi sijn ors omme,
Ende volghede den coninc naer.
Doen hien achterhaelde daer,
Riep hi lude: „Ridder ontbijt,
Waerna eest, dat ghi rijt?
Ic wille weten, wat ghi soect,
Ende wat ghi jaecht ende roect,
Eer ghi mi ontrijt van hier.
Al waerdi noch also fier,
Ende also diere uwer tale,
Berechtes mi, so doedi wale.
Ic wille weten, wie ghi sijt,
Ende waer ghi vaert op desen tijt,
Ende hoe dat u vader hiet*:

---

345. *b.* Hij en - - niet *K.* H. entrydet mir by deser n. — **346.** *a.* Ic sal (*A.* sel) *b.* alle s. *a.* cracht (*cf bij* 269) *K.* Ich ensoulle pr. — **347.** *AK.* kennen. — **348.** *B.* selc. *A.* sel *B.* ghewinnen *E.* mocht *K.* der syn ich wil dar an w. — **349.** *B* orsse *C.* heeft. — **350.** *A.* doen *b.* doen hem *K.* doen en mit laester scheiden d. — **353.** *a.* volchde *K.* na. — **354** *B.* achterhaelge *K.* Da hey en achter reit alda. — **355.** *a.* ontbeyt *K.* Hey r. l. r. beit. — **356.** *A.* ist *b.* ghereyt (*E* bereyt) *K.* is, dat ir. — **357.** *aK.* wil *b.* hier soect. — **358.** *A.* wat ghi *ontbr.* *b.* w. g. i. mi en roect *K.* ind wes ir rocket. — **359.** *C.* mi *ontbr.* *K.* mir rydet v. h. — **360.** *a.* so f. *b.* daertoe noch s. f. *K.* Enwert ir (*l.* Ende waerdi?) — **361.** *a.* so *d* dier met u *K.* also stoltz van ure z. — **362.** *K.* Berichtet mich. — **363.** *Alle* wil *d.* wie dat. — **364.** *A.* dese *K.* ir woult zo d. z. — **365, 66.** *ontbr. in K. Zie de aant.*

En machs u verlaten niet."
Doen antwoorde die coninc:
"Ghi vraghet mi so menich dinc,
En weets u hoe berechten.
Ic hebbe liever, dat wi vechten,
Dan ict u seide bi bedwanghe.
So haddic gheleeft vele te langhe,
Dat mi een man dwinghen soude
Van dinghen, die ic niet en woude
Berechten, ten ware mi lief.
Coomter mi goet af oft meskief,
Wi sullen desen strijt nu scheiden,
Ende becorten tusschen ons beiden."
Des conincs schilt was overtrect*,
Hi en wildes niet voeren ontdect,
Om teiken, datter ane stoet:
Hi en wilde niet, datmen ware vroet,
Datti ware die coninc.
Si worpen omme met deser dinc
Hare orse sterc ende snel.
Si waren beide ghewapent wel:

---

366. *b.* Ick en wils *D.* wilt (*E.* wil) u. v. — 367. *d.* daer die c. *K.* antwort; *Zie de aant.* — 368. *b.* vraecht mi hier m. *d.* al te m. — 369. *A.* wistu hoe *b.* Ick en wils u niet b. *K.* Ich en weis is uch. — 370. *K.* Mir is lever dat (*l.* Ic h. mi liever?) — 371. *A.* ic u *K.* sage mit bedw. — 372. *a.* veel (*A.* langher) *K.* vele *ontbr.* — 373. *C.* Dan. — 374. *K.* Umb sachen, der ich. — 375. *K.* Bericht irs mich, id were m. l. — 376. *A.* of *AC.* miskief K. Mir kome dar aff quait offte leyff. — 377. *K.* nu *ontbr.* — 378. *K.* kurten. — 379. *a.* verdect *C.* coninc. *Zie de aant.* — 380 *b.* woudts *d.* Niet en woude hijs v. onghed. *K.* woulde en neit. — 381. *C.* Omt t. *K.* Durch z. — 382. *A.* waer *K.* dat eman worde kunt. — 383. *b.* Dat hi coninc Karel was *E.* dat die. — 384. *b.* omme doer dat gras. — 385. *a.* orssen *C.* starck. — 386. *K.* gereden wel.

Hare speren waren sterc.
Si versaemden in een perc
Met sulken nide onder hem tween,
Dat dorse boghen over haer been.
Manlic vinghen si ten swaerde,
Alse die vechtens begaerden.
Si vochten een langhe wile,
Datmen gaen mochte een mile.
Die swerte was sterc ende snel,
Ende sine joesten waren fel,
Dat die coninc was in vare,
Ende waende dat die duvel ware.
Hi sloech den swarten opten schilt,
Dien hi manlic vore hem hilt,
Datti in tween stucken vlooch,
Oft hadde* gheweest een linden loof.
Die swarte sloech den coninc weder,
Die swerde ghinghen op ende neder,
Opten helme, op die maelgien,
Datter menich moeste faelgien.

---

387. *b.* Haer sp, w. (*C.* w. beide *d.* Beide h. sp.) groot ende starck (*d.* sp. w. so st.) — 388. *b.* Daer toe vers. si (*B.* parck) *K:* Sy vergaderden hart. — 389. Met stechen under yn zw. — 390. *ontbr. in E.*; *a.* dorssen *A.* gaer been *b.* onder h. b. *K.* boegen under en. — 391. *b.* ghinghen *K.* Sy greyffen zo den sw. — 392.. *b.* wel beg. *a.* begaerde *K.* Als sy zo vechten b. — 393. *ontbr. in D*; *b.* oec een l. w. *K.* Sy streden. — 394. *b.* gaen wel m. (*C.* mocht *d.* w. m. g.) *K.* Man mochten g. e. m. — 395. *B.* swarte *C.* swart *E.* fel. — 396. joesten *naar Hoffm. en J.*; *A.* consten *b.* ionsten *D.* w. snel *K.* sin stryden dat w. f. — 397. *a.* Soe dat. — 398. *d.* meynde. — 399. *d.* Den sw. sl. hi — 401. *K.* Dat hey vloch zo stucken intzwey. — 402: *A.* Oft ware een *K.* Als yd wer gewest eyn ey. *Zie de aant.* — 404. *b.* swaerden. — 405. *B.* Op die helme *C.* op den helm *d.* ende op *K.* Groesse slege ind unsachte. — 406. *B.* menighe *C.* faelgen *K* De den anderen gerachte (*de verand. in 404,5 om de bastaardwoorden*).

Daer en was halsberch gheen so goet,
Daer en dranc* dore dat rode bloet,
Dor die maelgien uter huut.
Daer was van slaghen groot gheluut.
Die spaenre vanden schilde vloghen,
Die helme op hoor hooft boghen,
Ende ontfinghen scaerde ende vlegghen,
So scaerp waren der swaerde egghen.
Die coninc pensde in sinen moet:
„Dese es te wapene goet:
Hi bringhet mi in sulke noot,
Mine helpe God, ic blive doot.
Sal ic lien mijns namen,
Ic souts mi ewelike scamen.
Nemmermeer en ghecreghic ere".
Doe sloechi enen slach so sere
Opten swarten, die vore hem helt,
Dat hien nalic hadde ghevelt,
Ende vanden orse tumelen dede:*
Tusschen hem beiden en was ghene vrede.

407. *b.* Ten was. — 408. *b.* liep doer *AC.* rode *ontbr. Zie de aant.* — 409. *K.* Ind ouch durch ir h. — 410. *A.* Daer van sloeghen gr. g. *d.* een gr. g. — 411. *A.* spaenderen *B.* De spaendre *C.* Die spaendren *A.* daer vl. — 412. *a.* helmen *b.* vanden hoefde *A.* hooft die b. *K.* up eren hoefften. — 413. *A.* scarde *b.* Vol van sc. ende van vl. *K.* Sy intf... vlecken. — 414. *a.* swaerden *B.* scarp *C.* scerp *K.* irs swerdes ecken. — 415. *B.* peynsde C. peysde. — 416. *b.* terw. *d.* Ter wapenen i. d. g. *K.* Dyt is eyn ritter guet. — 417,18. *zijn uit K. ingevoegd, in a. ontbr. zij. Er is geen reden ze te weren.* — 418. *K.* dan God — 419. *a.* liden *b.* hier m. *d.* hier lijden in minen n. *K.* loeven m. — 420 *AC.* ewelic *d.* mi des e. *K.* Ich moes mich is al myn leven sc. — 421. *K.* Nummerme ėn krege — 423. *B.* swerten *A.* hilt. — 424. nalic *J.*; *a.* manlic *K.* vil ná. — 425. *AC.* ors *K.* Van dem rosse zo der molden. — 426. *b.* en *ontbr.* cleynen vr. *K.* Tuschen en en was geyn op halden. *Zie de aant.*

Ende die swarte galt den here,
Ende sloech enen slach so sere
Opten helm, datti booch,
Ende tswaert an twee stucke vlooch:
So anxtelic was die slach.
Alse dat die swarte sach,
Datti sijn swaert hadde verloren:
„Ocharmen, dattic ie was gheboren,"
Pensde hi in sinen moet,
„Dattic leve, waertoe eest goet?
En hadde noit gheval;
Noch nemmermeer en sal.*
Waermede sal ic mi verweren,
En prise mijn lijf niet twee peren,
Want ic ben idelre hande".
Doe docht den coninc scande,
Op dien te slane, die vore hem helt:*
Doen hi sach ligghen tswaert opt velt,
In twee stucke tebroken,
Doe pensdi: „Ten is niet ghewroken,

---

427. *A.* sloech opten *b.* Ende *ontbr.* sloech noch opten *K.* Want der swartze galt. — 428. *b.* Eenen slach ende sloech s. s. *d.* eenen sl. also s. *K.* Ind sloge en also sere. — 429. *b.* Op sinen helm (*B.* helme) so d. *K.* dat hey sich b. — 430. *a.* in t. stucken (*E.* twee *ontbr.*) — 431. *b.* anxtelike(n) groot w. den sl. *K.* ernstlich. — 432. *b.* Wanneer.. dat versach *K.* Ind als dit... gesach. — 433. *C.* sweert. — 434. *C.* Acharmen *b.* datic ben gh. *A.* Tfy dat ic *K.* Wat soulde ich arme ee gh. — 435. *BC.* doen i. s. *K.* Dachte hey. — 436. *AC.* ist *K.* wart zo. — 437. *b.* Ic en h. n. goet gh. *K.* Ich en gewan ney g. — 438. *b.* hebben en sal *K.* gekregen e. s. *Zie de aant.* — 439. *A.* ic nu v. — 440. *bK.* Ic en *C.* prijs *d.* niet *ontbr.* *K.* achten mich neit vur zwo beren. — 441. *b.* nu b. (*C.* bin) ydelder h. — 442. *b.* (*d.* dat) wesen sc. — 443. *a.* eenen (*A.* op e.) te sl. — 444. *a.* Doe (*A.* Die) sach hi. — 445. *a.* stucken (*b.* aldaer) ghebroken. — 446. *C.* ghebroken. — 443—46. *Zie de aant.*

Die enen wille slaen oft deren,
Die hem niet en can gheweren."
Dus hilden si stille int wout,
Haer ghepeins was menichfout,
Deen wie dander wesen mochte.
"Biden here, die mi ghewrochte,"
Sprac KAREL die coninc,
"Ghi en berecht mi ene dinc,
Here ridder, des ic u vraghe,
Ghi hebt gheleeft al u daghe:
Hoe ghi hiet, oft wie ghi sijt?
Ende laet ons corten desen strijt.
Maghic met eren liden,
Ic sal u henen laten riden,
Alsic uwe name weet."
Die swarte sprac: "Ic ben bereet,
Indien dat ghi mi maket vroet,
Wat nootsaken, dat u doet,
Dat ghi hier quaemt te nacht,
Ende wiens toren dat ghi wacht".
Doe seide KAREL, die edel man:
"Segt mi tierst, ic segghe u dan,

---

447. *b.* slaet oft doet deren *A.* of *K.* up deren — 448. *b.* Konde g. — 449. *b.* in dat w. *K.* Alsus. — 450. *b.* ghepeys *A.* menichvout. *K.* Ir gedancken. — 451,52. *ontbr. in K. om het rijm op ghewrochte* (*cf.* 344). — 453. *b.* Spr. die coninc sonder saghe *K.* Do spr. — 454, 55 *ontbr. in b.* — 454. *a.* een d. *K.* Ir en saget — 455. *a.* Heer *K.* Here *ontbr.* — 456. *K.* Offir h. g. — 457. *b.* Oft ghi en segt mi w. (*d.* wie dat) *K.* off was ir. s. — 459. *K.* Mach ich id m. e gelyden. — 460. *K.* van hynne l. r. — 461. *bK.* uwen n. — 462. *C.* bin gereet *K.* I. b. b. spr. d. sw. — 463. *BE.* dat *ontbr.* *c.* vroe *K.* Off ir m. — 464. *C.* doe *K.* So wat noet d. ich uch doett — 465,66 *ontbr. in D.* — 465. *K.* by n. — 466. *K.* Ind umb wat sachen d. ir. w. — 467. *d.* Doen sprack. — 468. *A.* ic segh *b.* het eerste *K.* Bericht mich dis, ich

Wattic hier soeke ende jaghe.
En der niet riden bi daghe,
En es sonder nootsake niet,
Dat ghi mi dus ghewapent siet.
Ic sal u segghen, hoet coomt,
Alse ghi mi uwen name noemt,
Dies sijt seker ende vast."*
„Here, ic hete ELEGAST,"
Dat sprac die ridder herde saen,
„En es mi ten besten niet vergaen:
Ic hebbe goet ende lant verloren,
Dattic hadde hier te voren,
Bi onghevalle, als menich doet.
Soudict u al maken vroet,
Hoe mine saken comen sijn,
Eer ic u gheseide den fijn,
Het soude u dunken al te lanc.
Mijn gheluc es so cranc."
Alse dit die coninc verstoet,

---

469. *D.* soeckende jaghe *K.* Wat ich soeken, ind w. i. yagen. — 470. *a. b.* Ic en.. biden d. *K.* Ich en mach.. wael b. d. — 471. *a.* Ten *C.* nootsaken *K.* sunder sache. — 472. *K.* gewapet — 473. *A.* sel *b.* hoe *C.* dattet dat *E.* salt. — 474. *C.* naem *K.* nement. — 475—78 *in K*:

Do sprach der swartze rittere:
So mir got unse here,
Sys is sicher ind vast.
Here, ich heyschen Eligast *Zie de aant.*

475. *C.* Die sijt *E.* sijt *ontbr.* — 476. *a.* H. (*B.* Heer) antwoerde Elegast. — 477. *b.* Die ridder ende spr. s. —

478—793. *A. B. C. D. E. H. K.*

478. *a.* Ten is (*d.* Het en is m. n. t. b. v. — 479. *AC.* heb *d.* mijn g. *K.* Ind h. — 480 *H.* ich (*zoo gew.*) — 481. *C.* so. m. d. — 482. *BK.* Soude ic. *K.* al *ontbr.* — 483. *H.* Wie m. — 484. *H.* seide *AEK.* sin (synn). — 485. *A.* dencken *H.* Et s. *a.* veel te l. — 486. *b.* dat is seer cr. *d.* Want m. *K.* is also. — 487. *B.* dus verstoet *K.* Als dat d. k. al verstoent der gude.

Was hi blide in sinen moet,
Dant al gheweest hadde sijn,
Tgoet, dat vliet opten Rijn.
Hi seide: „Ridder, eist u bequame,
Ghi hebt mi gheseit uwe name,
Nu segt mi, wies ghi u gheneert.
Bi al, dat God hevet weert,
Ende bi hem selven te voren,
Van mi en crijchdijs niet mee toren,
Ende ic sals u so vele* berechten,
Vraechdijs mi sonder vechten,
Ende al sonder evelen moet,
Indien dat ghi dit vor mi doet."
„Nu sijts seker ende vast,
Here" antwoorde Elegast,
„En wils u niet helen,
Daer ic op leve, moetic stelen.
Maer so vele esser an,*
En stal nie armen man,

---

488. *d.* So w. *K.* Do wart h. — 489,90 *ontbr. in b.* — 489. *A.* Al haddet al g. s. *K.* were g. — 490. *A.* vloyt. — 491. *b.* eest *d.* Hi sprack. — 492. *a.* Nu segghet mi (*b.* segt mi voert) uwen n. *K.* uren n. — 493. *a.* Ende hoe (*b.* hoe dat) gh. — 494. *b.* Bi alle dat g. mach hebben w. *D.* mi *H.* heeft G. *K.* By alle dem, d. — 495. *b.* oec te v. *K.* selver. — 496. *a.* Van mi en hebdi gheenen (*d.* oec gh.) toren *K* nummer z. — 497. *a.* Ic sal u s. v. (*b.* u mede {*d.* u oec w.} wel) b. *H.* sels *K.* also v. *Zie de aant.* — 498. *b* en s. v. — 499. *a.* al *ontbr.* *b.* s. eenich evel m. — 500. *a.* Indien dat (*CE.* In dat) ghi mi maket vroet *K.* Dar umb dit durch m. — 501. *CH.* sijt v. *K.* Nu moget irs wael w. v. — 502. *a* H. ick hiete (*b.* heete) E. — 503. *A.* wil u *H.* In *dK.* Ic en *b.* niet langher h. *E.* u *ontbr.* — 504. *a.* bi leve *K.* Ich moes mit myme lyve st. — 505. *a.* Mer *b.* vele (*C.* veel) duechden i. a. — 506. *A.* En steels geenen a. m. *b.* Dat ic en stele gh. man *H* In stele gheynen a. m. *K.* Ich enstal *Na* 506 *in aH*;

Sint dattic ie was gheboren;
Ende ic mijn goet hadde verloren,
Daer ic bi soude leven,
Ende mi die coninc hadde verdreven,
Karel uut minen lande,
(Ic salt u segghen, al eest scande),
So hebbic mi onthouden
In wildernissen ende in wouden.
Daer si twaelve bi leven,
Moeten rike lude gheven,
Bisscoppen ende canoniken,
Abden ende moniken,
Deken ende riken papen
En can ghehelpen hare cnapen,*
In stele haer goet met liste.
En vinde gheen so vaste kiste,
Noch gheen slot so vast,*

Die bi sijnre pinen (*A.* pine) leeft (*b.* levet)
Dat pelgrijn (*a.* pelgrim) ofte coman (*a.* coopman) heeft (*b.* hevet)
Dies laet ic hem (*bH.* Dies *ontbr. b.* h. oec) ghebruken wel
Maer (*A.* Mer) ic en verseker niemant el *Zie de aant.*

— 507. *aH* S. (*B.* Sinder *C.* Sindert) dat (*ontbr. in H.*) ic w. g. *K.* wart g. — 508. *bH.* ic *ontbr. A.* had. — 509. *B.* Daer bi dat ic *C.* D. af dat ic. — 510. *A.* had *b.* Ende mi h. al v. (*d.* al h.) — 511. *b.* Coninc K. — 512. *a.* u *ontbr. AB.* ist. — 513. *b.* daer na onth. *K.* Ich han m. inth. — 514. *K* Up wilden heyden ind — 515. *b.* twalef altoes *d.* onder haer tw. (*E.* si onder hem tw. l.) *H.* si twelve *K.* ir zw. — 516. *A.* Moetent r. luden *b.* lieden *C.* Moete *K.* M. uns. — 517. *K.* Busschoffe ind cannoniche. — 518 *b* A. prioers ende m *H.* Apten *K.* Ebde off riche monche —519. *A.* Dekenen ende p. *b.* Proesten ende daertoe p. *H.* rike *K.* riken *ontbr.* — 520. *a.* Daer (b Waer) icse can (*b.* alle c.) betrapen *Zie de aant. K.* En en kunde neit g. ir knaeffen. — 521, 22 *in H. in omg. volgorde.* — 521. *a* Ic neme (*C.* neem D hemluden h.) *H.* En - - bi liste *K.* Ich en stelen mit mynen lysten. — 522. *a.* (*b.* Ic en) weet so vast gh. k. *K.* So we starck sint ere kysten. — 523, 24 *ontbr. in a.*; *Zie de aant.* — 523. *K.* Off ouch ir.

Here", sprac Elegast,
„Weet icker goet in,
In brinct wėl in mijn ghewin
Ende onder mine ghesellen.
Wat soudicker meer of tellen?
Mine list es menichfout.
Mine ghesellen sijn int wout,
Ende ic voer uut op aventure,
Ende hebbe vonden ene sure,
Want ic hebbe mijn swaert verloren;
En corer gheen have voren,
Ende ict weder hadde gheheel.
Der slaghe hebbic ontfanghen een deel,
Meer dan icker ie ghewan
Op enen dach van enen man.
Nu segt mi ridder, hoe ghi heet,
Entie ghene, die u heeft leet.
Es hi van sulker machte,
Dat ghi riden moet bi nachte?

---

525. *b.* te vercrighen g. i. (*d.* g. te crighen i.) *H.* en ich g. *K.* Wyst ich. — 526. *A.* Ic *b.* Ic *b.* Ic salt bringhen *a.* wel *ontbr.* *K.* wael zo gewynne. — 527. 28, *ontbr. in K. d.* onder *ontbr.* — 528. *b.* af — 529. *A.* Minen l. *b.* Mijn l. is groot ende m. — 530. *bH.* Mijn *b.* sijn al *H* die sijn *K* g. hudent desen walt. — 531. *a.* om av. *H.* voer voren *K.* Ind varen us. — 532. *b.* Ende hebbe gheraect ene quade ure *H.* eyne *A.* heb v. enen sueren *K.* Dat kompt mir nw zo sure. — 533. *a.* heb *B.* sweerdt *H.* swert. — 534. A. En coeser *b.* coer daer oec g. *H.* gheyn ander v. *K.* Ich en k. gheyn guet d. v. — 535. *H. begin onleesb.* gheheil *K.* Dat ich id w. hedde zo hant. — 536. *a.* slaghen heb ic ooc e. (*E.* een *ontbr.*) *a. H.* deil *K.* Want ich bin van slegen geschant. — 537. *A.* ic ye g. *H.* ich der oit g. *K.* Me dan ich ir. — 538. *a.* eenen nacht. — 539. *In b. is de volgorde aldus:* 567—595, 539—564. — 539. *b.* hoe hi (*E.* hoe dat) *H.* wie. — 540. *A.* die u veet *b.* Ende wie hi es (*E.* wie is hi) die *K.* der uch intheyscht. — 541. *b.* van alsulcker *HK.* macht. — 542. *HK.* nacht.

En condise niet ghematen
Dieghene, die u haten?
Ghi sijt te wapene so goet."
Doe pensde die coninc in sinen moet:
„God heeft mine bede ghehoort,
Nu moeti mi beraden voort.
Dits die man, die ic begaerde,*
Boven alle, die leven op daerde,
Mede te varene op dese nacht.
God heeften mi te poente bracht.
Nu moetic lieghen dor den noot."
„Biden here, die mi gheboot!"
Sprac die coninc „here ELEGAST,
An mi hebdi gheleide vast,
Ghestade vriende ende vaste vrede.
Ic sal u segghen mine sede:
Wat holp vrienden verholen?
Ic hebbe goets so vele ghestolen,
Waer ic metter helft ghevaen,

543. *b.* Waerom en kondise n. ghematten *H.* condijs *K.* gepassen. — 544. *b.* Alle (*C.* Al) die g...hatten. — 545. *b.* ter wapenen doch s. g. *H.* ten wapenen *K.* zo wapen. — 546. *a.* Die c. p. *K.* Do dachte Karlle i. s. m. — 547. *a.* mijn (*ontbr. in E.*) *b.* G. die h. — 548. *b.* Ende wil m. *K.* Nw wil en bescheyden — 549. *a.* Dit is *AC.* begheerde *B.* begharde *K.* des ich b. *Zie de aant.* — 550. *C.* al...derde *H.* al.. opt *K.* Vur a. — 551. *aH.* varen. *a* desen *H. niet geh. leesb.* *K.* Mit mir z. v. in deser n. *Na* 551 *in H.* Sonder eenen ander cracht *cf vs.* 128—552 *A.* heefter *b.* te punte ghebr. *H.* ponte *K.* G. hait en mir dar umb her g. — 553. *D.* ligghen *E.* legghen K. durch n. — 555. *a.* tot El. *K.* Spr. Karlle. — 556. *K.* Van mir hait ir geleden. — 557. *a.* vaste *ontbr.* *K.* Nw, stede vrunt, in guden vrede; *alle* vrient; vriende: *Bergsma.* — 558. *A.* sel *K.* Geven ich uch ind saen m. s. — 559. *A.* helpt *b.* Wat hulpen *H.* vriende *K.* Wat hilp. — 560. *a.* heb so vele (C. veel) goets *K.* han got s. v. verstolen. — 561. *K.* Waer ich id mit der hant gewan.

Men liete mi niet ontgaen
Om mijn ghewichte van goude root.
Maer het dede mi die noot:
Noot breket allen strijt."
„Nu segt mi, ridder, wie ghi sijt."
„Ic sal u segghen mine name,
Eist u wille ende bequame:
Gheheten bennic ADELBRECHT,
Ende pleghe te stelene over recht,
In kerken ende in clusen,
Ende ooc in alle godshusen.
Ic stele alrehande saken,
(In late niemen met ghemake)
Den riken ende den armen:
In achte niet op hoor carmen.
En late ghenen man,
Daer ic mijn ghewin weet an,
In name hem liever sine have,
Dan ic hem die mine gave.

---

562. *a.* liet mi waerlic n. o. *K.* Da enleis ich id mir n. entgaan. — 563. *K.* Umb geyn g. — 564. *A.* Mar... den n. *E.* in gr. n. *K.* Dat dede m. d. groesse n. — 565. 66 *ontbr. in b.* — 565. *H.* breect alle. — 566. A. segghet *K.* Ir syt min r., wa ir syt. — 567. *aK.* minen n. — 568. *AB.* Ist *b.* Sprac (*C.* Sprach) die coninc eest u. b. *K.* Is ur wylle ind u. b. — 569. *AK.* Ic ben gh. *AB.* ghehieten *H.* Gheheiten — 570. *a.* Ic pl. *Alle:* stelen. — 571. *A.* cluysn *b.* veel ende — 572. *AK.* oec *ontbr.* *H.* alle *ontbr.* — 573. *a.* alderh. *b.* in ald. *BH.* sake *K.* Ich stelen monchen ind paffen. — 574. *A.* En *C.* Ende en *A.* ghemaken *K.* Neman enlas ich m. g. — 575. *B.* Den rijcken noch oec d. a. *C.* Den r. oft den a. *H.* Ich stele den r. *K.* Dar zo richen ind a. — 576. *a.* Ic en *H.* In late...hare. — 577. *a.* En weet gh. armen m. (*b.* so a. m. *E.* niet so a.) — 578. *EH.* mijn *ontbr.* *H.* weit. — 579. *a.* En *b.* hem *ontbr.* *H.* l van den sinen *K.* Ich en neme alle syne h. — 580. *C.* de mine *H.* hem gave vanden minen K. Mit eynre male ich neman en lave.

Aldus hebbic mi ontdraghen;
Ende hebbe gheleit menighe daghe*
Om enen scat, dien ic weet;
Mi souts wesen wel ghereet*,
Eer emmer quame morghen vroe,
Haddicker ene helpe toe,
Also vele alse ics rochte,
Ende mijn paert draghen mochte.
Die scat es qualike ghewonnen:
God en souts ons niet veronnen,
Mochtewijs hebben een deel.
Die scat leit in een casteel,
Daer mi die jeghenode es cont.
Al haddewijs tienhondert pont,
Ten mochtem niet deren,
Dien hi es, twee peren;
Ende hi es qualike bejaecht.
Siet, ELEGAST, wats u behaecht:

---

581. *K.* Sus h. i. m. bedragen. — 582. *a.* nauwe laghen *H.* geleeft (?) *Zie de aant.* — 583. *a.* die *H.* Van (?)... weit. — 584. *bK.* Hi soude mi w. w. g. *Zie de aant.* — 585, 86 *in H. in omg. volgorde.* — 585 *a.* Eer emmermeer (*C.* ymmer) m. vr. —. 586. *A.* ene *ontbr.* hulpe *a.* goede h. *b.* (*B.* Had ic) daer g. h. *H.* eyne gheselle toe *K.* Hedde ich e. h. dar zo. — 587, 88 *ontbr. in b.* — 587. *K.* Als vele, als ich bedrochte. — 588. *A.* peert *K.* gedragen. — 589. *a.* qualic *C.* Dien sc. *K.* ovel g. — 590. *A.* vergonnen *b.* verionnen *c.* Ghi en s. *K.* ensal is u. n. vergunnen. — 591. *a.* Al hadden wijs. *b.* een groot d. *K.* Mocht wirs — 592. *A.* Di *b.* die leyt *H.* leecht. — 593. *A.* eyghenoot *b.* die weghen wel sijn *H.* iegende *K.* Dar mir yd wael i. k. — 594. *a.* hadden (*A.* haddens) wijs vijfhondert *K.* zeyn p. — 595. *A.* mochten *b.* mochte daer [n. d. *H.* Hem en mochte n. d. *K.* neit geschaden. — 596. *ontbr. in b.*, *A.* Dat wi vanden sinen teeren *K.* Also vele as zwa maden. — 597, 98 *ontbr. in a.* — 597. *K.* ovel b. — 598. *K.* wa id uch.

Willewire omme doen onse macht,
Ende ghesellen sijn te nacht?
Dat wi connen bejaghen,
Onthier ende het sal daghen,
Dat sal ic deilen ende ghi kiesen;
Dies achtergaet moet riesen."
ELEGAST sprac: „Waer leit die scat,
Lieve vrient, segt mi dat,
Ende in wat steden*?
Het mach daer sijn, ic vare mede.
Maer ic willes wesen vroet,
Eer ic u volghe enen voet".
Doe sprac KAREL, die edel man:
„Ic salt u berechten dan:
Die coninc heeft so groten scat,
Hem mochte luttel deren dat
Van* sinen scatte, daer hi leghet".

---

599. *ontbr. in A.*; 599, 600 *in b.:* Nu segt mi ridder of (*C.* oft) ghi (*C.* ghijt) te nacht Wilt wesen gheselle in mijn beiacht (*C.* beiach). — 599. *H.* wille wir *K.* dar ynne. — 600. *A.* Laet ons g. *K.* Ind synt g. up. d. s. — 601. *b.* wi te hoep (*C.* hoepe) sullen b. *H.* Wat wir. — 602. *A.* Beyt hier *b.* (*d.* Dat s) sullen wi berghen tot sal (*C.* s. gaen) d. *K.* Ind so wer dat sal dragen. — 603. *a.* Dan s. (*A.* sel) i. d. e. (*D.* ende *ontbr.*) g. sult *K.* ghi *ontbr.* — 604. *b.* Diet (C. Die) a. m. verliesen *K.* Ind hoeden mich vor verlesen. — 605. *a.* E. seide... den sc. — 606. *A.* L. gheselle *b.* Ende in wat stede (*B.* steden) s. *K.* so saget. — 607, 8, *ontbr. in b.* — 607. *AK.* stede *Zie de aant.* — 608. *H.* der s. — 609. *A.* wils *b.* Eer ic vare wil ics w. *H.* wille. — 610. *b.* Oft ic en volghe u niet e. v. *H.* eyne. — 611. *a.* Doen seide. — 612. *b.* Ic sal u liever b. *A.* selt *K.* sal is uch — 613. *A.* so groot een. — 614. *a.* Het mochten *K.* Eme mag wennych schaden dat (*Verdam, Tijdschr.* I, 124) — *Na* 614 *in K.*

Ain hedden wirs uns pert geladen.
Id en mach eme neit schaden.

Zie de aant. — 615. *b.* aldaer *H.* leecht.

Alse dit die coninc seghet,
Datti hem selven stelen wille,
Elegast en sweech niet stille;
Hi seide: „Dat moet mi God verbieden.
Hi en leeft niet, diet mi riede*,
Dat ic den coninc dade* scade,
Al heefti mi bi quaden rade
Mijn lant ghenomen, ende verdreven,
Ic sal hem wesen al mijn leven
Ghestade vrient na mine macht.
In sine scade en comic te nacht,
Want hi es mijn gherechte here.
Dadic hem anders dan ere,
Ic mochts mi scamen vor Gode,*
Men mochts mi gheraden node."
Alse dit die coninc verstoet,
Pensde hi in sinen moet*,
Dattem Elegast die dief
Goets onste ende hadde lief.

---

616. *A.* dit *ontbr.* *b.* dit dus d. c. *H.* Ende als d. c. dit seecht *K.* gesaget. — 617. *K.* Dat hey selver stelen w. — 619. *b.* mi *ontbr.* *K.* Hey sprach — 620. *a.* Sien leven n., diet mi rieden *K.* Id en synt neit vrunt, de mir dat reiden *Zie de aant.* — 621. *H.* dede *Zie de aant.* — 623. *A.* Mijn goet gh. *b.* Goet gh. *H.* ende mi v. — 624. *A.* sel *aK.* wesen *ontbr.* — 625. *a.* Goet vrient sijn *K.* Stede vr. na mynre m. — 626. *a.* sijn *E.* en *ontbr.* *K.* Up synen schaden en komen ich zo deser n. — 627. *a.* gherechtich (*b.* een gh.) *K.* W. id is m. rechte h. — 628. *K.* anders eit. — 629. *A.* mochs *b.* al v. G. *H.* In mochts niet wel ghenieten *K.* Ich moestes m. s. intgaen G. — 630. *A.* mochs *b.* mocht mi des *H.* Uwen raet so willic vlieten *K.* Ich endoens neit umb geyn geboit. *Zie de aant.* — 631. *b.* wel verst. *d.* die con. dit v. *K.* dit Karlle v. 632. *a.* Was hi blide in s. m. *K.* Do dachte hey. *Zie de aant.* — 634. *A.* Goet gonste *B.* Goet ionste *c.* Goede ionste droech *b.* hadden *K.* hedde en l. —

Hi pensde, mochti keren,
Behouden siere eren,
Hi soudem goets so vele gheven,
Datti met eren mochte leven,
Sonder stelen ende roven:
„Dies machmen mi wel gheloven."
Na dien ghepense, daer hi in was,
Vraghedi ELEGASTE das,
Of hine iewer wilde leiden,
Daer si goet onder hem beiden
Mochten bejaghen op dien nacht;
Hi dader toe sine macht*
Gherne, ende sine behendichede,
Woude hine laten varen mede.
ELEGAST sede: „Jaic gherne;
In weet of ghijt segt in scherne,
TEGGHERICS van Egghermonde
Moghewi stelen sonder sonde,

635. *b.* wederkeeren *dH.* Doe p. *H.* hi *ontbr.* *K.* Ind dachte, mochte hey id k. — 636. *A.* sijnder *b.* Behoudelic tot s. *H.* Hi soude hem doen soe veel e. *K.* Ungestolen behalden syn e. — 637. *a.* souden *d.* G. so vele soude hi hem g. *H.* Ich soude hem soe vele g. g. *K.* Hey woulde — 638. *a.* Hi souder (*A.* met eeren) sijn daghe (*A.* daech *B.* d. wel *C.* w. s. d.) op (*B* of *C.* af) l. (*d.* Alle s. d. soude h. daer wel af l.) — 639. *d.* oft sonder *K.* ind sunder. — 640. *a.* Des mach (*A.* mocht) m. hem (*b.* oeck) w. (*A.* wel *ontbr.*) g. *K.* mi *ontbr.* — 641. *B.* ghepeynse *C.* gepeyse *H.* ghepens *K.* Na deme dat hey ynnen w. — 642. *a.* Vraechde *A.* hi *ontbr.* *b.* doen elegast *K.* Da vr. — 643. *a.* Oft... iewers *b.* hi hem *H.* w. leeden *K.* eirgen. — 644. *a.* tgoet *H.* beeden *K.* Dar sy under en mochten beyden. — 645. *B.* die *H.* den *K.* Guet bei. — 646. *a.* Hi deder toe s. beste cracht *K.* dar zo alle s. m. *Zie de aant.* — 647. *a.* Gheerne (*b.* Ghaerne)... sijn *K.* Ind ouch s. b. — 648. *a.* hi hem *H.* Wilde. *K.* Wilt ir mich l. (*misschien juist*: „Wildi mi). — 649. *bH.* seide *d.* sprack — 650. *A.* Men weet niet ghisegt *b.* En w. oft *H.* weits *K.* zo sch. — 651. *A.* Thegg. *b.* Tot e. *H.* Te eggerijc *K.* Rechte zo Egg. zo — 652. *a.* Daer m.

Die des conincs suster heeft.
Hets scade, datti leeft:
Hi heeft den menighen verraden,
Ende brocht in groter scaden.
Selve den coninc sinen here
Soudi nemen lijf ende ere,
Mocht na sinen wille gaen;
Dat hebbic dicke wel verstaen.
Nochtan houti vanden coninc
Sijn herde scone dinc:*
Beide borch ende leen.
Al en haddi toeverlaet anders gheen,
Het mochtem luttel deren,
Datwi vanden sinen teren.
Daer sullewi varen, eist u wille".
Doe peinsde die coninc ende sweech stille,
Nadien dat geschepen stoet,
Dat daer ware stelen goet:

---

653. *K.* Der Karlles s. — 654. *a.* Het is *A.* dat gi *b.* grote sc. — 655. *b.* oec verr. *d.* D. m. h. h. oeck v. *H.* Want h. *K.* hait menchen — 656. *a.* ghebrocht *H.* bracht *K.* Ind bracht en in gr. — 657. *a.* Ende den con. s. (*A.* E. oec mede s.) h. — 658. *B.* tlijf *K.* Woulde hey — 659. *b.* Mochtet *H.* sine w. *K.* Mach id — 660. *a.* heb ic wel (*b.* w. ghenoech) v. — 661. *C.* Nochtans *K.* hait hey — 662. *A.* Herde menich sc. d. *b.* Lant ende sandt (*B.* s. en) menich (*d.* alle) d. *H.* Eyn h. s. d. *Zie de aant.* — 663. *b.* B. borghen ende groot l. *H.* leene. *K.* burge. — 664. *b.* en *ontbr. H.* Al haddi t. negheene *K.* hedde ander guet engeyn. — 665. *A.* mochten *b H.* mochte hem *d.* Luttel m. h. dat d. *K.* Id mach eme l. gedeiren. — 666. K. keiren — 667. *A.* selen *b.* rdi s. daer . . . uwen *AC.* ist *B.* eest. *K.* ist is ur w. — 668. *a.* Die coninc p. *AC.* al stille *K.* Do dachte Karlle — 669. *a.* Na dat daer gh. (*c.* dattet g.) *K.* Na deme, dat id eme by stoent — *Van* 670—709 *in H. alleen de eerste letters der vs.* — 670. *C.* te stelen *K.* Dar were eme st. harde g.

Al hadden sijn suster ghevanghen,
Si souden node laten hanghen.
Daerna droeghen si over een,
Daer te varene onder hem tween,
Te stelene EGGHERICS scat.
Die coninc hem niet en vergat.
Si quamen ghereden op een velt,
Luttel mee dan een ghetelt;*
Daer vonden si een ploech staen.
Die coninc beette neder saen,
Ende ELEGAST reet voren,
Daer hi den wech hadde vercoren.
Die coninc nam tcouter in die hant,
Datti anden ploech vant,
Ende pensde in sinen moet:
„Dit es ten ambochte goet
Die graven wille in borghen,
Hi moeter toe besorghen
Sulke dinc, alse hem bedorste."
Doe satti op al sonder vorste,

---

671. *K.* Ind hedde. — 673. *a.* Dus dr. *K.* Dar na verdrogen s. under eyn *H.* Daer... — 674. *a.* varen *K.* zo varen do. — 675. *Alles* telen *b.* grote (*C.* groten) sc. *K.* Eickers sch. — 676. *K.* Karlle sich n. v. — 677. *A.* Hi *K.* over eyn v. — 678. *a.* Op haer orssen wel ghestelt *K.* Eyn wenych me, dan eyn gezelt *H.* Lutte... *Zie de aant.* — 679. *K.* eynenpl. — 680. *b K.* bocte *d.* duycte *H.* Doe b... — 681 *b.* al voren *K.* voer vur en. — 682. *A.* si... hadden *d.* uutverc. — 683. *A.* namt tc. *b.* sijn h *K.* Karlle. — 684. *a.* aen die p. *b.* So hijt... daer v. — 685. *a.* Hi p. *K.* Ind dachte *H.* Ende p. — 686. *A.* den ambocht *b.* totten a. *K.* zo dem ampte. — 687. *a.* wil *b.* Wie dat gr. (*d.* gr. wilt) *K.* sal i. b. — 688. *b.* hem t. b. *K.* Der mois — 689. *b.* En(de) s. d. te hebben voren *K.* Al s. d. als hey bedorte. — 690. *b.* Hi sadt op (op *ontbr. in D.*) ende sloech met sporen *K.* Dar... vorte.

Ende volghede Elegaste
Metten sporen vaste,
Die een luttel was voren.
  Verstaet so moochdi wonder horen!
Doen si quamen vor die veste,
Die de scoonste was entie beste,
Die iewaert stoet opten Rijn,
Sprac Elegast: „Hier willic sijn.
Nu segt", seidi, „Adelbrecht,
Wat dunct u ghedaen dat best*?
Ic wille werken bi uwen rade;
Mi ware leet, geschiede u scade,
Dat men mochte segghen dan:
„Het quam al bi desen man."
Die coninc antwoorde na dier talen:
„In quam noit binnen der salen
Noch inden hove, daer* ic weet.
Het soude mi wesen onghereet,
Soudicker nu binnen gaen.
An u selven moetet staen."

---

691. *a.* volchde *b.* Sijn ors ende v. na E. — 692. *A.* Na m. *b.* Mitter spoet al sonder raste. — 693. *b.* Want hi was e. l. *K.* De eyn wenich was zo v. — 694. *a.* wonder *ontbr.* *b.* V. (*C.* Verstatet) wel so *d.* moechdijt h. — 695. *b.* Als *K.* Da s. q. — 696. *a.* ende die. — 697. *b.* Als yewers stont. — 698. *a.* E. spr. *K.* Da spr. E. *H.* Spr... *B.* willet. — 699. *a.* siet, seyti (*b.* siet toe, seit hi; s. h. *ontbr. in d.*) *H.* Nu se... *K.* sait. — 700. *b.* nu alre best *A.* Want... terecht. *K.* Wat uch duncke. *Zie de aant.* — 701. *Alle*: wil. — 702. *C.* gesciet. *H.* Het *K.* Ich en wyl neit, gevelt uns sch. — 703. *K.* moge s. d. — 704. *b.* al toe b. *K.* Dyt q. allet van d. — 705. *b.* a. hem ter t. *K.* Karlle a. — 706. *A.* En *b.* Ic en *K.* ney b. den salen. — 707. *B.* ict *K.* bynnen den h. *dK.* dat ic w. *Zie de aant.* — 708. *K.* mir syn. — 709. *K.* Soulde ich nw dar enbynnen. — 710. *A.* moet al *b.* moet dat *d.* sal dit moeten *K.* moes ich.

Elegast seide: „Tes mi lief.
Sidi nu een behendich dief,
Dat sal ic cortelike verstaen.
Laet ons een gat maken gaen
Inden muur, ter goeder ure,
Daer wi moghen crupen dure.“
Dit loveden si beide wel.
Si bonden daer haer orse snel,
Ende ghinghen ten mure sonder gheluut.
Elegast trac een iser uut,
Daer hi den muer met soude breken.*
Doe began die coninc reken
Tcouter voort vanden ploech.
Doe stont Elegast ende loech,
Ende vraechde, waer hijt dede maken:
„Constic tsmeesters huus gheraken,
Ic dade maken sulc een.
Dusghedaen sach ic noit gheen
Beseghen tot sulken sticken,
Daer men mure met soude picken.“

(*Van* 710—752 *in H. slechts van sommige verzen de laatste letters*). — 711. *B.* this *b.* mi ooc l. — 712. *A.* nu *ontbr. K.* behende. — 713. *b.* Ic sal dat c. wel v. *a.* cortelic *K.* kurtlichen. — 715. *A.* Inder *c.* goede *K.* Dar wir sullen krussen dure. — 716. *A.* dore *B.* cr. m. *K.* Dat moesse syn zo eynre gude ure! — 717. *b.* Dit so loefden. — 718. *A.* daer *ontbr.* hoer *a.* orssen. — 719. *B.* ter muer *K.* zo der muren sunder luyt. — 720. *A.* trec *b.* E. die tr. — 721. *a.* picken *K.* Dar mede h. de muren s. b. *Zie de aant.* — 722. *A.* te trecken *B.* te tricken *C.* te stricken *K.* Ind Karlle begunde recken. — 723. *a.* vander pl. *b.* Hi bracht tc. *K.* voort *ontbr.* — 724. *ontbr. in D.*; *B.* ende hi *K.* E. in dem loche. — 725. *C.* hij — 726. *d.* tot desen meesterg. *K.* Mocht ich des — 727. *a.* dede *b.* maken daer na s. e. — 728. *b.* Aldus *K.* Ich en sach sogedaen n. — 729. *C.* Behendich t. *K.* Gemacht zo — 730. *a.* men mede (*A.* mey) doer s. p. (*B.* s. doer p. *d.* doer *ontbr.*) *K.* bicken.

Die coninc sprac: „Het mach wel sijn;
Ic quam ghevaren opten Rijn,
Dies es leden die derde dach,
Dattic voer op mijn bejach;
Daer moestic mijn iser laten,
Ende ontviel mi opter straten,
Daer men mi volghede achter:
En dorste niet keren dor den lachter;
Dus was ic mijns isers ane,
Ende dit nam ic bider mane,
Daer ict vant an een ploech.”
Elegast sprac: „Hets goet ghenoech,
Moghewi daer nu in gheraken.
Hierna doet een ander maken.”
Si lieten die tale, si makeden tgat.
Elegast voechde bat,
Datti daertoe dede sine lede,
Dant den coninc Karel dede:
Al was hi groot ende sterc,
Hi en conste niet sulc werk.

---

731. *K.* Karlle spr. — 733. *b.* den derden d. *K.* Des en is neit d. d. d. — 734. *a.* om m. b. (*cf. Bergsma*) *K.* reit. — 735. *b.* Ic moeste d. *K.* ic *ontbr.* — 736. *A.* Het o. *b.* Want het *K.* in der str. — 737. *a.* volchde (*b.* vervolchde) *K.* volgede na. — 738. *b.* Ic en *BD.* niet *ontbr.* *K.* Ich en dorste neit weder k. da — 739. *b.* Ic en mochter niet gheraken ane *K.* wart ich myns yserens a. — 740. *K.* in dem mane. — 741. *C.* plouch *K.* id sach. — 742. *a.* het is *c.* is genouch. — 743. *A.* daer te punte in *C.* inne *E.* nu *ontbr.* *K.* Mochten wir nw her in g. — 744. *b.* Doet hier na (*C.* na nu). *In K. na* machen: dat gat. *Vergissing van den afschrijver tengevolge waarvan* 745 *ontbr.* — 745. *a.* maecten *B.* een g.—746. *A.* voechdent *b.* E. wracht (en) tvoechde hem b. *K.* vogede vele bat. — 747. *b.* sijn *A.* leden. *K.* dar zo keirde. — 748. *K.* Dat id k. — 749. *b.* daertoe st. — 750. *C.* nie *b.* sulcken w. *K.* neit alsus dat w.

Doen si tgat vanden mure
Hadden bracht durenture,
Ende si daer binnen souden gaen,
Elegast sprac: „Ghi sult ontfaen
Hier buten, dattic û sal bringhen."
Hi en woudes niet ghehingen,
Dat die coninc binnen quame,
So sere ontsachi hem der onvrame:
Hi en dochtem gheen behendich dief.
Nochtan woudi, leet ende lief,
Mettem deilen sijn ghewin.*
Die coninc* bleef buten, Elegast ghinc in.
Elegastes behendichede,
Die hi proefde te menigher stede,
Die en was mellijc no ghemate:*
Hi trac een cruut uut enen vate,
Ende deet binnen sinen monde;

---

751. *A.* der m. *b.* Wanneer si *d.* Als si *K.* Da hey. — 752. *A.* br. al duere *b.* Hadden al (*ontbr. in d.*) doer graven duere *K.* Hadde gebr. durch ind dure. — 753. *a.* daer in *K.* dardurch. *Met dit vers vangt de laatste, gave kolom van H. aan.* — 754. *K.* Da spr. E. — 755. *AB.* brengen *A.* daer ic u sel *H.* u *ontbr. K.* Hey enbussen...; sal *ontbr.* — 756. *bH.* woude *AB.* ghehenghen *H.* Elegast en w. — 757. *H.* daer b. *K.* Karlle bynnen de durch q. — 758. *b.* Want hi ontsach h. d. *A.* onvramen *d.* baer (*E.* dat) on rame *H.* ontsach hi sine vrame K. Hey en was dar zo neit geneme. — 759. *A.* dochten *bH.* docht hem *C.* doch *D.* d. om *K.* Do endochte neit eyn unbehende d. — 760. *C.* Nochtans *H.* leyt. — 761. *b.* en s. g. *Zie de aant.* — 762. *bK.* Karel *K.* buten *ontbr. Zie de aant.* — 763. *aH.* El. conde (*CH.* conste) beh. *H.* Want El. — 764. *AB.* ter m. s. *H.* dede t. — 765, 66. *in H. in omg. volgorde.* — 765. *a.* Die (*b.* Hi) was minlic (*C.* minnelic) ende mate. *H.* Dat daerna was te ghemate *K.* Id en was neit cleyne dan maesse. *Zie de aant.* — 766. *B.* gate *H* Hi nam.. eyne *K.* Hey beachte cr. — 767. *B.* Ende staect *C.* stac *K.* in synen munt.

Die sulc een hadde, hi verstonde,
Wat hanen craien ende honde bilen.
Doe verstont hi ter wilen
An enen hane, an enen hont,
Ende seiden, dattie coninc stont,
Buten hove, in haer latijn.
ELEGAST sprac: „Wat mach dit sijn?
Soude die coninc sijn hier voren?
Ic duchte, dat mi naket toren".
Hi ghinc, daer hi den coninc liet,
Ter stede, daer hi van hem schiet,
Ende seide, watti hadde verstaen,
Hem en bedroghe sijn waen,
Beide an hane ende an honde
Diet in haer latijn vonden,
Dat die coninc ware daer,
Maer hi en wiste niet hoe naer."
Doe seide KAREL, die edel man:
„Wie hevet u gheseghet dan?

---

768. *C.* had *H.* eyn *K.* Zo hant hey do verstoent. — 769. *a.* honden *C.* oft h. *b.* hylen *d.* huylen. *H.* Dat h. *K.* kreden... belden. — 770. *A.* Doen *b.* So... terselver w. *K.* hey do de wylen. — 771. *bK.* ind an *H.* eynen. — 772. *AH.* seide *H.* Die s. d. der c. *K.* Sy saden. — 773. *Alle*: buten den — 774. *a.* hoe mach *C.* dat s. *K.* Do spr. E. — 776. *C.* thoren *H.* Ich wane *K.* Ich vorte; mi *ontbr.* — *Na* 776 *in a.*

Ic ben verraden na mijn ghedochte.
Oft mi verleit (*b.* v. nu) alfsgedrochte (*E.* also bedrochte).

777. *a.* Elegast gh. *b.* aldaer hi liet *H.* gh. ten coninc, daer hine l. — 778. *b.* Den coninc en daer hi — 779. *A.* seide hem *K.* dat hey (*juist?*) — 780. *A.* bedrogge *b.* sijne *K.* dan s. w. — 781. *aK.* hanen.. honden. *K.* van h.. van h. — 782—931 *ontbr. in E.* — 782. *b.* haren latine *H.* vonde *K.* verkunden — 783. *C.* waer *b.* aldaer — 784. *A.* Mer *H.* si.. wie n. *K.* Hey en wyste neirgen wa. — 785. *AB.* Doen *H.* sprac. — 786. *a.* gheseit *H.* heeft u gheseecht *K.* uch dit g.

Wat soude die coninc hier doen?
Soudi gheloven an een hoen,
Ofte dat een hont bast,
So en es u ghelove niet vast.〃
〃U ghelove en es niet vast,*
Nu hoort!〃 sprac ELEGAST.
Hi stac den coninc in sinen mont
Een cruut, daer hi vore hem stont,
Ende seide: 〃Nu suldi verstaen,
So ic te voren hebbe ghedaen.〃
Echter craeide die hane ende sede,
Also, alse hi te voren dede,
Dattie coninc ware daer.
ELEGAST seide: 〃Hoorter naer,
Gheselle, wat die hane craeit.
Ic wille, mijn kele windewaeit,
En es die coninc niet hier bi.〃
Doe seide KAREL: 〃Tfi,
Gheselle, sidi vervaert?

787. *d.* al hier. — 789. *b.* Oft betrouwen van dat een hont bast Of *K.* Off an eyn huns gebast. — 790. *B.* ghelone *K.* is neit ur g. — 791, 92. *ontbr. in H. Na* 790 *in a.*:

Mi denct (*b.* dunct) dat ghi mi saghen telt
Waertoe ist (B. eest *C.* is) goet dat ghi mi quelt.

— 792. *b.* h. dan ghi *C.* dat *d.* Nu *ontbr.* Hoort wat spr. *K.* Hort, hort spr. *Zie de aant.* — 793. *b.* En stac *a.* in den mont. —

794—902 *A. B. C. D. E. K.* —

794. *a.* cr. dat daer v. h. s. *cf. Verdam, Tschr.* I, 126.—796. *K.* Als wael, als ich han g. — 797. *B.* h. een sede *C.* seyde *K.* Id krede dar eyn h. de sede. *Zie de aant.* — 798. *K.* Als h. zo vorens — 800. *a.* Maer hi en wiste niet hoe naer *K.* Da sacht E. *Zie de aant.* — 801. *b.* Gheselle sprac doen elegast *K.* gein hanen krain. — 802. *a.* wilde *b.* ghehanghen sijn aen eenen bast *K.* Ich will myn hoefft aff laessen slain. — 803. *A.* En *ontbr.* *K.* hie neit d. c. — 804. *A.* het fy *b.* coninc Karel *d.* Karel *ontbr.* *K.* antwort.. fy. — 805. *b.* dus v. (*B.* seere v.)

Ic waende, dat ghi coenre waert;
Doet u dinc oft laet ons gaen."*
„Al soudemen ons beden vaen,"
Sprac Elegast, „ic saels beghinnen.
Laet sien, wat suldi daeran winnen!
Ghevalt, datmen ons wille vaen,
Ic sal also wel als ghi ontgaen."
Elegast eischede sijn cruut weder.
Die coninc sochte op ende neder,
Weder ende voort in sinen monde,
Maer hi verloost al ter stonde,
Hi en mochts vinden niet.
Die coninc sprac: „Wats mi gheschiet?
Mi dunct, ic hebbe mijn cruut verloren,
Dattic hadde hier te voren
Beloken tusschen minen tanden.
Bi miere wet, dat mach mi anden."
  Doe loech Elegast echt,
Ende seide: „Steeldi over recht?
Hoe coomt dat men u niet en vaet,

806. *volgt in d. op* 801; *a.* koender *K.* kone. — 807. *A.* D. dat ghi seyt *b.* dinghen *B.* en laet *a.* ofte *ontbr.* — 808. *a.* heden v. *K.* uns beyde haen. — 809. *a.* E. spr. (*misschien juist cf.* 754) *aK.* sals *C.* sal. — 810. *A.* seldi *K.* Wat ir dar ane s. w. — 811, 12. *ontbr. in a.* — 811. *K.* wilt. — 807—812. *Zie de aant.* — 813. *A.* eyste *B.* eyschste *C.* eyschte *K.* heysche. — 814. *b.* socht — 815. *a.* voort *ontbr.* *b.* En wederom *K.* binnen synen zanden — 816. *A.* Mer h. verlost ter s. *b.* al mitter (*C.* mitten) s. *K.* verloos al syn st. — 817. *A.* mochs *b.* daer v. n. *d.* condet. — 818. *K.* Got, sprach Karlle, we is mir g. — 819. *a.* heb. — 820. *A.* had *b.* ter stont (*C.* te) v. — 821, 22 *ontbr. in K.* (*om het rijm,* zenden : anden, *Bartsch, p.* 85. *cf. echter vs.* 815, 1222). — 821. *b.* mine t. *d.* Gheloken.. mijn tande. — 822. *A.* weet *C.* sijnre w *b.* het dunct mi scande. — 823. *b.* Doen *C.* lech. — 824. *b.* steeldy (*B.* steldi oec) adelbrecht *K.* spr. pleit zo stelen o. r. — 825. *C.* comt. *K.* We is d.

Telken, als ghi stelen gaet?
Dat ghi leeft, es wonder groot,
Ghi en waert langhe wile doot.
Ghesellen", seiti onverholen,
„Ic hebbe u cruut ghestolen,
Ghi en weet van stelen niet een haer."
Die coninc peinsde: „Ghi segt waer".
Mettien liet Elegast die tale.
Gode beval hi altemale,
Dat hine moeste borghen.
Een deel was hi in sorghen.
Nochtan consti behendichede,
Daer hi alle dieghene mede
Slapen dede vanden sale,
Ende ontsloot dan altemale
Slote, die men met slotelen sloot,
Waren si cleine ofte groot;
Ende ghinc ten scatte, daer hi lach,
Eert iemen hoorde ofte sach;
Ende haeldes ende brochte,
Also vele alse hijs rochte.

---

826. *K.* Wilche zijt. — 827. *d.* het is w. *K.* dat is w. — 828. *K.* Ir soult syn lange d. — 829. *K.* sade hey. — 830. *A.* heb *b.* hier gh. *K.* myn kruyt weder gestolen (*aldus te lezen?*) — 831. *A.* en hare *K.* neit zwaer. — 832. *A.* ware *C.* peysde *K.* Do dachte der k, hey sachte w. — 833. *A.* lieten si *b.* liet hi sijn t. — 834. *b.* hijt *K.* hey sich zo male. — 835. *a.* hi en *b.* daer woude b. *K.* m. bewaren. — 836. *B.* Eens deels *d.* grooter s. *K.* in varen. — 837. *a.* Nochtans *b.* conste hi *A.* beheyndichede. — 839. *b.* van dier salen *K.* bynnen dem s. — 840. *b.* doen *B.* altemalen *K.* dar. — 841. *a.* sloten *dK.* De sloes. — 842. *K.* Sy weren — 843. *d.* d. h. l. *ontbr.* *K.* Hey... de hey l. — 844. *A.* of *d.* dat h. — 845. *a.* haelde (*b.* h. voert) *K.* Hey nam is. — 846. *a.* als hem goet dochte *C.* veel *K.* is bedorte. *Zie de aant.*

Doen wilde Karel danen riden.
Elegast hietem ontbiden:
Hi soude om enen sadel gaen,
Die in die camer ware ghestaen,
Daer Eggheric ende sijn wijf in lach,
Den scoonsten, die noit man ghesach.*
Hi en leeft niet, die u gheseide
Die verweentheit* vanden ghereide;
Ende ooc an dat voorboech
Es te prisene ghenoech.
Daer hanghen an hondert schellen groot,
Ende sijn claer van goude root*,
Ende clinken, alse Eggheric rijt.
„Gheselle, doet wel ende ontbijt.
Ic sal hem sinen sadel stelen,
Al soudic hanghen bider kelen".
  Dit was den coninc onbequame,
Hi hadde eer ontbeert der vrame
Vanden sadel ende tghewin,
Dan Elegast keerde weder in.
Alse Elegast quam ten ghereide,

---

847. *a.* van danen *d.* henen r. — 848. *a.* hieten (*A.* die hiet hem) ontbeiden (*C.* ontbieden) *K.* Ind El... sich lyden (*misschien juist*). — 849. *K.* Hey woulde. — 850. *C.* de c. *K.* in der kameren. — 851. *C.* ende s. lief. — 852. *a.* Die scoonste.. sach *K.* den e man g. *Zie de aant.* — 853. *b.* seide *K.* Hey en loch neit, de e g. — 854. *b.* Hoe costelic het was (*C.* dat w.) dat gh. *K.* De kostelicheit. *Zie de aant.* — 855. *b.* hoe d. v. *K.* van dem v. — 856. *b.* En was te prisen niet gh. *C.* ghenouch — 857. *b.* hinghen an (*ontbr. C.*) sc. goet *K.* sch. roit. — 858. *a.* Die alle (*b.* al, *ontbr. in d.*) sijn (*b.* waren) van g. r. *Zie de aant.* — 860. *a.* ontbeyt *K.* erbeit. — 861. *B.* sale h. — 862. *C.* kele *K.* Ind sal man uns h. — 863. *K.* Karlle umb. — 864. *K.* Hey hadde dat erste geneme. — 865. *K.* s. umb d. g. — 866. *d.* Dat E. *K.* Keirde El. w. in. — 867. *K.* Do El.

Daer ic heden eer of seide,
Als hijt waende draghen dan,
Die schellen, diere hinghen an,
Gaven sulc enen clanc,
Datter Eggheric bi ontspranc
Uut sinen slape, ende seide:
„Wie es daer te minen ghereide?"
Hi woude trecken sijn sweert,
Haddet die vrouwe niet gheweert,
Die hem seinde* ende vraghede,
Wat ware, datti jaghede;
Offen alve wilden verleiden.
Si nam hem tswaert al metter scheiden,
Ende seide: „Daer en mach niemen in
Comen sijn, meer no min.
Tes ander dinc dattu deert."
Si bemaenden ende besweert,*
Datti haer seide sijn ghedochte,
Waerbi datti niet en mochte
Slapen binnen drien nachten,
Dat si conste ghewachten,

---

868. *b.* af *K.* heden *ontbr.* — 869,70 *ontbr. in a.* — 869. *K.* hey en... danne. — 871. *b.* G. die sulcke eenen cl. (*C.* sulc een geclanc) *K.* G. al sulchen — 872. *K.* Dat E. dar aff en spranck. — 873. *K.* sl. hey sede. — 874. *C.* to m. *K.* We is, dat myn gereyde. — 875. *K.* Nempt? Ind w. tr. — 876. *K.* De vrauwe wart ervert. — 877. *a.* seide *K.* Ind saende sich. *Zie de aant.* — 878. *b.* Wattet *K.* Wat dat. — 879. *a.* alven *A.* Often *b.* oft hem *K.* de elve. — 880. *a.* hem *ontbr.* *K.* al *ontbr.* — 881. *b.* in *ontbr.* — 882. *A.* noch *B.* In comen tsy vrient of (*C.* oft) viant *K.* noch m. n. m. — 883. *b.* Het es (*B.* een) a... u nu deert *K.* wert. — 884. *A.* beswert *b.* vermaende hem. *K.* sy mande en also beswert. *Zie de aant.* — 885. *K.* syne g. — 886. *K.* Ind wa by hey. — 887. *B.* drie n. — 888. *A.* Daer.. consten *b.* wel c. (*C.* costen). *K.* Des s.

Noch eten binnen drien daghen.
Des began si hem vraghen.
Vrouwen list es menichfout,
Sijn si jonc ofte sijn si out:
So langhe lach sine an,
Dat hi haer segghen began,
Datti haers broeders doot hadde ghesworen,
Ende die te dien waren vercoren,
Souden daer cortelike comen.
Hi ghincse haer bi namen nomen,
Hoe si hieten ende wie si waren,
Die den coninc wilden daren.
  Dit hoorde algader Elegast
Ende hielt in sijn herte vast.
Hi pensde, hi sout bringhen voort,
Die ondaet entie moort.
Alse dit die vrouwe hoorde,
Si antwoorde naden woorde,
Ende seide: „Mi ware liever vele,
Datmen u hinghe bider kelen,
Dan ic dat ghedoghen soude."

---

889. *B.* drie d. — 890. *a.* Dit.. te vr. *K.* begunde. — 891. *A.* menichvout. *K.* Der vr. — 892. *A.* ofte *ontbr.* *b.* oec out *B.* sijnse *K.* Sy s... sy s. — 893. *a.* si hem *b.* daer an *K.* sy ind bat en an. — 894. *a.* te s. — 895. *A.* des conincs *K.* irs broder. — 896. *A.* die te doen *b.* die dit te doen (*C.* doene) *K.* Ind de dar zo w. erk. — 897. *BK.* corteliken. — 898. *b.* noemen *C.* name *K.* Hey began sy mit n. — 899. *A.* ende *ontbr.* — 900. *C.* wilde *K.* w. interen. — 901. *A.* al El. *b.* te samen El. — 902. *A.* in therte *K.* las id in —

903.—965. *A. B. C. D. E. N. K.*

— 903. *bN.* peinsde *AB.* brenghen *N.* soude *K.* Hey dachte hey would id — 904. *a.* ende die valsche m. *K.* den m. — 905,6. *ontbr. in a.* — 906. *K.* Do antw. sy. — 907. *a.* Si s.. waer l. *K.* velen. — 908. *a.* kele — 909. *K.* lyden woulde.

Ende Eggheric sloech also houde*
Die vrouwe vor nase ende mont,
Dat haer tbloet ter selver stont
Ter nase enten monde uutbrac.
Si rechte haer op ende stac
Haer anschijn over tbeddeboom.
Elegast, hi naems goom,
Ende croper liselike toe.
In sinen rechten hantscoe
Ontfinc hi tbloet vander vrouwen,
Omdat hijt wilde laten scouwen,*
Diet den coninc te voren brochte,
Dat hijs hem wachten mochte.
Daerna seide Elegast ene bede,
Daer hi mede slapen dede
Eggheric ende die vrouwe.

Na 909 *in*
K. Dat der konynck verlesen soulde
Syn lyff alsus unbewart. *Zie de aant.*

910. *a.* so h. (*d.* boude) *N.* Ende *ontbr.* *K.* Do sloich E. mit der vart. — 911. *N.* nese. — 912. *B.* dbloet. *AK.* selver *ontbr.* — 913. *N.* nese *a.* ende te (C. ten) *K.* zo n. ind zo m. — 914. *K* Sy hoeff ir hoeff up — 915. *B.* voir tb. *C.* over den *K.* over des beddes ort. — 916. *A.* Ic wasser bi ende nams g. *b.* E, die nam dies (*C.* des) g. *K.* E. hey ruckede vort. — 917. *BN.* liseliken *C.* lijselijc. *d.* lijffelijken *K.* kroiff ir listicliche — 918. *A.* minen *B.* rechteren *N.* hantscoen *K.* r. hentschen do. — 919. *A.* Ontfinct bl. *B.* hijt tbl. *N.* dbloet *K.* bl. der vr. *Na dit vers in K.*: De wort sprach hey mit trauwen, *dat behoort na* 925 *te staan in plaats van het daar herhaalde vs.* 920. — 920. *a.* laten *ontbr.* *b.* Tot (*C.* Ten) teeken(e) (*d.* een t.) dat men soude aenschouwen. — 921. *N.* Ende d. c. *b.* Ende d. c. doen bringhen voren *K.* De id d. k. brechte vore. — 922. *A.* Dat hider hem voor *b.* Dat hi hem wachte voir den toren *K.* Dat hey syn lyff neit en verlure. *Zie de aant.* — 923. *a.* Doe s. E. een ghebede *K.* Dar na E. sich beide. — 924. *a.* Daer hi alle dieghene mede *K.* Ind sprach wort, da mede he dede. — 925. *a.* Slapen dede. (*A.* ende die vr. *b.* die daer waren) *K.* Slaeffen E. ind

Hi sprac sine woort met trouwen,
Datsi sliepen herde vast.
Doen so stal hem Elegast
Sinen sadel ende sijn sweert,
Datti lief hadde ende weert,
Ende maectem siere vaerde
Buten hove tsinen paerde,
Toten coninc, dien sere verdochte;
Om al tgoet, dat Elegast brochte,
Haddire niet so langhe ghestaen,
Hadt na hem moghen gaen;
So sere was hi vererret.
Hi vraghede, waer hi hadde ghemerret.
Elegast seide: „En mochts niet.
Bi al dat God leven liet,
Dat mijn herte niene breect*

---

926. *a.* Ende spr. sijn *A.* trouwe *b.* sonder vervaren *K.* *Zie op* 919. — 927. *a.* beyde ,sl. *b.* Totdat *K.* also v. — 928. *a.* Doen ontstal *b.* Ende d. *K.* hem *ontbr.* — 929. *AB.* swaert *K.* Eme s. s. ind sw. — 930. *B.* waert. — 931. *a.* maecte hem *d.* sijnder vaerden *N.* maecten sire verde *K.* Hey m. — 932. *a.* Buten den *N.* te sinen perde *K.* Up den h. — 933. *N.* Enten *a* die *b.* seer (*C.* seere) dochte *K.* Zo Karlle, de do dechte — 934. *a.* Al om tg. *K.* Umb alle, dat hey br. — 935. *a.* Hine (*b.* Hi en) hadder n. langher *C.* hadde langher n. g. *N.* Haddi daer; so langhe *ontbr.* *K.* daer *ontbr.* — 936. *N.* na sinen wille m. *K.* Moeste hey sin heym gegaen. — 937. *b.* seer w. h. doen *N.* ververt *K.* vereret. — 933. *a.* vraechde *AB.* had *N.* gemeert. K. gemeret. — 939. *AN.* mochs *b.* ten is mijn schult niet *N.* hi en m. *K.* E. sprach: ich en mach n. — 940. *B.* Bi al dat god *C.* Bi gode, die *b.* hem crucen liet *N.* ie l. l. *K.* Bi allet dat g. levende hiet. — 941. *aN.* Hets (*AB.* Tis *C.* Tes) wonder dat *A.* mi thert *a.* niet en *N.* brect.

Vanden rouwe, diere inne steect,
Sone breect si nemmermeer,
No dor rouwe no dor seer,
Dies bennic seker te voren:
Si hevet so groten toren.
Ghesellen", seiti, „dits tghereide,
Daer ic u hedeneer af seide;
Ens so goet no so scone
Onder Gode vanden trone.
Dit hout, ic sal wedergaen
Eggheric sijn hooft afslaen,
Oft testeken* met enen cnive,
Daer hi leit bi sinen wive.
Dan lietic niet om al tgout,
Dat die werelt inne hout;
Ende ic sal wederkeren schiere."
Doe bemaenden die coninc diere,
Datti hem seide, dor wat saken

---

942. *A.* die daer *b.* dier *AN.* in *N.* stect *K.* den *ontbr.* — 943. *A.* Si en br. *b.* Ten sal nu (*c.* u) *N.* brect *K.* br. id. *Zie de aant.* — 944. *A.* Door r. noch *b.* Doer groten r. noch. — 945. *B.* al seker *C.* seker al *N.* Des — 946. *a.* heeft *b.* Mijn herte h. *d.* al so *N.* nu so *K.* Ind hait. — 947. *bN.* seit hi *N.* dits gereide *K.* G. seyt ir dit g. — 948. *AB.* heden *C.* huden *N.* u *ontbr.* *K.* Van deme ich uch s. — 949,50 *ontbr. in a.* — 949. *N.* En s. g. ende *K.* Id en is. — 950. *K.* By g. — 951. *N.* ende ic. *b.* Dit wilt bewaren want ic *a.* weder *ontbr.* — 952. *A.* ofsl. *b.* Nu E. *CN.* hoef *K.* dat hoefft. — 953. *AN.* Of *a.* doden *N.* doet steken *K.* erstechen. *Zie de aant.* — 954. *N.* leet. — 955. *a.* Dat en *AC.* niet *ontbr.* *AB.* al dat g. *C.* om geen g. *N.* tgoet *K.* Des enlaissen i. n. u. alle goet. — 956. *A.* warelt *B.* gansse w. *N.* binnen h. *K.* Dat got hait in syner hoet. — 957. *a.* Ende *ontbr.* *A.* sel. — 958. *AN.* Doen *A.* bemaende *N.* den c. *K.* maende en Karlle sere. — 959. *a.* sake *C.* hi hem *ontbr.* *d.* Ende seyde om w. *N.* welke sake *K.* umb w. s.

Hi ware so sere tonghemake.
„Jaen sidi gans ende ghesont,
Ende hebt wel tienhondert pont,
Ende tghereide, daer ghi om ghinct?"
„Ay here, hets al ander dinc,
Dat miere herten sere deert,
Ende minen droeven sin verteert:
Ic hebbe minen here verloren.
Ic hadde toeverlaet te voren,
Te comene te minen goede,
Ente verwinne mijn armoede,
Ende was ooc in goeden wane,
Nu bennic, leider, dis alles ane:
Mijn here sal sterven morgen vroe,

— 960. *bN.* so seer (sere) ware. — 961. *A.* En sidi niet al gh. *b.* Want hi noch vroem waer en al gh. *K.* Hey sprach: ir syt gesunt. — 962. *b.* En had (*C.* ha) (*B.* h wel) g. *d.* Ende h. g. wel *K.* dar wael. — 963. *b.* Daertoe tgh. daer hi. *N.* Ent g. — 964 *A.* heer het is *b.* Ghe-selle sprac hi (*d.* s. Elegast ander) een a. d. *K.* is id allet a. — 965. *AC.* sere *ontbr. b.* Is dat m. h. (*B.* so) *K.* Dat myns hertzen ruwen ermeret. —

966—1253 *A. B. C. D. E. K.*

966 *K.* mynen bedroefften s. erveret. — 967. *A.* heb m. heer *b.* alle mijn goet v. — 968. *b.* Ende des conincs hulde te v. *K.* he v. — 969. *b.* Nu meendic (te) verwinnen mijn armoede — 970. *A.* verwinnen *b.* Ende versoenen den coninc vroede *K.* Ind v. mine a. — 971,72 *ontbr. in a.* — 973. *K.* allet. — 973—76 *in b.*:

Mijnen heere maer hem (*E.* mi) naect toren
Eggheric (*d.* Want E.) heeft sijn doot gesworen
Ende wilt (*niet in c.*) hem doen sterven (*E.* eer m.) morghen vroe
Ic salt u (*niet in c.*) vertellen ende segghen hoe.
Als coninc Karel dit verstaet (*B.* verstoet),
Wiste hi wel dat was goeden raet (*B.* w. die r. w. goet).

Ende ic mach u segghen hoe:
„Eggheric heeft sinen doot ghesworen.“
Doen wiste KAREL wel te voren,
Dat hem God te stelene ontboot,
Om te bescuddene sinen doot.*
Hi dankes ootmoedelike
Gode van hemelrike.
  Doe antwoorde die coninc saen:
„Hoe so waendi dan ontgaen,
Of ghien staect met enen cnive,
Daer hi leit bi sinen wive?
Thof soude verstormen al.
Ghi en had meer dan gheval,
Ghi sout saen hebben becocht,
Ende u lijf ten einde brocht.
Soudi u worpen in die noot?
Sterft die coninc, so es hi doot.
Wat talen souder of wesen?
Ghi sout des rouwen schiere ghenesen.“
Dit seidi dor behendichede,

---

974. *A.* Ende *ontbr.* *K.* we id do. — 977. *a.* stelen *BK.* gheboot. — 978. *a.* bescudden (*b.* hem te b.) van der d. *K.* Dat was. zo b. *Zie de aant.* — 979. *b.* Hi dancte seer *K.* Des danckt Karlle. — 980. *C.* God *b.* G. den heere *K.* Marien sone v. — 981. *b.* Doen *K.* Do sprach — 982. *AB.* tontgaen *d.* so *ontbr.* meynt ghi dat te *K.* Geselle, we wouldent er entg. — 983,84 *in K. in omg. volgorde.* — 983. *b.* Oft ghi hem *K.* en dodet — 985. *A.* selde v. *d.* Oft soude verstoren al *K.* Dar umb so moesten wir sterven all — 986. *d.* ghedal *K.* Wir enhedden dan goet g. — 987,88 *ontbr. in K. wel om het rijm* (becouft: gebracht) *cf. Bartsch* p. 84.—987. *A.* vercoft *b.* vercocht; becocht: J. — 988. *A.* dèn eynde *b.* ghebrocht. — 989. *A.* inden *b.* in sulcker n. *K.* Ind wurpet uns in groesse n. — 991. *b.* Van deser talen laet nu wesen *K.* dan aff. (*l.* dar aff). — 992. *a.* schier *ontbr.* *b.* wel gh. *d.* dien rouwe — 993. *K.* sprach h. met b.

Om Elegast te proevene mede.
Nochtan wasser een ander an:
Hi hadde gherne gheweest van dan,
Dlange letten was hem leet.
Elegast antwoorde ghereet.
„Bi al dat God leven liet,
Waerdi mijn gheselle niet,
Ten bleve te nacht niet onghewroken,
Dat ghi hebt so na ghesproken
Den coninc Karel, minen here,
Die waerdich es alre ere.
Biden here, die mi ghewrochte,
Ic sal vorderen mijn ghedochte,
Ende wreken minen toren,
An die sconincs doot hebben ghesworen.
Eer ic vander borch scheide,
Gaet mi te lieve oft te leide.“
Die coninc peinsde: „Dits mijn vrient,
Al hebbics qualic op hem verdient;

---

994. *a.* proeven *d.* daer m. *K.* Ind woulde E. dar proven m. — 995. *b.* Daertoe w. noch (*B.* een andere *C.* anders) an *K.* was eyn a. dar an. — 996. *B.* gheerne *C.* gaerne. — 997. *b.* Dat l *E.* Dat Elegast lette *K.* merren. — 998. *dK.* eme g. — 999. *B.* alle *b.* mi leven *K.* By alle deme. — 1000. *B.* En w. *K.* En weren wir gesellen n. — 1. *B.* ten n. *A.* niet *ontbr d.* desen n. *K.* te nacht *ontbr.* — 2. *B.* so na hebt *d.* hi heeft. — 3. *K.* Karel *ontbr.* — 4. *B.* weerdich *C.* werdich *AB.* alder. — 5,6 *in K. in omgek. volgorde.* — 5. *K.* de mich hait gemacht. — 6. *A.* sel *B.* voerderen *K.* id v. na mynre gedacht. — 7. *b.* oec wr. — 8. *A.* Tconincs doot is gh. *b.* Want tconincs (*B.* tsconincs) d. i. g. *K.* An den, de Karrles d. — 9. *B.* Ende eer *A.* buerch *C.* borcht *K.* gescheide. — 10. *A.* of *b.* Salt Eggherick vergaen te leide (leede) *K.* Id gee mir. — 11. *C.* peysde *K.* Do dachte Karlle. — 12. *C.* heb ict *EK.* op hem *ontbr. K.* ovel v.

Ic saelt beteren, maghic leven:
Hi sal verwinnen al sijn sneven".
„Gheselle, ic sal u wisen bet,
Hoe ghien bringhen sult in tnet,
EGGHERICKE van Egghermonde.
Rijt inder morghenstonde
Toten coninc, daer ghien vint.
Vertelt hem ende ontbint
Die ondaet entie moort.
Alse hi sal hooren u woort.
Ghi sulter bi versoenen al,
U loon en sal niet wesen smal:
Ghi moghet riden bi siere siden
Alle u daghe sonder beniden,
Ghelijc of ghi sijn broeder waert,
So langhe, alse u God ghespaert."
ELEGAST seide: „Wat mijns gheschiet,
En come vor den coninc niet.

---

13. *a.* salt *d.* noch verbeteren *K.* besseren noch, sal — 14. *B.* alle *C.* sal *ontbr.* *K.* Ich sal eme myne hulde geven. — 15. *A.* sel *K.* G. sprach Karlle, ir salt geroen. — 16. *A.* selt *b.* ghi hem *a.* brenghen *K.* Engeyne wraeche soult ir doen (15,16 *veranderd om het rijm*, bas: netze *cf.* 113, 14). — 17. *C.* Eggheric *B.*...ike *K.* Up ertrich van E. — 18. *b.* Rijdt nu (*d.* n. hier) *K.* Mer ryt en wech zo deser stunde. — 19. *a.* Totten *b.* ghi hem. — 20 *B.* hem daer *C.* h. dat *d.* Dan vertellet hem ende *K.* saget eme dan ind entwint. — 21. *b.* ende groote m. *K.* Dese u. ind desen m. — 22. *b.* u getrouwe w. *d.* dijn w. *K.* Hey horet — 23. *A.* selter *K.* dar mede. — 24. *A.* sel *K.* Ur love. — 25. *B.* moght *C.* moecht. — 26. *b.* al u daghen *a.* ende (*d.* e. alle) u tiden. — 27. *A.* Ghelijc *ontbr.* *b.* oft. — 28. *dK.* Also l. — 29. *AC.* Wats *K.* Hey sprach: ich enkomen vur den konyng neit — 30. *b.* Ic en c. *K.* Dar hey mich hoert off seyt.

Die coninc es te mi so gram,
Omdat ic hem hievoren nam
Van sinen scatte sulke scaerde,
Dat cume ghedroech twee paerde.
In come niet, daer hi mi saghe,
No bi nachte no bi daghe.
Dats pine jeghen spoet." —
„Willic u segghen, wat ghi doet?"
Sprac Karel, die edel man,
„Rijt enwech in uwen dan,
Daer ghi liet u ghesellen.
Nu hoort, wat ic u sal vertellen,
Voert vore u ons bejach
Tote morgen opten dach;
Dan deilen wi met ghemake.
Ic sal bode sijn vander sake
Toten coninc, daer icken weet;
Sloech men doot, het ware mi leet."
  Met deser talen dat si schieden.
Elegast voer tote sinen lieden,

31. *b.* op mi *d.* also *K.* Da is hey mir zo male gr. — 32 *A* hem eens n. *b.* ick eens ghecreeech ende n. — 33. *A.* scatten *a.* scaerden *K.* sulche gewerde. — 34. *b.* cume weerdich (*C.* waerdich *d.* nau weert) was *a.* paerden *K.* Id endroge neit dry p. — 35. *d.* dat hi *K.* Nu queme ich, dat h. — 36. *D.* no oeck bi d. — 37. *a.* teghen *b.* verloren en *K.* Id is pyne, dat ir nu moit. — 38. *B.* segghen dan *c.* dan s. dat ghi *K.* So sagen ich uch, so wat. — 39. *B.* Kaerle. — 40. *A.* wech *b.* uwen wech (*C.* ende u.) *a.* dam *K.* Rydet weder zo den uren dan — 42. *A.* Nu sal ic u v. *b.* Ende h. — 43. *C.* Voer *b.* met u (*ontbr.* *C.*) onser beider *K.* unse b. — 44 *b.* sconen d. *K.* Bis noch hude up. — 45. *C.* wijt *E.* met *ontbr.* *K.* Dan soullen w. d. — 46. *D.* die b. *K.* deser s. — 48. *b.* men hem *K.* Sl. en emant d, dat — 49. *K.* He mede sy danne sch. — 50. *C.* ginc *K.* Ind... reit.

Daer hise liet in den dan.
Ende Karel, die edel man,
Voer tInghelem in sijn casteel.
Sijn herte was sonder riveel,
Datten dieghene wilde verraden,
Die hem soude staen in staden,
Soude recht na rechte gaen.
Noch stont die poorte ontdaen,
Ende sine liede sliepen alle.
Hi bant sijn ors opten stalle,
Ende ghinc ter cameren, daer hi lach,
Eert iemen hoorde ofte sach.
Ende hi hadde sine wapen afghedaen,*
So was die wachter ghestaen
Ter hogher tinnen ende blies den dach,
Diemen scone verbaren sach.
Doe wart in wake menich man,*
Dien God den slaep seinde an,
Doe die coninc stelen voer:
Dat was hem een scone boer.

---

51. *b.* in sinen *a.* dam *K.* leis dar hey reit dan (*cf.* 1040). — 53. *A.* tynghelen *b.* tinghelen op s. c. — 54. *b.* en was niet (*C.* nie) *K.* S. hertz dede eme we we veil. — 55. *A.* die gheen *d.* dat d. g. dat *K.* de w. — 56. *C.* met rechte s. *K.* zo staden. — 57. *B.* alle recht *C.* Souden alle rechten na rechten *A.* staen. — 58. *b.* Doe(n) vant hi d. p. noch ontd. *K.* Nochtan en was de portze neit up gedaen. — 59. *C.* sijn *a.* lieden *d.* volck sliep al. — 60. *A.* dors *K.* Syn ross b. h. zo dem st. — 62. *d.* dat h. *K.* So id nemant en h. noch en s. — 63. *A.* Ende *ontbr. b.* Doen hij s. w. (*C.* wapene) af h. g. *K.* hi *ontbr.* syne w. us dedaen. *Zie de aant.* — 64. *b.* daer gest. *K.* Do w. — 65. *A.* ende *ontbr. B.* en *K.* zo den zinnen. — 66. *C.* voerbaren *K.* Den hey schone ind offenbaer s. — 67—70 *ontbr. in K. Zie de aant.* — 67. *a.* Doen wert *b.* ontwake. — 68. *B.* Sende *C.* slape *d.* hadde ghesonden an — 69. *B.* Doen *C.* Eer.

Doe seinde Karel die coninc
Enen sinen camerlinc*,
Om sinen verholen raet,
Ende seidem, hoet met hem staet,
Datti wiste wel te voren,
Dat sine doot ware ghesworen
Van Eggheric van Egghermonde,
Ende comen soude in corter stonde
Met alle der macht vanden lande,
Om hem te doene sulke scande,
Alse te nemene sijn leven;
Ende batse hem raet geven,*
Datti behoude sijn ere,
Ende daertoe haren gherechten here.
  Doe seide die hertoghe van Bayvier:
„Laetse comen, si vinden ons hier:
Het sal den menighen costen tleven.
Ic sal u goeden raet gheven:
Hier es menich sterc Fransois
Uut Frankerike ende Balois,
Menich ridder ende menich seriant,

---

71. *b.* Doen *B.* sende *K.* Karel *ontbr.* — 72. *a.* Om eenen (*c.* een) *K.* Synen heymelichen k. *Zie de aant.* — 73. *b.* Ende om — 74. *a.* seide *b.* Daer seidi *d.* hoe dat *K.* Ind sacht id en. — 75. *b.* Hoe dat *d.* wel w. *K.* Ind dat h. wael w. z. v. — 76. *A.* sinen *b.* waer. — 78. *a.* Die c. sal *C.* in corten. — 79. *AC.* alder m. *B.* alle die — 80. *a.* sulke *ontbr.* *b.* aldaer t. d. *K.* Umb. z. d. eme — 81. *b.* Ja daer toe te *a.* nemen *K.* eme s. l. — 82. *a.* Dat si hem goeden raet (*B.* wilden) gh. *K.* Ind bat sy. — 83,84 *ontbr. in K.* — 83. *b.* beh. mochte (*C.* mach). — 84. *B.* En dat doer *c.* Ende helpen h. rechten *Zie de aant.* — 85. *B.* Doen *A.* Baynier *C.* Baviere *K.* Bannyr. — 86. *C.* ons *ontbr.* — 87. *A.* sel *C.* dleven *d.* Dat d. m. s. c. sijn l. *K* den *ontbr.* — 88. *a.* ons g. r. — 89. *C.* franchois *K.* stolz Vr. — 90. *A.* Vrancrijc *B.* Vrankerijc. — Bollonoys *C.* Bollognoys. — 91. *A.* ende *ontbr.* *C.* sergant *d.* menich *ontbr.* *K.* ind sargant.

Die met u quamen hier in lant.
Si sullen hem wapenen altemale,
Ende trecken in die hoghe sale.
Ende ghi selve, here coninc,
Sult ghewapent staen inden rinc.
Die u daer slaen wille oft deren*,
Wi sulne wel weren:
Dbloet sal hem lopen ten sporen,
Ende EGGHERIC als te voren."
Desen raet dochtem goet,
Si wapenden hem metter spoet,
Alle, die daertoe dochten,
Ende wapen draghen mochten,
Beide clein ende groot.*
Si duchten swaren wederstoot:
EGGHERIC was van groter macht,
Ende alle, die hadden cracht
Weder ende voort opten Rijn,
Wouden in siere hulpen sijn.
Men dede ter poorten tsestich man,

---

92. *b.* hier q. i. *dK.* hier *ontbr.* — 93. *A.* selen — 94 *ontbr. in E., K.* in de hoen sul. — 95. *a.* heer. — 96. *K.* S. syn g. in. — 97. *a.* wil *A.* of *b.* w. slaen *K.* De uch dan woullen holen off slaen. (*om* deren). — 98. *A.* sellen *b.* Sal hem seer moeten weren (*B.* verweren) *K.* Den moes id ovel ergaen *Zie de aant.* — 99. *A.* ter sp. *b.* uut den sp. *K.* an de sp. — 100. *b.* So sal oec E. *K.* als *ontbr.* — 101. *A.* dochten wesen g. *b.* docht hem seer g. *K.* den konynck g. — 102. *D.* al m. — 103. *d.* Alle *ontbr.* — 104. *A.* Wapenen *b.* wapene *B.* draggen. — 105,6 *ontbr. in K. Zie de aant.* — 105. *b.* cleine *B.* daertoe gr. — 106. *B.* duchteden. — 107. *B.* die was — 108. *b.* Nochtans alle *K.* Hey hadde stilliche zo hoff bracht. — 109. voort *ontbr in A.*, b. Weder daer ende *K.* Alle de macht h. u. d. R. — 110. *A.* Woude *b.* in sconincs h. (*C.* tcon.) *d.* Si w. al *K.* De waren de helpe s.

Ghewapent ende halsberch an.
Doen Eggherics liede quamen ghevaren
Te sconincs hove met groter scaren,
Ontdede men die poorten wide,
Ende lietse alle doreliden.*
Doen si quamen int hof,
Dedemen haer cleder of;
Men vant naest haren live
Witte halsberghe, scarpe cnive:
Die ondaet was openbaer.
Men leidse ghevanghen daer,
Altemet dat si quamen,
Totdat mense hadde benamen.
Eggheric quam daerna ghevaren
Al metter lester scaren,
Daer alle die moort anestoet.
Doe hi ghebeet was te voet,

---

111. *A.* LX. *C.* sestich *K.* poorten *ontbr.* — 112. *B.* Gh. wel ende halsberghen. — 113 *A.* lieden *b.* Als E. volc quam. — 114. *A.* In tcon. *b.* Tot tcon. (*B.* scon.) *A.* met sc. *b.* metter sc. *K.* To Karlles h. — 115. *A* poorte *K.* Up dede. — 116. *C.* Ende (*d.* Si) lietense *AC.* door l. *K.* l. s. dar yn ryden. *Zie de aant.* — 117. *b.* voert qu. in dat *E.* doer qu. *K.* in den — 118. *A.* hoer *B.* daer of *K.* Man dede en ere — 119. *b.* Doen v. men *K.* Ind v. — 120. *B.* halsberghen *b.* ende sc. *d.* scarpe *ontbr.* *K.* halsberch. — 121. *B.* ontdaet *b.* al op. *K.* Ir und — 122. *C.* leitse *b.* doen gh. *K.* Man lachte sy in eyn hoede zwaer. *Daarna in K. in pl. v.* 125, 26.

Ind nam vort ernstlichen waer.
De anderen, de quamen daer.
Zo volvoren ere groese meyndait.
Sy hadden alle boesen rait.

— 123. *b.* mittien (*C.* met dien) s. — 124. *A.* had *b.* men een deel h. bi namen. — 125. *A.* daerna *ontbr.* *b.* Daerna q. E. *K.* her na. — 126. *b.* Cortelic metten laetsten (*ontbr. in E.*) sc. *K.* Mit eyner groesser sch. — 127. *K.* Den dys mort andraff. — 128. *b.* Doen hi ghestelt *K.* Sy stoenden van den rossen aft.

Ende waende gaen in die sale,
Sloot men die poorten te male.
Men vincken ende sine liede mede.
Men vant ghewapent sine lede
Bat dan iemen, die daer was.
Men leidene in dat palas,
Vore den coninc, sinen here:
Dat mochti hem wel scamen sere.
Die coninc leidem vele te voren.
Hi en woudes een niet horen,
Hi loghende der ondaet,
Ende seide: „Here coninc hebt beteren raet!
Dadi mi lachter onverdient,
Ghi hadt verloren menighen vrient.
Ghi en waret ooc nie so coene,
Noch gheen uwer baroene,
Die mi op dorste staden,
Dattic u hadde verraden.
Ware daer iemen, dies begaerde,

— 129. *d.* te gaen *K.* Ind waenden vort g. in den sal. — 130. *d.* So sl. *C.* poerte *D.* altemale *K.* De portzen waren beslossen al — 131. *a.* als dander dede (*d.* als men). — 132. *AC.* leden *K.* Gew. waren s. l. — 133. *K.* Dan de anderen, de da waren. — 134. *A.* l. hem *B.* leiden h. voert in *C.* dat *ontbr.* *K.* en in groessen varen (*om het barsterdwoord*: palas). — 136. *d.* Dies mocht hi *K.* Do m.; wel *ontbr.* — 137. *a.* leide hem *b.* veel *K.* Karlle lacht eme dit v. — 138. *b.* Maer hi en wilder niet af h. *K.* een *ontbr.* — 139. *b.* alle die o. *K.* Mer hey loende der — 140. *b.* coninc *ontbr.* *AB.* heer *d.* goeden r. *K.* Ind sprach: er k. — 141. *B.* al onv. *K.* Doet ir — 142. *B.* m. goeden vr. *K.* Ir hait. — 143. *b.* waert *Ac.* niet, *d.* Ende ghi en syt niet *K.* Ind ir en werdent nummer — 144 *b.* N. ooc mede gheen b. *K.* en geyn. — 145. *b.* Die mi dorsten staen te staden *K.* Dat ir mir doerst dat up geven. — 146. *b.* soude hebben v. *d.* u. *ontbr.* *K.* woulde nemen ur leven. — 147. *A.* Voor yem. *b.* Waert *C.* dat iem. dies begerde *K.* Wer ouch eman.

Ic daet hem loghenen metten swaerde,
Oft metten oorde van minen spere.
Nu come voort, dies beghere!"
  Alse dit die coninc verstoet,
Was hi blide in sinen moet,
Ende seinde na Elegaste
Boden na boden vaste,
Daer hi was in den woude,
Ende ontboot hem sine houde,*
Ende vergavene alle misdaet;
Indien datti den camp bestaet
Ieghen EgghERIKE,
Hi souden maken rike.
Die boden en letten niet.
Si deden, dat hem die coninc hiet:
Si voeren te dien stonden,
Daer si Elegaste vonden.
Dat hem die coninc beval,
Seiden si Elegaste al,

---

148. *K.* is loven — 149. *A.* of *K.* Off id... van dem sp. — 150. *d.* comen - - die dat *K.* Kome hey v., dat is myn beger. — 151. *A.* dit *ontbr. B.* con. dit *EC.* wel verst. *K.* Als dyt verstoent Karlle der gode (*om* stoet *in het rijm*). — 152. *K.* Hey w. bl. — 153. *A.* om E. *C.* sende *b.* boden na E. — 156. *A.* herde houde *B.* harde h. *C.* haer h. *d.* sijn h. *K.* Dat hey queme balde — 157. *a.* vergaf hem *d.* hi vergaf. h. *C.* alle sijne mesdaet *K.* Hey vergeve eme syne schulde — 158. *K.* Ind haven syne hulde. — 159. *a.* Teghen (*C.* Tsegen) *A.* Egghericke *D.* E. v. Eggherm. *E.* v. Eggh. E. *K.* Off hey bestoende E. — 156 — 159. *Zie de aant.* — 160. *E.* soude *K.* Zo kampe, hey macht en r. — 161,62 *ontbr. in K.* (*om het rijm:* neit: heischt). — 161. *A.* lieten. — 163. *A.* to d. s. *b.* ter stonden *K.* De boden voren — 164. *A.* Elegast. — 165. *K.* Ind dat. — 166. *A.* Elegast *B.* Elegasten *d.* Dat s. *K.* Dachten (*l.* Sachten).

9

Die sere verblide vanden woorde.
Alse hi die niemare hoorde,
Hi liet legghen sijn ghereide,
Sonder enich langher beide,
Datti Eggherike stal.
Daertoe hiet hi ende beval,
Datten Karel wilde gheleiden,*
Hi soude Egghericks lachter breiden.
Hi swoer bi siere kerstenhede,
Ware hem God sculdich een bede,
Hi en begheerde ander goet,
Dan hi den camp vechten moet,
Over sinen gherechten here,
Om te behoudene sine ere.
Si voeren wech metter spoet.
Doen Elegast, die ridder goet,
Quam in des conincs sale,
Nu moochdi horen sine tale.
Hi seide: „God hoede dit ghesinde,
Den coninc ende dattic hier vinde.
Mer Eggheric en groetic niet.

---

167. *C.* seer *E.* metten w. *K.* Sere hey sich ervrouwede van den worden. — 168. *K.* Do hey de mere h. — 169. *b.* ligghen. — 170. *A.* beyden *E.* te beyden *K.* eyniche. — 171. *AC.* Egghericke *B.* Eggherijke *K.* Eckerich — 172. *a.* Daertoe *ontbr. d.* hi *ontbr.* — 173, 74 *ontbr. in a.* — 175, 76 *ontbr. in K. Zie de aant.* — 174. *K.* woulde. — 176. *C.* eene b. — 177. *c.* geen and. *K.* Ind anders geyn guet, hey en hesche. — 178. *d.* Dan dat *K.* Dat man en den kamp leysse. — 179. *a.* Ende sinen *C.* heer. *K.* Vur; Over: J. – 180. *AB.* behouden *C.* houden . eer *d.* Behouden mach (*E.* in) s. *K.* Ind eme zo hoeden s. e. — 181. *d.* al m. *K.* en wech mit guder sp. — 183. *C.* conincx *K.* bynnen d. c. — 185. *b.* gesinne *d.* sprac *K.* H. sprach : g. halde dat schone g. — 186. *b.* die ic *K.* dat ich mit eme v. — 187. *C.* Maer.

God, die hem crucen liet
Dore ons, ende vele vermach,
Die late mi sien op desen dach,
Ende Maria, die maghet soete,
Datmen te winde hanghen moete
Eggheric van Egghermonde ;
Mochte God doen sonde,
So heeft Hi sonde ghedaen,
Dat hi der galghen es ontgaen,
Want hi swoer mijns heren doot,
Sonder bedwanc ende sonder noot."
   Alse dit Elegast hadde ghesproken,
Eggheric haddet gherne ghewroken,
Maer hien hads die macht niet:
Daer was menich, die hem liet.*
Die coninc antwoorde daer of:
„Sijt willecome in mijn hof.
Nu bemanic u bi alle dien,
Die Gods van sonden plien,*
Dat ghi segt ende brinct voort

---

188. *K.* Unse her, de sich crucigen leit. — 189. *a.* Om onsen wille vele (*d.* die veel) vermach. — 190. *b.* laet *E.* late hem *K.* mich syn (*l.* seyn). — 192. *b.* te w. gaen (*l.* haen ?) *K.* man ho hangen m. — 194. *K.* Ind mochte. — 195. So hedde h. — 196. *d.* van der g. *K.* hey noch is der g. — 197. *a.* Omdat. — 198. *a.* ofte n (*d.* sonder n.) — 199. *d.* E. d. h. — 200. *AB.* hadt *C.* hadde *d.* So hadde hijt (seer) g *B.* gaerne *C.* geerne *K.* Eckerich hedde sich so g. — 201. *K.* hadde der m. — 202. *Zie de aant.* — 203. *K.* antworden began. — 204. *C.* w. eleg. in *d.* El s. w. *K.* Syt wilkome, leve man (203, 4 *veranderd om het rijm,* of: hof.) — 205. *A.* vermaen *b.* vermane ic *K.* Ind manen uch mit gode (*cf. Mnl. Wdb. i. v.* bemanen). — 206. *a.* Dies god van sonden plien *K.* Ind mit synem heyligen gebode. *Zie de aant.* — 207. *AB.* brenct *D.* brenghen *K.* Dat sprechet ind br.

Die ondaet entie moort
Van EGGHERIC, die ghi hier siet;
Dat en laet dor niemen niet,
Ghi en segt waer ende niet el,
Hoe die aventure ghevel."
ELEGAST seide: „Here, gherne,
Mi en staets niet tontberne.
Ic ben seker wel te voren,
Dat EGGHERIC heeft u doot gesworen:
Ic horet hem segghen, daer hi lach,
Ende gaf sinen wive enen slach.
Dat sijt dorste anden,
Dat haer dbloet ten tanden,
Ter nase enten monde uitbrac.
Si rechte haer op ende stae
Haer anschijn over tbeddeboom.
Ic was daer ende nams goom,
Ende croper liselike toe.
In minen rechten handscoe
Ontfinc ict bloet vander vrouwen."

---

208. *B.* overdaet *d.* groot m. *K.* den m. — 210. *d.* voer n. — 211 12. *ontbr in K.* (*om het rijm*). — 211. *C.* ende *ontbr.* — 212. *AB.* aventuer. — 213, 14 *in K. in omgek. volgorde.* — 213. *a.* here *ontbr. B.* gaerne *C.* geerne. — 214. *A.* ontbeerne *B.* ontbaerne *d.* Dat en staet mi *K.* Wan mir — 215. *K.* byns; wel *ontbr.* — 216. *d.* u doot h. gh. *K.* Dat E uren doit hadde *g.* — 217. *a.* hoordet *C.* aldaer *d.* dat s. *K.* Ich hoerte en indsach — 218. *E.* eenich sl. *K.* Hey gaf — 219. *C.* Omdat *d.* vanden. — 220. *AB.* bloet *C.* tbloet *K.* zo den handen (*l.* zanden). — 221. *A.* ende ter mont *B.* te m. *K.* zo nasen ind zo mund - 222. *C.* ende sij *K.* ir hovet up ind — 223. *C.* den beddeb. *K.* des beddes boim. — 224. *C.* nam *K.* Dar was i. — 225. *a.* liseliken *d.* lijsseliken *K.* kroiff ir listiclichen — 226. *a.* rechteren *B.* hanschoe *K.* hentschen do.

Doen liet hijt den coninc scouwen,
Ende hem allen, diet wilden sien.
„Dorste Eggheric loghenen van dien,
Ic daden lien der ondaet,
Eer die sonne ondergaet,
Tusschen ons tween tere werven,*
Ofte ic sal mijns lives derven.“
Eggheric antwoorde na dien:
„Die lachter en mach mi niet gheschien;
En sal ooc niemen wesen lief,
Dattic jeghen enen verbannen dief,
Minen hals soude aventuren;
Hi soude bet campen met gheburen,
Dan hi jeghen mi soude.“*
Elegast seide also houde:
„Ja en ben ic hertoghe, alse ghi sijt?
Ende wassic verbannen ene tijt,
Ende mi die coninc mijn goet nam,
Omdat hi te mi was gram,
Verraennesse ende moordens dedic mi ave.
Ic hebbe ghenomen grote have
Den riken lieden van haren goede:
Dat dede mi noot ende armoede.
Maar dat ghi een moorder sijt,

228. *AB.* hi den *C.* aenscouwen. *K.* Ind leis id dar den — 229. *B.* alle diet *AB.* wilde *K.* Ind alle. — 230. *K.* Ind d. E. dat wedersprechen. — 231. *b.* liden *K.* gên. — 233—251 *ontbr. in a. Zie de aant.* — 233 in eynre warve. — 234. levens. — 237. Id en. — 239. Myn — 241. Dan entgaen mich — 242. Do sprach hey her Eckerich. *Zie de aant.* — 243. neit hertzog — 244. *J*: al. w. (*cf. echter* 121 en *Mnl. Wdb.* II, 644). — 246. mir w. (*cf.* 1031 *waar K. ook met den dat., de dr. met* te mi *construeeren*). — 247. *Zie de aant.*

Ghine moghet ontsegghen camp no strijt
Ter werelt ghenen man,
Dies u wille staden an."
Die coninc antwoorde daernaer:
„Bi miere wet, ghi seghet waer:
Soudicken voeren na rechte,
Ic daden slepen enen cnechte,
Ende hanghen bider kelen."
Doen ghinct EgGHERIC uten spele,
Ende peinsde in sinen moet,
Na dat hem gheschepen stoet:
„Beter es camp dan hals ontween."
Int hof en was man negheen,
Die spreken dorste tsiere vromen.
Dus wart den camp anghenomen
Een luttel nader noenen.
Die coninc ontboot sinen baroenen,
Dat si ghewapent te velde waren;

---

252. *AB.* En m. *C.* Ghien moecht *K.* entfangen k. n. s. — *Na* 252 *in a.* Die verdachvaert in den crijt. — 253. *A.* warelt *K.* Intgaen engeynen man. —

254—297. *A. B. C. D. M. K.* (*Van M. alleen de eerste helft der verzen*).

254. *A.* Dis *d.* u *ontbr. M.* die u wilt *K.* De is uch gesynnet an — 1255—1326 *ontbr. in E.* — 255. *A.* d. na. *B.* daer *ontbr. K.* Karlle spr. do offenbare. — 256. *AC.* segt *B.* segghet *AB.* mine *d.* In trouwen *K.* By myner kronen — 257. *a.* recht *d.* en *ontbr. K.* eme doen na syme r. — 258. *a.* deden (*C.* dede)... cnecht *d.* van enen *K.* sleffen boese cnechte. — 259. M. Oft *C.* kele *K.* met syner kelen. — 260. *A* ghinc *a.* gh. met e. *K.* spelen. — 261, 62 *in K. in omgek. volgorde en veranderd om* stoet *in het rijm.* — 261. *C.* peysde *K.* So, dachte hey: is en mache neit wesen bas. — 262. *a.* hem *ontbr. C.* gesciepen *K.* Na deme dat eme geschaffen was. — 263. *M.* B. waer *K.* hals mit eyn. — 264. *A.* gheen *K.* en was dar engeyn. — 265. *AB.* Diet A. siere *C.* sijnre *K.* d. van synen neven. — 266. *AM.* wert *d.* Aldus *M.* der d... *K.* der kamp dar gegeven. — 267. *A* luten *d.* weynich. — 268. *a.* sijn d. al sijn *A.* beroene *K.* Karlle g.

Hine wildes camps niet ontbaren.
Hi hiet den camp ghereiden,
Ende bat God, dat Hi moeste scheiden
Den camp ende tghevechte
Na reden ende na rechte.
Die coninc trooste ELEGAST wel,
Ende seide, verghinghe wel sijn spel,
Ende behilti sijn leven,
Hi soudem siere suster gheven,
Die EGGHERIC hadde te voren,
Die sine doot hadde gesworen.
Men sloech coorden opt velt,
Daer menich man ghewapent helt,
Een luttel vore vespertijt.
ELEGAST quam eerst int crijt,
Omme datti aenlegghor was.
Hi bete neder int gras,
Ende viel in cnienghebede,
Ende seide: „God, dore u goedertierenhede,

270. *a.* Hien *M.* wilde niet. — 271. *C.* campt *K.* Den k. dede hey eme *dK.* bereyden. — 272. *b.* badt *C.* batd d. G. m. *a.* moest *d.* datti *ontbr. M.* Gode.' *K.* Hey b. — 273. *M.* campe. *K.* Den kamp na rechte ind na reden. — 274. *K.* God gewerde en synre bede. *Zie de aant.* — 275. *B.* elegaste *K.* Hey troeste E. vele. — 276. *b* dat spel *d.* s. hem *K.* Ind sprach, geynck id eme zo dem besten spele. — 277. *b.* behielt hi *K.* Ind hey beheilde. — 278. *AC.* souden *B.* soude hem *M.* soude be... *A.* sijnder s *BK.* sijn s. — 280. *a.* sijn d. *A.* had *K* synen d. — 281. *C.* opt vel. — 282. *M.* Daer niemen... *K.* Da mench umb g. — 283. *K.* Eyn wennych vur der — 284. *b.* ierst *K.* Quam E. in den kryt. — 285. *a.* Om *K.* Want id eme herde was. — 286. *B.* in dat *d.* booch neder *K.* Hey quam n. — 287. *b.* op die (*d.* sijn) knien in sijn ghebede *K.* veil up syn knye ind oitmode. — 288. *K.* Ind sprach: got durch dyne gude (*misschien veranderd om den uitgang* hede, *die echter elders wordt toegelaten*).

Ic come u heden te ghenaden
Van alle minen mesdaden,
Die mi ter werelt ie ghevel.
Ic kinne mine mesdaet wel;
Ootmoedich God, diet vermach,
En wreect niet op desen dach
An mi mine sonden.
Dore u heilighe vijf wonden,
Die ghi ontfinct dore onse mesdaet,*
Hebt heden mijns raet,
So dattic niet en sterve,
Noch in den campe en bederve.
Eist dat mi die sonden niet en slaen,
So wanic wel van hier ontgaen.
Volmaect God dore u doghet,
Ic biddu, dat ghi mi verhoghet.
Ende MARIA, soete vrouwe,
Ic willu dienen met rechter trouwe;
Ende nemmermeer voortan

---

290. *ACK.* allen. — 291. *a.* ter werelt *ontbr.* *K.* Der ich begeynck zo der werlt ey. — 292. *a.* kenne *b.* mijn *d.* misdaden *K.* Der geven ich mich schuldich he (*veranderd om* wel *in het rijm*). — 293. *C.* diet al *K.* want du id vermachs. — 294. *M.* wrect *d.* En wilt u niet wreken *K.* En wer ich neit up den dach. — 295. *c.* mi *ontbr.* *d.* grote s. *K.* Myne menchveldiche s. — 296. *K.* vijf *ontbr.*

1297—1392. *A. B. C. D. E. K.*

297—300 *ontbr.* *Zie in K. de aant.* — 297. *A.* ons. *d.* om onse — 298. *d.* dat ic heden niet en sterve hebt mijns raet. — 1299, 1300 *ontbr.* *in d.* — 300. *AB.* camp *C.* en *ontbr.* — 301, 2 *in K. na* 309 — 301. *a.* Ist. *K.* Is. — 302. *d.* hier te gaen *K.* So hoffen ich, ich sal des dodes entgain. — 303. *d.* doer dijn d. *K.* Ouch, here, durch dyne d. — 304. *C.* bid u *K.* So bidden ich, dat ich werde erhoget. — 305. *K.* Ouch bidden ich dich, sante Maria, reyne vr. — 306. *b.* op rechte tr. *K.* Ich wil uch ummer leysten trauwe. — 307. *K.* Gevet mir an desen dyngen troest.

En werdic rover no scaecman
In wildernissen ende in wouden,
Maghic hier mijn lijf behouden."
Doen hi sijn ghebede einde,*
Alle sine lede hi seinde,
Scone met sière rechter hant
Seinde hi sijn riddersghewant,
Ende seinde dors, dat vore hem stoet,
Ende bat Gode dore ootmoet,
Dat hem draghen moeste met eren,
Ende uten kampe laten keren.
Met datti die tale seide,*
Satti op in sijn ghereide,
Ende hinc den schilt ter luchter side.
Nu naket enen groten stride.
Hi nam in die hant dat spere.
Ende Eggheric quam met groter ghere
Ten crite waert, ghewapent wel,
Die sere was in therte fel.

---

308. *b.* wordic *a.* scatman *K.* Ich en werden rover nummer noch er genois (scaecman: *Hoffmann*). — 309, 10. *in K. in omgek. volgorde.* — 309. *dK.* noch in w. — 311. *a.* Doen hi einde s. g. *b.* gebeden — 312. *a.* Seghende hi a. s. l. *b.* sijn leden *d.* So seghende. *Zie de aant.* — 313. *A.* Sijnder. — 314. *a.* Seghende *BK.* sijns. — 315—18. *ontbr. in K.* (315, 16 *om het rijm op* stoet; 17,18 *vervielen daarop noodzakelijk ook*). — 315. *AB.* Seghende *C.* Seggende *d.* Ende hi seghende sijn ors. — 316. *B.* badt. — 317. *AB* moest. *C.* moste. — 319. *K.* Numme dat hey dar en kalde. — 320. *b.* Sadt; in *ontbr. K.* Up syn gereyde sas hey balde *Zie de aant.* — 321, 22. *ontbr. in K.* — 321. *B.* lufter *d.* Sinen sch. op die rechte s. — 323. *d.* in sijn h. die sp. — 324 *Bd.* mit groten *K.* mit der groesser g. — 325. *A.* wert *E.* met gh. *K.* Zo dem kr. g. — 326. *C.* seer *K.* Syn hertz was vol quaides al.

Hi en seindem noch en dede
Te Gode waert neghene bede.
Hi sloech met sporen vaste,
Ende reet op Elegaste,
Ende Elegast op hem weder,
Die Eggheric stac dor tleder
Vander curiën met ghewelt,*
Datti neder viel opt tvelt,
Vanden orse op daerde.
Eggheric vinc ten swaerde,
Datti trac uter scheide,
Ende seide: „Nu sal ic u doden beide,
Elegast, u ende u paert,
Ten si dat ghi ter vaert
Nederbeet optie moude:*
So mach u ors dlijf behouden.
Hets so sterc ende so groot,
Het ware scade, sloeghict doot,
Die menighe sout beclaghen.*

---

327. *a.* Hi en seide n. *d.* noch hi *K.* Hey en saende noch en bede. — 328. *A.* gheene *B.* gheen ghebede *C.* geen b. *d.* w. (niet *D.*) sijn ghebede *K.* Zo gode hey wert neit endede. — 329. *K.* Mer hey — 331. *d.* met nijt op. — 332. *B.* eggheriken *C.* dleder *K.* Da veil E. dar neder. — 333. *K.* Van dem gereyde hey en stach. — 334. *K.* Dat hey up der erden lach. *Zie de aant.* — 336. *b.* ghinc *d.* totten *K.* Hey spranc up ind greyff zo dem sw. — 337 *K.* Hey zo dat us der sch. — 338. *b.* Hi s. *C.* u *ontbr. d.* sprac *K.* Ind sprach: nu wil. — 339. *d.* schoone p. *E.* u *ontbr. K.* dich ind dyn p. — 340. *K.* Id ensy du dich dis erwers. — 341. *b.* mouden *d.* buct op *K.* Koment van dem ross balde. — 342. *B.* tlijf *d.* dijn ors *K.* So mogent ir dat ross levende halden. *Over* 1341, 42. *Zie de aant. op vs.* 425. — 343. *d.* also *K.* Id is st. ind gr. — 344. *a.* waer *K.* sloech uch (*l.* ich). — 345—48. *ontbr. in K. Zie de aant.* — 345. *A.* soudt *b.* soudet.

Moochdi u lijf ontdraghen,
So behoudi u paert."
Elegast sprac ter vaert:
„En ware, dat ghi te voete sijt,
Ic soude corten desen strijt.
En willu niet te voete slaen,
Ic wille prijs an u begaen.
Al souts mi sijn te wors.
Nu sit weder op u ors:
Laet ons vechten ridderwise;
Ic hebbe liever, datmen mi prise,
Dan ic u sloeghe te voete doot,*
Al soudics bliven in deser noot."
  Dit was den coninc Karel leet,
Dat Elegast so langhe meet,
Eggheric niet en spaerde,*
Ende vinc sijn ors ter vaerde.
Doe Elegast die tale seide,
Satti op in sijn ghereide.

347. *d.* So suldi dan behouden dijn. — 348. *d.* E. antwoerde. — 349. *b.* Ten w. *A.* voet *K.* Eligast sprach: en dede dat — 350. *K.* Ich hedde schere gekurt den str. (*aldus te lezen?*) — 351. *a.* wil *b.* Ic en w. u te (*ontbr.* E.) v. n. sl. — 352. *a.* wil *d.* ende eere aen *K.* Ich sal prys a. u. intfaen. — 353. *B.* soudts *K.* Ayn soulde mir syn deyl de wers (*Bartsch p.* 82 *n. leest in K.*: deste w. — *Of mnl. te lezen:* een deel te wors?) — 354. *B.* sittet. *K.* pert — 355. *b.* ridderlike wise *d.* Ende laet *K.* Ind laist uns na ritters wyse. — 356. *AC.* heb — 357. *a.* sloeghe bi rampe, *d.* Dan dat — 358. *a.* soudic bl. in den campe. *K.* id bl. in groesser noit. *Zie de aant.* — 359. *C.* den *ontbr. d.* leyt *K.* Karel *ontbr.* — 360. *a.* meert *d.* also.... beyt. — 361. *a.* Ende (*b.* Dat hi) eggericke (*B.* eggerick) spaert *K.* niet *ontbr. Zie de aant.* — 362. *a.* Eggheric v. s. o. t. vaert. — 363. *K.* Neit langher hey enbeyde (*un* seide om *het rijm veranderd? vgl*). 1319. — 364. *C.* Sadt eggeric weder in (*d.* weder op) *K.* Hey spranck in syn g. *Zie de aant.*

Doen verhief daer een strijt
Tote langhe na vespertijt.
En quam niemen, daer hi sach
So fellen strijt op enen dach.*
Hare slaghe waren onghiere,
Hare helme bernden ghelijc den viere
Vanden vonken, diere uutvloghen.
Si waren beide hertoghen,
Die daer vochten den camp.
Al gheviel Elegast die scamp,
Datti dat lant hadde verloren,
Hi was hertoghe alse te voren.
Doe seide die coninc van Vrancrike:
„God, also ghewaerlike
Alse ghi moghende sijt,
So moeti corten desen strijt,
Ende dit langhe ghevechte,
Na redene ende na rechte.“
Elegast hadde een swaert;
Het was sijns ghewichten* waert
Van ghemalen goude root,

---

365. *b.* eenen *d.* weder eenen *K.* Da erhoff sich eyn michelich str. — 366. *d.* na die *K.* Ind werde l. — 367. *K.* Dar enquam n., der gesach. — 368. *a.* Noyt op eenen d. — *Na* 368 *in a.*:

So (*d.* Also) fellen strijt tusschen hem tween,
Als si hadden al (*ontbr. in C.*) in een
Dats (*B.* Dat is) loghene (ne) gheen. *Zie de aant.*

369—376. *ontbr. in a.* — 370. branten g. — 373. vechten. — 376. alzo voren. — 377. *b.* Vranckerike *K.* Do sprach Karlle van Vr. — 378. *B.* O god. *K.* weirliche. — 379. *a.* hier moghende *K.* ir almechlich s. — 380. *AC.* moetti *B.* moetij *E.* laten d. str. — 382. *K.* reden. — 383. *C.* sweert *d.* in sijn hant een *K.* El. der. — 384. *AC.* ghewichte *C.* weert *K.* ghewichtes. *Zie de aant.* — 385. *A.* ghemale.

Elken man te siere noot:
Die coninc haddet hem gegheven.
ELEGAST die hevet verheven,
Ende sloech enen slach so sere,
Bider hulpen van onsen here,
Ende dore sconincs bede,
Die hi over ELEGASTE dede,
So dat hi hem rovede
Die meeste heelt* van den hovede,
Ende viel doot uten ghereide.
Dit sach die coninc ende seide:
„Ghewarich God, ghi sijt hierboven,
Met rechte maghic u loven,
Die mi so menighe ere doet.
Die u dienen, si sijn vroet.
Ghi moghet helpen ende beraden
Alle, die an u soeken ghenade."
Nu willic corten dese dinc.

---

386. *A.* Elcke m. *K.* Eyme eygklichen zo — 387. *K.* Karlle hadde is eme g. 388. *K.* Eligast begunde sijn swert erheven. — 389—405 *ontbr. in A. doordat het onderste gedeelte van het laatste blad is weggescheurd.* — 389. *K.* Ind sloch Eckerich also. — 390. *K.* Mit godes helpe unse here. — *Na* 390 *in b.* Dus ist al besere (*C.* bij sere). — 391. *b.* doer des conincs Karels b. *K.* Ind des konynges gebede.

392. — einde *A. B. C. D. E. M. K.* (*van M. alleen de laatste helft der verzen*).

392. *bK.* Elegast *K.* Dat hey — 393. *ontbr. in M.*, *d.* Also dat. — 394. *b.* Tmeeste deel (*B.* hoefde) *M.* (s)teelt (*l.* heelt) *K.* De meyste helpe. *Zie de aant.* — 395. Hey vele — 396. *d.* aensach *K.* Dat — 397. *M.* daer boven *K.* Gewaer got, du bist hy en boven. — 398. *b.* wel loven *d.* met allen r. *K.* Van rechte mois ich dich l. — 399. *K.* Wanttu mir ere doys ind guet. — 400. *d.* Wie dat u dient hi is wijs ende vr. *M.* die sijn *K.* De dir dienent, des s. — 401. *b.* moecht *d.* wel h. *M.* hulpen *K.* Du machs helpen ind doen zo staden. — 402. Alle *ontbr.* ghenaden *d.* aen di *K.* de an dir gesynnent genaden. —

Men sleepte Eggheric ende hinc,
Ende alle die verraders mede:
Daer en halp saec* no bede.
Elegast bleef inder ere;
Dies dancti Gode onsen here.
Die coninc gaffem Eggherics wijf.
Si waren tsamen al haer lijf.
  Dus moete God onse saken
Vore onse doot te goede maken.
Des gonne ons die hemelsche vader!
Nu seghet A m e n allegader.

---

405. *d.* Hem ende *K.* En ind alle de waren niet eme. — 406. *C.* saecke *D.* helpt *d.* geen sake n. b. *M.*,... at (?) no *K.* Da zo e. h. guet nachb. *Zie de aant.* — 407. *b.* in die e. *M.* ende ere *K.* in synre eren. — 408. *a.* Gode *ontbr.* — 409. *d.* Doen gaf hem d. c. *K.* Eckerich w. — 410. *M.* (al)gader haer. — 411. *a.* moet G. al onse s *K.* Alsus mois unse sachen. — 412. *K.* Vur unsem ende guet m. — 413. *d.* God die. — 414. *a.* segghet *K.* Amen! sprechet.

AANTEEKENINGEN.

Vs. 1. *Vraye.* JONCKBLOET verklaart het woord als „waar", HOFFMANN als „bellus" enz en vat het dus op als gelijk aan: „fraai". Druk *A.*, zoowel als de drukken *D.* en *E.* dachten ook aan het laatste, want ik geloof dat *a.* niet de lezing van *A.* zal hebben gehad, maar de spelling met *v*; *A.* verandert dan opzettelijk om de beteekenis de spelling, *D.* en *E.* vervangen het woord door *schoon.*

Met eene zoo sterke tautologie als: „een ware geschiedenis en die geheel waar is" zou de dichter zeker niet gelukkig aanheffen, en er is geen bezwaar hier aan de beteekenis „mooi", „aardig" te denken, ook al heb ik het voorzichtiger gevonden, de onzekerheid, waarin wij omtrent het woord „fraai" verkeeren, in aanmerking genomen, om de spelling van de meeste hss. te behouden. Ik laat dus in het midden of wij hier met het fransche „vrai" in een genuanceerde beteekenis of met het eigenlijke „fraai" te doen hebben.

Ook ben ik niet zeker dat de dichter niet heeft gemeend: eene waarachtige geschiedenis. Het *Mnl. Wdb.* geeft twee plaatsen, waar van *fraye rime* sprake is nl. *Claus*, 21 (en 528) en *Vierde Martijn* 20, maar acht het onzeker, of we daar de beteekenis „mooi" moeten aannemen. Trouwens het woord *vraei* heeft in vele plaatsen, waar het in verbinding met *rime* of *historie* of *geeste* enz. wordt gebezigd, en dat geschiedt juist zeer dikwijls in tegenstelling met *scone* enz., ongetwijfeld den invloed van *fraei* reeds ondergaan: de dichters verstaan er dan onder wat waar, en tevens,

daardoor, schoon is. Zóó in *Rijmb.* 27128: *ende hem sal ic... volghen naer In rymen vray ende woorden waer*, en *Rijmb.* 27. *Hierin ne vindi favle no boerde No ghene truffe no faloerde, Maer vraye rijm ende ware wort.* Zóó in de bekende plaats Sp. IV[1], 29, 1. *Hier moetic den borderes antworden, Die vraye ystorien vermorden Met sconen rime met scoenre talen* enz. In elk geval is het meer in den geest der burgerlijke letterkunde, een gedicht in de eerste plaats aan te prijzen om de waarheid, die het bevat, dan in den geest der ridderpoezie, waartoe ons gedicht behoort.

Vs. 39—42. Dat de vier verzen in *K.* alle echt zijn, blijkt reeds genoegzaam daaruit, dat *a.* 41 en 42, *M.* 39 en 40 mist. Aangezien dus *K.* alleen een volledigen tekst levert, moeten wij hem hier het meeste gezag toekennen. Anders zou men ook uit de verbinding van *a.* met *M.* een behoorlijke lezing kunnen maken. Toch is die van *K.*, met verandering van de interpunctie van KELLER, logischer: KAREL hoort wel de stem, maar niemand ziende, meent hij, dat het eenvoudig een droom is, slaat dus geen acht meer op die woorden en gaat over andere dingen liggen denken. De eenigszins ongewone constructie, met den relatieven zin voorop [1]), kan juist oorzaak geweest zijn van de corruptie. Vgl. *Beatr.* 615:

Die alsoe langhe hadde ghesneeft,
Dese tale dochte haer wesen wonder.

Vs. 44. „Attractie van den tijdvorm" cf. FRANCK op *Alexander* I, 810 (blz. 401), STOETT *Mnl. Syntaxis* § 483. Evenzoo vs. 183, 317. Ook op die plaatsen zet *K.* het Praesens.

Met *coninc* schijnt *K.* KAREL niet gaarne aan te duiden: zeer dikwijls vervangt hij het woord door *Karlle* bijv.: 274, 325, 546, 555, 631, 653, 668, 676, 897, 1013, 1116 enz. Waarschijnlijk vermijdt hij dien titel, omdat hij reeds in 325, 5 vlgg. de

1) Gewoner in Mhd. cf. H. PAUL. *Mittelhochd. Gramm.* (2te Aufl.) blz. 153.

kroning te Rome heeft verteld. Voor dien tijd spreekt ook hij doorgaand van *Karlle den koninc*, na dien tijd van *den keisére*.

Vs. 46. *a.* en *M.* komen weliswaar overeen in de herhaling van vs. 23 in plaats van den door mij uit *K.* overgenomen regel, maar het is een zoo veelvuldig voorkomende fout, dat bij het herhalen van een vroeger reeds gebruikt vers ook de vroegere rijmregel zich indringt, dat ik het zelfs zeer mogelijk zou achten, dat *a.* en *M.* onafhankelijk van elkander die vergissing hadden begaan. Voor *K.* aan den anderen kant was er geen enkele reden den tekst te veranderen, ook is de opgenomen regel, voorzoover ik weet, niet een veelvuldig gebruikte rijmregel, zooals hij er sommige andere heeft [1]).

De drukken althans maken de boven aangewezen fout bijzonder dikwijls. Zie de verzen in *a.* na 304, in *aH.* na 506; verder: vs. 476 (met 502), 500, 520, 632, 1275 (met 1384), 1364 (?), en afzonderlijk voor *A.* 596, 916 (met 1224). Dat overigens ook *H.* aan hetzelfde euvel mank gaat, bewijst het vs. na 551.

Vs. 51—56. Het is moeilijk te zeggen, waarom de verzen in *K.* gemist worden, maar het is niet waarschijnlijk, dat zij een later invoegsel vormen.

De plaats heeft daar niet het uiterlijk van, *K.* daarentegen met zijn onhandig *Ind dacht* ziet men het aan, dat hij verkort is. Misschien hebben de eenigszins vreemde woorden *vereent* en *alfsgedrochte* den vertaler afgeschrikt. Het rijm kan geen moeilijkheden hebben opgeleverd. *telt*: *quelt* heeft *a.* nog eens in 790 [a, b], maar ik houd de verzen daar voor onecht, na 526 laat *K.* versregels op *gesellen*: *tellen* uit, maar elders gebruikt hij beide woorden herhaaldelijk (94, 33; 134, 69; 374, 2; 486, 37; 538, 28), en *queln* is bij hem zeer gewoon (BARTSCH, a. w. blz. 316).

We zullen dus met BARTSCH, a. w. p. 84, òf aan een onvolledig, voorbeeld van *K.*, òf aan lust om te bekorten bij den compilator moeten gelooven.

Vs. 59 vlgg. Ik meen aldus de oorspronkelijke lezing te volgen,

---

1) BARTSCH *U. K. M.* p. 366. vlgg.

al is de constructie voor ons gevoel onlogisch. In 60 wijst, dunkt me, het verschil der lezingen in de teksten *A b M.* reeds eenigszins op het *si*, dat *K.* geeft, en dat *J.* reeds noodzakelijk achtte. *b.* wijzigt den tekst geheel naar eene logische constructie, maar de door mij opgenomen is, schoon niet streng grammatisch, toch natuurlijk. De gedachte is: „alle menschen, hoe hoog geplaatst ook, zijn mij onderdanig" vgl. STOETT. *Mnl. Synt* § 442. Voor het enkelvoud in 60 pleit vooral daarom *K.* met zooveel nadruk, omdat hij nog wel het voorafgaande *grave*, dank zij zijne neiging om het rijm zuiver te maken, een meervoudsvorm geeft.

Vs. 65—74. Het is zeker verleidelijk om, op *K*'s autoriteit steunende, de verzen weg te laten. J. zou het gedaan hebben, had hij *K.* vroeg genoeg gekend (uitg. blz. 171), en PENON heeft in zijne bloemlezing de verzen uitgeworpen. Met voldoenden grond? Ik betwijfel het. J's meening berust, behalve op *K*'s autoriteit, op deze weinige gronden. Vooreerst acht hij na de uitwerping den samenhang beter. Ik kan niet zeggen, dat het me vreemd klinkt na KARELS uitroep: „geen land, dat met het mijne gelijk staat" nog een nadere uiteenzetting daarvan te krijgen. Lange alleenspraken zijn trouwens bij KAREL niet ongewoon : vgl. vs. 203 vlgg. — Van minder kracht nog is J's tweede opmerking: het hier voorkomen van den titel „keizer". Immers ook vs. 7 wijst het opzettelijk aan, dat beide titels *coninc* en *keiser* den vorst toebehoorden. J. acht dan ook dit vers verdacht: pour le besoin de la cause, want ook *K.* heeft het, en het vers zou dus in elk geval reeds uit de 13e eeuw dateeren. En al stond het niet in *K.* dan zou men kunnen vermoeden, dat de compilator het wel gekend had: hij lascht naar alle waarschijnlijkheid juist hier het verhaal in, omdat KAREL er keizer in genoemd wordt en hij in het voorgaande stuk de kroning te Rome heeft doen plaats vinden.

Wat de aanhaling uit den *Sp. H.* IV¹, 11, 43, aangaat, *lant: hant* is een te gewoon rijm om als bewijs te kunnen dienen (*Sp.* IV¹, 10, 57; 11, 45, 53 enz.) en de namen Galicië en Spanje zal men nog al eens licht samen noemen, al ontleent men niet aan

een ander. Het eenige hier van belang is de opeenvolging der rijmen: *El.*, *see: mee*; *lant: hant. Sp.*, *mee: see*; *lant: hant.*

Blijft dus nog de autoriteit van *K.* Dr BERGSMA die *K.* en *M.* uit een gemeenschappelijk voorbeeld *y* doet voortkomen, ziet reeds in het aanwezig zijn der verzen in *M.* het bewijs, dat zij ook in *K*'s voorbeeld gelezen werden (a. w. blz. 52.). Aan die gemeenschappelijke afkomst van *M.* en *K.* echter geloof ik niet (vgl. blz. 60). Evenmin intusschen zijn *a.* en *M.* nauw verwant, en hun samengaan zou de interpolatie dus in elk geval tot de dertiende eeuw brengen. Daar nu ook *K.*, al vertegenwoordigde hij een zuiver overgeleverd hs., niet hooger opklimt dan het laatst dier eeuw, staan in dit opzicht de beide getuigenissen gelijk.

Maar *K.* is verre van zuiver. Vooreerst bezitten wij alleen een afschrift uit de 15de eeuw. De afschrijver zal wel eens wat hebben overgeslagen, maar ook de compilator zelf is daartoe niet te nauwgezet. Ons gedicht levert een menigte bewijzen, *K.* heeft maar weinig noodig om eenige verzen te veroordeelen: meer dan honderd regels gaan op die wijze verloren. In andere deelen van de compilatie blijkt deze neiging nog veel duidelijker. 396, 9 breekt de dichter een opnoeming van namen af met de woorden:

ind dar ző mench vrom man,
Der ich neit genennen en kan.

Evenzoo verkort hij zijn origineel 443, 24, 25 en 460, 30, zeggende:

Dese rede laissen wyr staen
Ind wyllen vort saen [1]).

Maar hij is niet zoo eerlijk het altijd ronduit te bekennen, als hij iets weglaat. Op blz. 109 van zijn meermalen genoemd werk heeft BARTSCH verscheidene uitlatingen uit KONRAD's *Ruelandes Liet* opgeteekend, die voor een deel met de onze zeer goed te vergelijken zijn. Belangrijk voor ons doel zijn bovenal de verzen,

---

[1]) cf. BARTSCH, a. w. blz. 106 en 116; en over 431, 45 blz. 104.

die de compilator in de plaats stelt van een 14 tal bij KONRAD:

ind dar zô mench rîche lant,
de eme synt gegangen in hant (445, 20).

Het is wel niet overal zeker dat die uitlatingen aan den compilator te wijten zijn, maar wij hebben genoeg bewijzen om BARTSCH na te zeggen (p. 21), dat de compilator „mehr zum verkürzen als zum verlängern geneigt ist".

En met die overtuiging acht ik me niet gerechtigd de aangevallen verzen te schrappen [1]).

Vs. 81—85. Het *niet*, dat de drukken en *M.* hebben ingevoegd zal zijn ontstaan wel te danken hebben aan het ontkennende *En*, dat bij *node* hoort. Toch is het vreemd, dat beide *a.* en *M.* diezelfde fout hebben.

De interpunctie van HOFFMANN wil ook BERGSMA (a. w. blz. 53) hersteld zien. Dat ook *K.* 82 bij 81 heeft gerekend, bewijst hij door opzettelijk het verband met *so* aan te geven. *Gheloven* zal in den zin van *loven* dienen te worden opgevat.

Vs. 96. In den *Taal- en letterbode* IV, 55 heeft Prof. DE VRIES voorgesteld de plaats aldus te lezen:

Vaert stelen ende wert dief
Hedenmeer, dats Gode lief.

De lezing van JONCKBLOET: *Hebdi meer, dats Gode lief* noemde hij te recht niet meer dan eene fictie, want bij MONE lezen we alleen *..d.i meer.* In verband met *K's* lezing *Synt* enz. kan in *M.* wel niet anders hebben gestaan dan *Sidermeer*, zooals VERDAM voorstelt te lezen *Mnl. Wdb.* III, 207, i. v. *Hedenmere.*

Vs. 107. Te onrechte schrijft J. *borghe*, *a.* en *M.* komen in den vorm *borch* overeen. Misschien is er niet eens een meervoud bedoeld, maar is *borch ende lant* eenvoudig eene oude formule om het geheele leen aan te duiden, in dezen dus eenvoudig alles wat God aan KAREL geschonken had, zonder dat daarbij juist aan

[1]) Verg. nog BARTSCH, p. 378.

zijne landen en kasteelen behoeft te worden gedacht. Evenzoo *borch* : 229, 239, 663. Dat komt me waarschijnlijker voor, dan dat wij zouden mogen denken aan een overgebleven meervoudsvorm van de consonantische declinatie, wat overigens in een dergelijke oude formule niet onmogelijk ware. Wel zouden wij er ook een meervoudsvorm voor het onzijdige *borch* in kunnen zien [1]).

Vs. 108. Men zou om de merkwaardige overeenstemming van *a.* en *K.* bijna geneigd zijn *mijns* te schrijven en aan te nemen dat *sonder* in den zin van „behalve" evenals in Mnd. (cf. LÜBBEN, *Mittelniederd. Gramm.* § 84, 13) met een gen. kan worden verbonden. Men zou dan natuurlijk moeten gelooven, dat de *s.* van *ghewant* afgevallen was, wat op zich zelf niet onmogelijk is (cf. FRANCK *Mnl. Gramm.* § 183). Maar in 1283, waar *sijn ridders gewant* in den acc. staat hebben *B.* en *K.* weer *sijns*; de *s.* van *mijns* zal dus ook hier wel door *ridders* zijn ontstaan.

Vs. 117—120. *K.* heeft hier gansch andere regels, die niet verwerpelijk zijn. Ook is het niet duidelijk, waarom hij zou veranderd hebben. In de rijmen was geen moeielijkheid, want in 17 en 18 behoudt hij die van het Mnl. en *sale: tale* rijmt hij in 125. Ik heb *K.* niet gevolgd, omdat *a.* en *M.* elkander steunden, anders had ik, althans in 117, 18 liever *K*'s lezing opgenomen: „Maar ik wil niet tegen God zondigen; zoo waarlijk moge Hij mij helpen!"

Vs. 122. De drukken met *van steenen fijn* geven maar nauwelijks een gezonden zin. *M.* komt niet in aanmerking, en ik heb niet geaarzeld *K*'s lezing op te nemen, te meer, omdat de drukken den vorm *steenne* allicht niet goed meer begrepen. Beter ware het misschien nog te lezen: *Seven borghe steennijn fijn*, zooals Prof. VERDAM vermoedt, dat in *M.* zal hebben gestaan (*si mijn* in *M.* = *steennijn*), of: *Seven borghe ende stene fijn*.

Vs. 127. *K.* bevestigt met *dynster J*'s lezing, waarbij echter onnoodig en ongewenscht aan *deemster* de zwakke vorm voor den sterken is aangebracht. FRANCK, § 202, en § 204. v. HELTEN, § 84 en § 299, d.

[1]) Over *dat borch* v. HELTEN, *Mnl. Spraakk.* § 276*, opmerk. 1.

Vs. 138. Het zou kunnen zijn dat *K's gesach* de ware lezing was. Althans naar den regel zou men hier het ww. met *ghe* verwachten. Hier echter hebben *a.*, *M.* en *N.* alle *sach*, en ik heb het dus behouden. De incunabelen laten anders het voorvoegsel ongetwijfeld dikwijls weg, waar het stond: 588, 852, 853, 1011, enz.

Vs. 149. Beide woorden, *ghereet* en *bereet* zijn in dezen zin gebruikelijk. Ik heb *bereet* gekozen, omdat het minder gewoon is, en dus minder kans heeft, het andere vervangen te hebben.

Vs. 154 *aN.* hebben eene andere lezing naar analogie van het zoo gewone *sonder biden* en *sonder eenich langher sparen* van vs. 116 gemaakt, misschien om van de beide verzen meer één zin te krijgen. In *M.* staan ze onafhankelijk naast elkaar, *K.* geeft, als gewoonlijk, de verbinding tusschen de beide regels aan door *en*.

Vs. 163, 64. Waarschijnlijk ontbreken de verzen om het rijm op *stoet;* dat zij strijdend zijn met wat 141 vlgg. gezegd wordt, zal wel niet van invloed zijn geweest. In elk geval behooren de verzen er in, want uit 167 blijkt, dat de koning was afgestegen.

Veranderingen en uitlatingen om *stoet* (*K. stuont*) in het rijm vindt men aldaar: 382, 487, 1127, 1151, 1263;

Vs. 168. Vgl. ten opzichte van de lezing van *K.* de aant. op vs. 273.

Vs. 172—174. JONCKBL. laat in strijd met de lezing *aMN.* *ons* uit, en leest tegen *MN.* *Adam* voor *Adaem*, dus nom. voor acc. Hij vat den zin dus zoo op: „Om alles, wat na Adam geboren was en door dezen in het verderf was gestort, te redden„, wat dan wel niet volkomen logisch, maar met een eigenaardig mnl. prothusteron in de constructie is uitgedrukt. Beter lijkt het me echter de lezing der hss. te behouden en den zin aldus te verklaren: „om ons allen van datgene te verlossen, wat Adam en al wat na hem geboren werd, had in het verderf gestort (nl. van de zonde)." Het pron. dem, dat van *verlossen* afhing, en dus in den gen. had moeten staan (*dies*), is voor het relativum uitgevallen, zooals wel weer gebeurt; cf. STOETT *Mnl. Synt.* § 170, waar o. a. voorbeelden als het volgende worden gegeven: ***Gheverwet metten bloede, die daer doot ligghen ghesleghen*** (*Wal.*).

Vs. 213, 14. Wij zouden de verzen, die in *K.* ontbreken, gemakkelijk kunnen missen, maar compilator kan ze hebben weggelaten om de moeilijkheid, die het rijm (*doit: grois*) hem zou baren, te ontgaan.

Vs. 224. J. acht het niet onwaarschijnlijk, dat *goet* de voorkeur verdient. Maar *K.* vervangt *toeverlaet* vs. 661, waar het in denzelfden zin als hier voorkomt, ook door *guet.* Op twee plaatsen, 238 en 959, behoudt hij het woord, maar daar heeft het den meer gewonen zin van „toevlucht."

Vs. 230. „Dat was een domme zet van me." *Onbecant* heeft niet de beteekenis van „wreed", zooals J. wil, maar van „niet kennende: onwetend, dwaas" enz. vgl. *Sp. Hist.* III[4], 48, 56 en III [5], 26, 58. Ook *K.* heeft het woord hier in dien zin opgevat.

Vs. 233. BERGSMA (a. w. blz. 56) stelt voor naar *bK.* te lezen: *Ridders ende cnapen een ghetal.* Te onrechte. De overeenstemming zal wel toevallig zijn. *K.* althans is hier onbetrouwbaar, omdat hij overal de bastaardwoorden zooveel mogelijk vermijdt: *faelgien: maelgien* 405; *meskief* 376; *pensen* 203, 291, 307 enz. enz.; *te poente* 552; *riveel* 1045 [1]). Dat *b.* en *K.* elk op zichzelf getracht hebben het vreemde woord te vervangen, blijkt wel daaruit, dat zij beiden een verschillend woord ter vervanging kozen.

Vs. 240 vlgg. Ik heb *K*'s lezing hier gevolgd, omdat zij bepaald beter is dan die van *a.* Er wordt gesproken van ELEGASTS volgelingen. KAREL zegt, dat hij verboden heeft hun huisvesting te verleenen, en dus, zegt hij, moeten zij hun toevlucht nemen tot wildernissen en wouden. Van den toestand van ELEGAST zelf was trouwens in 220 vlgg. al gesproken.

Ik ben alleen niet zeker of ik vs. 240 niet eenvoudig aldus lezen moet: *Si hebben toeverlaat negheen. K.* heeft meer de gewoonte zinnen door voegwoorden te verbinden, die in het Mnl. zonder verbinding met het voorafgaande staan.

Vs. 266 *Sinen list* ware zeker zeer mogelijk (vgl. v. HELTEN.

---

[1]) In vs. 1091 behouden weliswaar *b.* en *K.* het woord *seriant*, maar het staat daar in het rijm, en is dus minder gemakkelijk te verwijderen.

§ 276* opm. 1), maar *a.* heeft eenige voorliefde voor dergelijke vormen; cf 529, waar *H. mine* geeft.

Vs. 273. De lezing van *K: voer bat vort*, die ook Bergsma wenscht opgenomen te zien is wel eenigszins onbetrouwbaar, omdat *K.* over 't algemeen een tegenzin heeft tegen het herhalen van het subject (cf. 131, 32; 168; 326?), maar het ligt toch voor de hand dat de drukken de lezing zullen hebben gewijzigd om de wat minder gewone aanwending van *bat.*

Vs. 277. *K*'s lezing is niet verwerpelijk. Er voor pleit, dat op uitdr. als *in dier ghebaren* enz. gewoonlijk een zin met *als* met de beteekenis van „als of" volgt. Er tegen, dat die zin dan gew. aanwijst: „een niet werkelijken, een vermeenden, een schijnbaren toestand, die een met voorbedachten rade veroorzaakten, doch niettemin valschen indruk geeft" (*Mnl. Wdb.* II. 95.) En dat is hier niet het geval, want Elegast wil werkelijk *verholen riden.* Er tegen pleit verder dat *K.* de uitdr. *als die* meer weglaat (o. a. *vs.* 392).

Vs. 301, 2. Het is onjuist, als Dr. Bergsma (a. w. blz. 57) zegt dat de verzen naar *AK.* moeten worden omgezet. Immers alleen *A.* heeft de omzetting, *K.*, die de verzen om het rijm verandert, slaat den eersten regel over, en maakt er een nieuwen rijmregel bij.

Vs. 324. *K.* is vrij onverstaanbaar, al veranderen wij *Vier* in *Mer*, zooals Bartsch wel te recht wil, en al verbinden wij, tegen Keller's interpunctie, den volgenden regel met dezen zin. Waarschijnlijk heeft het voor den compilator in het rijm onbruikbare *el* aanleiding gegeven tot het schrijven van dit ongelukkige vers. Misschien ook begreep de vertaler het vers verkeerd om den vorm *seden* voor *seiden*, dien ik daarom hier heb gebruikt. J's *deden* acht ik wat hypercritisch, de dichter meent: zij deden niets anders dan elkander aankijken, ze zeiden nog niets. Zijne wijze van uitdrukken is door al te groote kortheid onjuist, maar zij is niet onnatuurlijk.

Vs. 326. De constructie van het partic. met *bringhen* is in *a.* blijkbaar als verouderd verwijderd, ook kan de op *vs.* 46 besproken neiging der drukken tot de herhaling van de in *vs.* 319 ge-

bruikte woorden hebben geleid. In elk geval zal *K.* niet eene constr. opzettelijk hebben vervangen, die hij pas toegelaten had.

Vs. 328. Ik lees met *K.* *dieghene* voor *die ander* van *a.* Ik stel me den gang van zaken aldus voor. *Dieghene* was voor *a.*, zoowel als voor *K.* een bepalingaankondigend voornw.; *a.* verandert het in *die ander*, omdat er geen bepaling volgt; *K.* behoudt het, maar verandert den volgenden regel in eene bepaling.

Vs. 341. De afwijkingen in *A.* en *K.* weet ik niet te verklaren; *b*'s lezing heb ik gekozen, omdat zij de eenvoudigste is, niet, omdat ik haar voor de oorspronkelijke houd. Misschien moet men lezen: *Wat anders soude hi jaghen.*

Vs. 365, 66. Men zou de verzen op *K*'s. autoriteit gaarne schrappen, maar *K.* is verdacht, omdat hij de rijmwoorden niet kan gebruiken. (*heyschet*: *neit*; cf 1161, 62). Intusschen zijn het zwakke regels, en KAREL denkt er evenmin aan de laatste vraag te beantwoorden, als ELEGAST om haar te herhalen.

Vs. 367. *K.* *antwort*: „Charakteristisch, namentlich für einzelne Theile des Gedichtes, ist der Gebrauch des historischen Präsens für das Präteritum" BARTSCH, a. w. blz. 249. Vgl. voor *El.* nog 800, 804.

Vs. 379. De drukken zullen *overtrect* hebben vervangen, omdat zij het zwakke participium niet meer gebruikten; vgl. Sp. I[6] 8, 9 en VERDAM, Versl. en Meded. der Kon. Acad. 3[e] R. VII, 9. Voor *K.* ware er voor wijziging van de lezing *verdect* geen reden geweest: het woord had hij met *overdect* gemakkelijk kunnen weergeven, en het rime riche vinden wij in de geheele compilatie zeer veel (cf BARTSCH a. w. blz. 257).

Vs. 402. Er is geen reden met BERGSMA (a. w. blz. 58) te lezen *ware gheweest.* *A.* heeft alleen *ware*, en *K.* construeert *wesen* altijd met *sijn*, cf. 489, 996.

Vs. 408. J. leest *woet* voor *dranc*. Onnoodig, voorbeelden van *doredringen* in dezen zin vindt men *Mnl. Wdb.* II, 318. Ook *K.* heeft bovendien *Dar endrunge* en hij zou het woord niet hebben behoeven te verwisselen, had hij *woet* gevonden: hij gebruikt dat bijv. 308, 1.

Vs. 425, 26. BARTSCH zegt (blz. 84): „Da der Compilator sonst nicht: *molden*: *halden* reimt, so halte ich diesen Reim für ursprüng-

lich und der Lesart den Drucke vorzuziehen", en (blz. 310): *Elegast* liest anders aber diese Abweichung gebürht dem Compilator nicht, der weder *molde* noch *holden* sagt."

Dat de compilator niet *molde* „zegt" zal wel beteekenen, dat het in het hemzelven toe te schrijven stuk niet voortkomt: in de andere deelen vinden wij het herhaaldelijk.

Wat het rijm *o* met *a* aangaat, er is geen genoegzame grond om te veronderstellen dat *K.* het vermijdt. BARTSCH's voorbeelden (vgl. blz. 222) van eene verwijdering van een dergelijk rijm in *El.* zijn niet van groot gewicht voor die vraag. *K.* 391, 6 (= *El.* 1144) verandert *houde* in *balde*, niet om op *walde* te kunnen rijmen, maar omdat hij het eerstgenoemde woord niet kent; 393, 44 (= *El.* 1342) kan slecht dienen, omdat *K.* zich aldaar te ver van *a.* verwijdert. In het vorige vers. nl. heeft *K. ter vaert*, dat hij in het rijm niet gebruiken kan op onhandige wijze verwijderd en hij had nu het begrip „spoedig" nog uit te drukken. Het volgende vers: *Nedetbeet optie moude* kan hij toch al niet gebruiken om *beten*, dat hij overal vervangt. Dat hij niet geschreven heeft *Koment van dem ross balde zo der molden*, maar het laatste weglaat, kan niet als bewijs gelden tegen de mogelijkheid van het rijm *molden: halden*; had *K. zo der m.* willen bewaren, dan zou hij het, indien het hem in het rijm hinderde, vóór *balde* hebben kunnen zetten.

Het is mogelijk, dat de compilator een dergelijk rijm niet g a a r n e gebruikt, maar hij doet het toch. *Sp. Hist.* IV[1], 13, 61 *gescouden: behouden* blijft *K.* 344,14 bewaard, evenzoo de rijmen uit *Elegast* 265 *gout: menichfout*; 315 *goude: woude* (= *walde*); en verder voor *ch.*: 193 *ghedochte: mochte*; 41 *ghedochte: brochte*, waar *K.* trouwens *a: a* rijmt; maar daartegenover 845 *brochte, rochte* (*K. bedrochte* v. *bedorfte*) enz. Overigens, moet ik erkennen, zijn er verschillende plaatsen, waar wellicht het rijmen van *ocht* op *acht* bij *K.* tot eene verandering heeft meegewerkt (vgl. de var. van *K. El.* 933,34;) en ik zou de verzen uit *K.*, als BARTSCH en BERGSMA willen, voor die der drukken hebben opgenomen, indien niet vs. 425, zooals *K.* het geeft, in de geheele compilatie herhaaldelijk met kleine variatiën voorkwam. Dat maakt in mijne oogen dat vers

verdacht (vgl. vooral 107,55: *Ich sal en wael mit ellen Mit myme sper vellen Van syme rosse zo der molden* en verder BARTSCH *U. K. M.*, 310 i. v. *molde* en 307 i. v. *melme*).

Vs. 438. *Hebben* moet zeker niet worden ingevoegd, het kan uit het voorgaande *hadde* gemakkelijk worden opgemaakt (cf. STOETT *Mnl. Synt.* § 455, 456), en dat *b.* en *K.* een infin hebben ingevoegd, niet gevonden, blijkt daaruit dat de een *hebben*, de ander *gekregen* schrijft.

Vs. 443-46. Het is onwaar, dat *K.* hier onzin zou hebben, zijne lezing is voldoende, en de verandering in de drukken wordt dan zeer klein. Ook *tebroken* ontleen ik aan *K's zo brochen*: het is in den geest der incun. dergelijke niet meer gebruikelijke ww. met *te* te verwijderen. De zin van *ten is niet ghewroken* is me niet recht duidelijk, maar JONCKBLOET's gissing komt me onwaarschijnlijk voor (*niet onghewroken*). BERGSMA (a. w. blz. 60) verklaart: „men wreekt zich niet, indien men iemand aanvalt, die zich niet kan verdedigen."

Vs. 475-78 *K.* heeft 477,78 uitgeworpen, waarom is niet na te gaan, en verandert ook buitendien den tekst. De verzen, die hij voor 475,76 geeft, zijn intusschen stellig niet oorspronkelijk: *so mir got unse here* is in *K.* een zeer gewone uitroep, herhaaldelijk als rijmregel gebezigd. — 477,78 zijn door *H.* verzekerd.

Vs. 497, *so vele* = even veel, hetzelfde.

Vs. 505 vlgg. De wijze, waarop deze verzen in *aH.* worden gelezen, maakt ze, althans voorzoover vs. 507 aangaat, onbegrijpelijk. J. heeft den tekst, zooveel mogelijk, door omzettingen gelijk gemaakt aan de lezing van deze verzen vs. 245 vlgg. Hij gaat daarin op eigen autoriteit te werk, want de teksten geven alle dezelfde volgorde, eene andere dan de vroeger gevolgde. Toch slaagt ook hij er niet in de lezing geheel gelijk te maken. Het is dan ook onnoodig dat te doen, ik vermoed zelfs dat J. de fout, door de herhaling van de verzen 247-50 na 506 gemaakt, heeft vergroot. Laten wij die verzen weg, evenals *K.*. die ze wel, zooals BARTSCH p. 85 wil, zou hebben kunnen uitwerpen om *wel: el*, maar dat toch 249,50 niet heeft gedaan, dan hebben wij een verklaarbaren zin. *Ende* heeft dan vs. 508 de beteekenis van

„nadat," eene beteekenis die het juist aan het voorafgaande *Sint* ontleent. Ook zonder dat die tijdbepalende kracht aan een voorafgaand voegwoord kon zijn ontleend trouwens, zou tegen een dergelijke opvatting van *Ende* geen bezwaar zijn. Vgl. bijv. een plaats als *Alex* VIII, 239.

Hi hiet te gader bringhen tgoet,
Daer menech om sturte sijn bloet,
Ende hijt op die viande wan.

Men zou nog verder met *K.* kunnen meegaan en de verzen 508—511 nog bij het voorgaande trekken. In dat geval moet ook in 513 worden gelezen: *Ic hebbe mi onthouden*, maar men bederft daarmee ontegenzeglijk de kracht van de voorgaande verzekering, en bovendien heeft *Ic salt u segghen*, *al eest scande* volkomen het uiterlijk van een tusschenzin.

Bergsma a. w. blz. 62 gist dat wij in vs. 507 moeten lezen:

Sint dat mi moeste gheboren,
Ende ic mijn goet hadde verloren,

wat ongetwijfeld een voortreffelijken zin geeft, maar minder steun in de hss. vindt.

Over de oorzaak der interpolatie vergelijke men de aant. op vs. 46. Dat wij hier werkelijk met een interpolatie en niet met eene uitlating in *K.* te doen hebben, blijkt uit de lezing van vs. 506 in de drukken en *H.* Immers *K.* zou geen reden gehad hebben de lezing van 506 indien hij die gevonden had, zooals de drukken haar geven, te veranderen, al had hij eenige verzen uitgeworpen: hij kon het vers ook dan nog gebruiken, zooals het was. Wel ligt het voor de hand, dat de interpolatie tegelijk met het herhalen der vroeger volgende verzen, tevens den vroegeren vorm van het vers aanbrengt. Ook indien dus de gissing van Bergsma, die mij zeer toelacht, juist is, geloof ik dat de door mij uitgeworpen verzen verwijderd moeten blijven. Natuurlijk moet dan achter 506 een punt staan.

Vs. 520. Prof. Verdam heeft, *Tijdschrift* I, 127 (vgl. ook

Mnl. Wdb. II, 1128) aanmerking gemaakt op het opnemen door JONCKBLOET van deze lezing. Ook BARTSCH neemt (a. w. pag. 79) aan, dat de lezing der drukken de oorspronkelijke is, en dat de compilator veranderd zal hebben om *betrapen* te verwijderen, ofschoon deze zich op de andere plaats, waar dit woord in het rijm voorkomt (vs. 254) met een assonance tevreden stelt. Die meening vervalt natuurlijk, want ook *H* heeft de lezing, zij is dus ouder dan *K.*, bijgevolg vrij oud. De lezing der incunabelen is onbetrouwbaar omdat hun rijmregel eene herhaling is van vs. 254 (vgl. het op vs. 46 opgemerkte).

Het bezwaar, dat Prof. VERDAM heeft tegen de lezing *HK.*, ligt in het gebruik van het ww. in het enkelvoud bij het meervoudige *cnapen*. Het komt mij echter niet gewichtig genoeg voor om *a.* tegenover *HK.* te handhaven. Ons gedicht levert van eene dergelijke constructie nog eenige voorbeelden op, vs. 1034: „*Dat cume ghedroech twee paerde*; vs. 1290: *Van alle minen mesdaden, Die mi ter werelt ie ghevel*, en een groot aantal geeft STOETT in zijne *Syntaxis* § 443.

Met welk recht Dr. BERGSMA (a. w. pag. 63) naar „*HK.*" *konden* lezen wil, is me niet duidelijk. *H.* heeft *can*, *K. kunde.*

K. heeft volgens BARTSCH met *knaeffen* een ww. gemeend, dat de beteekenis van „knausern" zou hebben. Indien het bestaan van een derg. ww. alleen op deze plaats steunt, komt het me hoogst verdacht voor.

Vs. 523,24. De overeenkomst van *H.* en *K.* alleen heeft me genoopt, de niet zeer fraaie verzen, die JONCKBLOET naar *a.* heeft uitgelaten, en die men dan ook gaarne missen zou, te behouden.

Vs. 549. Prof. Verdam stelt (*Tijdschr.* I, 127) voor te lezen *daer ic begherde* [1]). *H.* is onleesbaar, maar *K.* zal wel de lezing van *a.* in zijn origineel hebben gevonden, in elk geval niet *daer* hebben gelezen. Hij vat den zin aldus op: „dit is de man, die ik wilde, dat mij van nacht vergezelde." Maar ook *a.* is zeer goed te begrijpen, zelfs al verklaren wij den zin niet als *K.* door, wat

[1]) Prof. VERDAM deelt mij mede, dat *daer* in zijn exemplaar reeds lang weder is uitgeschrapt.

ook mogelijk is, *die mede te varen* als acc. cum inf. te nemen. *Daer* kan namelijk door attractie van vorm veranderd zijn, zooals een pronomen elders daardoor een anderen naamval krijgt. In een zin als deze, waarin het pronomen een relatieven zin èn een daarvan afhankelijken objectszin aan een hoofdzin vastknoopt, heeft de relatieve zin reeds het pronomen, dat tot den objectszin behoorde, van demonstratief relatief gemaakt: de geheele inlijving er van is slechts ééne schrede verder. Waar het pronomen onderwerp van den objectszin was, gebeurt hetzelfde: *Dese duvel, dien ghi waent, dat jou sone si* enz. STOETT, *Syntaxis* § 197. Bij de opvatting van *K.* kan men aan deze laatste constructie denken: „Ik begeer hem dat hij meegaat", en vervolgens, den bijzin in een beknopten veranderende: „Ik begeer hem, mee te gaan." In dit geval is het pronomen door prolepsis in den hoofdzin gebracht en vervolgens door subordineering van dien zin aan een anderen relatief geworden; in het eerste geval gaat de laatste werking vooraf en komt daarna de opneming in den vroegeren hoofdzin.

Vs. 582. De lezing der drukken zou misschien verkieselijk zijn, maar de steun, dien *K.* in *H.* vindt, maakt het noodzakelijk hem te volgen. *Ligghen* heeft hier dus de beteekenis van „in hinderlaag, op de loer liggen."

Vs. 584. Over de constructie verg. *Mnl. Wdb.* II, 1514.

Vs. 607. Dr. BERGSMA wil lezen *stede* met *aK.* Ik heb in gevallen als dit aan de autoriteit der drukken zoomin als aan die van *K.* veel gehecht: beiden toch zijn er op uit het rijm aan te vullen. Voor *K.* vergelijke men nog: vs. 59, 103, 110, 322, 391, enz. Zie ook het op blz. 65 gezegde.

Vs. 614 *a.* en *b.* De verzen zullen door *K.* zijn ingevoegd, misschien juist om het eigenaardig gebruik van *van.* Verg. ook Dr. BERGSMA a. w. p. 65. *Van* dient wellicht tot omschrijving van een genitivus, die een gevolg kan zijn geweest van de bijbeteekenis van *berooven*, die *deren* hier heeft.

Vs. 620. *Raden* hier in den zin van „overhalen, ergens toe brengen," dien ook *gheraden* heeft (cf. *Mnl. Wdb.* i. v., en vs. 630). Ik houd JONCKBLOET's lezing naar *H.* met het enkelvoud voor

de ware: ook hier zullen de incunabelen het rijm hebben willen effenen. *K* heeft de geheele uitdrukking gewijzigd, waarschijnlijk omdat hij den zin om de beteekenis van *raden* niet begreep.

Vs. 621. *Dade*, ofschoon het twijfelachtig is, of de drukken werkelijk den ouden conjunctivus hebben bewaard én niet veeleer den jongeren indicatiefvorm voor *dede* geven. Hunne eenstemmigheid intusschen heeft me doen besluiten hun lezing te verkiezen.

Vs. 629, 30. Prof. VERDAM heeft *Tijdschr.* I, 128 reeds de lezing van J., die op de willekeurige bewering, dat *H.* het oorspronkelijke bewaard heeft, eene willekeurige nieuwe lezing grondt, bestreden. Hoe *H*'s lezing ontstaan is, weet ik niet, maar *a.* is bijna zeker goed. Het eerste vers is in *aK.* volkomen gelijk; den tweeden regel moest *K.* veranderen, want *node* rijmt niet op *Got.*

Vs. 632. De lezing van de drukken lijkt misschien passender, maar zij is overgenomen uit 488, waar hetzelfde vers voorafgaat. Vgl. de aanteekening op vs. 46.

Vs. 646—50. Prof. DE VRIES werpt 48 en 50 uit en leest:

Hi dader toe sine macht
Gherne ende sine behendicheit,
Elegast seide: laïc ghereit.

Vgl. J's uitgave p. 194.

Vs. 662. *H.* én *K.* steunen elkander. Dat *H. Eyn* voor *Sijn* heeft is althans licht aan te nemen. Het groote verschil van *A.* met de andere drukken maakt waarschijnlijk, dat zijne lezing niet in het origineel stond. *Dinc* heeft de beteekenis van bezitting en is meervoud: „Zijne schoone bezittingen, zoowel burchten als leenen, hij dankt ze alle aan den koning.

Vs. 678. JONCKBLOET leest: *Op haer orsen haren telt; H.* en *K.* bewijzen dat de aanvang van het vers moet hebben geluid: *Luttel mee*, daarom leest BERGSMA *Luttel mee dan haren telt*, en vergelijkt *Fergunt* 157: *Doe reden si mee dan haren telt.* Intusschen maakt dan *Luttel* een eenigszins vreemden indruk: zij kwamen op een veld niet heel veel harder rijdende dan ze gewoon waren. Maar bovendien kan *H.* zeer goed gehad hebben, wat *K.* heeft: *Luttel*

mee dan een ghetelt: in weinig meer dan een tel, zeer snel. *Een ghetelt* is dan een accusativus absolutus als: *Sijn leven durende* enz. Vgl. Stoett *Syntaxis* § 67. Voor de beteekenis zijn te vergelijken uitdrukkingen als *Rein* I, 1079: *Eer die line wert ghelesen Tende* enz.

Vs. 700. Het assoneerend rijm (*Adelbrecht: best*) komt me voor tot den oorspronkelijken tekst te behooren. Het is te onwaarschijnlijk, dat *b.* en *K.* dezelfde verandering zouden hebben gemaakt, beide daardoor het rijm zouden hebben bedorven, waarvoor zij anders nogal zorg dragen, en ten slotte beide daardoor een zin krijgen, die eigenlijk nog beter past dan *A*'s *terecht*, dat misschien uit vs. 570 afkomstig is.

Vs. 707. Het is onnoodig met *dK. dat* voor *daer* te lezen. *Daer* staat relatief met tijdaanwijzende beteekenis: nooit op een tijd, dien ik mij herinner. Evenzoo *Wal* 3102. *In sach jou noyt, daer ic te bet ghevroede*; vgl. *Mnl. Wdb.* II, 23, waar *daer* in deze plaats als bijwoord van plaats wordt opgevat, wat mij minder juist voorkomt.

Vs. 721, 22. Ik geloof met J. (p. 195) dat *K.* de oorspronkelijke rijmen heeft bewaard. Hadde *K*'s voorbeeld *pecken: trecken* gehad, er was voor hem geen reden geweest eene verandering aan te brengen: *bicken: trecken* zou hij zonder schroom hebben overgenomen, want *i* en *e* zijn hem voor het rijm geen bezwaar. *Reken* zullen de drukken echter wat verouderd hebben geacht, en zij vervingen het door *trecken*; een nieuwen rijmregel vonden zij in vs. 730. Muren *breken* en *picken* wisselt meer met elkander af, cf. *Mnl. Wdb.* op *dorepicken* en *bicken*. De druk van *K.* heeft *brechen: recken*, waarvoor men zal te lezen hebben: *brechen: rechen*, niet *brecken: recken*, zooals Dr. Bergsma doet; de vormen *rechen* en *recken* kent *K.* weliswaar beide, maar *brecken* wordt, voorzoover ik weet, nergens gevonden.

Vs. 761. *Ghewin* zal hier in een meer algemeenen zin zijn op te vatten: hij wilde nochtans de gevolgen van hunne onderneming, hetzij die aangenaam of onaangenaam waren, met hem deelen.

Vs. 76?. *Karel* voor *Die coninc* in *b.* en *K.* is niet te vertrouwen vanwege de op vs. 44 besproken eigenaardigheid van *K.*

Vs. 763—65. Ik heb niet geaarzeld de lezing van *K.*, zooals die door Prof. VERDAM (*Tijdschr.* I, 126) gewijzigd is, op te nemen. Men zou alleen kunnen twijfelen, of in 763 ook de lezing van *aH.* (*conste behendichede*) te handhaven ware. Maar het schijnt, dat men 765, — vooral in *b.* is het duidelijk — heeft opgevat als slaande op ELEGAST, ten gevolge van de verandering van *mellijc* in *minlic*, en in dat geval was de verandering, ontleend aan vs. 839, noodzakelijk.

Over *mellijc* (klein) zie Glossarium van den *Seghelijn* en FRANCK op *Alexander* III, 965.

Vs. 791 vlgg. JONCKBLOET werpt 790 en 91 met de verzen in *a.* uit. Hij stelt zich voor, dat vers 790 ingelapt is, en dat, om in de plaats van drie behoorlijk vier rijmen te krijgen men het later tweemaal geschreven heeft. In *a.* ware dat nog mogelijk: men zou kunnen aannemen, dat die herhaling dan tegelijk zou zijn geschied met de invoeging van de beide, ook door mij veroordeelde, verzen. Maar dat zoowel *a.* als *K.* naar hetzelfde ongelukkige middel van herstel zouden hebben gegrepen, kan ik niet gelooven. Me dunkt, een van beiden zou wel op het denkbeeld zijn gekomen liever den ingelapten regel, of een der andere, zooals *H.* doet, te schrappen. De verzen in *a.* op *telt* en *quelt* houd ik met J. voor onoorspronkelijk. Immers ook *H.* mist ze, en ofschoon dat zou kunnen veroorzaakt zijn door het overspringen van den eenen regel op den lateren gelijkluidenden, de zin der verzen is zoo zeer in overeenstemming met het vermoeden van hunne onechtheid, dat daaraan niet te twijfelen valt. Juist die invoeging echter stelt de oudheid van *K.*'s traditie buiten kijf: men zou geen reden hebben gehad te lappen, indien men er geen bezwaar in had gezien twee gelijke verzen op elkander te doen volgen. Ik heb den tekst, die wel eenigszins vreemd blijft, nu aldus verklaard; KAREL zegt: „Indien gij geloof slaat aan dat, wat hoenderen en honden u mededeelen, dan berust uw overtuiging, dat geloof, toch op een zwakken grondslag.″ Waarop ELEGAST antwoordt: „Uw geloof, nl. uw vertrouwen op mij, is zwak, hoor dus zelf.″ Op deze wijze kunnen wij de verzen althans verklaren.

11

Vs. 797. BARTSCH zoekt het (a. w. p. 82) wel al te ver, met in *de sedè* in *K.* een accus. absol. te zien met de beteekenis „in der weise", en verandering in *ind sede* is onnoodig. *De* is eenvoudig relatief pronomen. Overigens gebruikt *K.* den vorm *sede* niet.

Vs. 800. *K*: *Da sacht E.* Het gebruiken van voegwoorden voor den zin in den geest als hier geschiedt, vindt men bij *K.* veel, vooral ook bij de apodosis.

Vs. 807—812. Ik heb de plaats aldus opgevat; KAREL vraagt: „Zijt gij zoo laf, ik meende dat gij meer durfdet. Doe uw werk of laat ons maar heen gaan." „Goed" zegt ELEGAST, „ik zal doen wat gij zegt, al neemt men ons dat ook van nacht gevangen. Wij zullen zien, of het tot uw voordeel zal zijn. Loopen wij in den val, dan heb ik in elk geval nog meer kans om te ontkomen dan gij" (want KARELS behendigheid slaat hij niet hoog aan). Het ware misschien nog beter in 807 *ende* voor *ofte* te lezen. KAREL spoort ELEGAST dan aan wat haast te maken, hij wil graag weer weg. Dat is intusschen tegen de hss. Want *a.* had niets: *en* in *B.* is later ingevoegd, blijkens *AC.*, ook blijkens den vorm *en*, want *B.* (soms ook *C.*) gebruikt dien altijd, waar hij het woord zelf invoegt.

Vs. 808. bij KARELS woorden te trekken, ging moeilijk, vooral wanneer wij *ofte* in 7 behouden. KAREL acht het volstrekt niet waarschijnlijk, dat zij zullen worden gevangen, maar hem past ook geenszins een zoo krasse minachting van het gevaar, wel aan ELEGAST, die van lafheid wordt beschuldigd. (Vgl. ook vs. 862). Ook de schikking der woorden in *K. spach E.* wijst op de verbinding, die ik gemaakt heb.

Vs. 846. Men leze in *K. bedrochte* voor *bedorte* niet *dochte*, zooals BARTSCH (p. 220) lezen wil. Verg. vs. 587.

Vs. 852. Werkwoorden met *ghe*... hebben de drukken zeker meermalen van dit voorvoegsel beroofd. Maar *K.* heeft aan den anderen kant eene onmiskenbare voorliefde voor het voorvoegsel, zoodat het moeilijk is altijd uit te maken, of men de drukken of *K.* te volgen heeft. Het volgende vers toont duidelijk dat de neiging der drukken is *ghe* te verwijderen: immers daar heeft *A.* het nog behouden, maar de jongere hebben het reeds geschrapt.

Vs. 854. Ik geloot dat de overeenstemming, die dan ook maar gedeeltelijk is, in *b.* en *K.* toevallig moet zijn. Zij hebben waarschijnlijk beide het hun vreemde *verweentheit* willen verwijderen. Dr. Bergsma (a. w. p. 72) wil *bK.* volgen.

Vs. 858. Wellicht is *K's* lezing wat willekeurig opgenomen, maar zij is ontegenzeglijk mooier, en het eenigszins eigenaardige van de constructie kan aanleiding hebben gegeven tot de verwatering in *a.*

Vs. 877. J. vermoedt reeds dat *K.* de ware lezing heeft. Twijfelachtig is zij alleen, omdat *K.* ook den vorigen regel gansch anders leest. Intusschen, indien men aanneemt, dat de vorm *hem* hier voor het vrouwelijk gestaan heeft, dan wordt, ook met het oog op 1327, waar *a.* dezelfde vergissing heeft aangaande *seinen*, de verwarring der drukken begrijpelijk.

Over *hem* refl. voor het vrouw. *Mnl. Wdb.* i. v. hi. III, 421.

Vs. 884. Volgens J. (p. 198) stelt Prof. De Vries voor te lezen:

Hets ander dinc dat u verdoert;
Si bemaenden ende beswoert.

De verbinding van Praesens en Impf. in den tekst is echter geen bezwaar (Vgl. ook Stoett § 478). Het is niet onmogelijk, dat *K.* dien overgang vermijdt. Dat *K*'s voorbeeld *deren* zal hebben gehad, wordt door hetgeen hij heeft des te waarschijnlijker, want hij vervangt dat ww. bijna altijd.

Vs. 909. *K.* heeft hier *houde*, dat hij nog eens uitwerpt, en dat hij gewoonlijk door *balde* vervangt, nogal handig verwijderd door een paar verzen in te voegen. Vgl. Bartsch p. 81.

Vs. 920—22. De vertaling is: Want hij wilde, dat degene, die den koning hiervan (nl. van dezen aanslag op zijn leven) zou verwittigen, dit bloed (als bewijs van de waarheid) zou laten zien.

J. volgde eerst gedeeltelijk *B.*, maar in de aant. erkende hij, dat Elegast moeilijk kon wenschen naar den koning te gaan. De omzetting *brochte te voren* wilde hij nochtans behouden, wellicht omdat hij meende, evenals Bergsma (blz. 74), dat *voren* in het rijm door *K.* veranderd was. De lezing van *b.* moet echter

jonger zijn, want blijkens de overeenkomst van *A.* met *N.*, is *A.* = *a*, en *b.* is toch uit *a.* voortgekomen.

Laten in 920 heb ik behouden, omdat *NK* het hadden, en omdat ik het in mijn verklaring behoefde. Volgens Bergsma staat het ook in *AC*, volgens mijne afschriften ontbreekt het in alle drukken. *Schouwen* neem ik in den zin van „toonen" (Kiliaen).

Vs. 941—43. *aN.* hebben *Hets wonder* voorgevoegd, omdat hun *dat* in den zin van „indien" niet begrijpelijk was. Aan vs. 943, zooals het in de drukken gelezen wordt, kan men zien, dat de eene verandering reeds andere tengevolge heeft gehad. *N.* leest dat vs. nog met *Sone*, alsof er een voorwaardelijke zin voorafging.

Vs. 953. Met *testeken* hebben wij althans eene lezing, waaruit de verschillende varianten k u n n e n zijn voortgevloeid. De drukken hebben de ww. met *te* waarschijnlijk verworpen. Wij vinden ze daar nergens.

Vs. 978. *K*'s lezing acht ik de ware, omdat die der drukken: *hem te bescudden vander doot* mij voorkomt eene meer moderne constructie te bevatten. Bovendien ontbreekt *hem* in *A.*; ook hier zien wij dus de verandering nog bezig te geschieden.

Vs. 1063. De lezing *b.*, die J. opneemt, is zeker jonger. Maar uit *So* in het volgende vers blijkt, dat er toch een temporale zin vooraf gaan moet, en wij hebben alle reden te vermoeden, dat het weer een zin met *Ende* zal zijn geweest die de verwarring heeft veroorzaakt. Misschien had ik *K.* met verandering van interpunctie geheel kunnen volgen, maar voor de weglating van het pronomen vond ik hier geen vrijheid.

Vs. 1067—70. Men zou geneigd zijn met *K.* de vier verzen weg te werpen, maar *K.* kan ze juist vermeden hebben om hunne onverstaanbaarheid, met name om *boer*, dat ook voor ons nog niet genoegzaam verklaard is: Vgl. *Mnl Wdb* i. v.

Vs. 1072. Ik heb J's lezing aangenomen. De zin is: Karel zond een van zijne bedienden om zijn geheimen raad bij een te roepen. De drukken hebben die uitdr. niet recht begrepen en er van gemaakt: Karel liet een zijner kamerlingen komen, *K.*, die de constructie *enen sinen* niet gebruikt, liet *enen* weg en voegde voor aanvulling *heimelich* in.

Vs. 1082—84. In 82 volg ik *K.*, omdat *a*'s *gheven* in den zin minder goed past, men zou eer *gaven* verwachten, en omdat 1088 eenigen invloed schijnt geoefend te hebben, ook blijkens *goeden*. 1083 en 84 zijn mij zeer verdacht. *K.* mist hen, zonder duidelijke reden, en zij gelijken zeer op de verzen 1179,80, waaruit *a.* ze dus kan hebben ontleend. Ook komt het me voor, dat aan eene uitlating van het pronomen *si*, die wij om den zin te verklaren in vs. 84 noodzakelijk moeten aannemen, waar het met zooveei nadruk staat als hier, nauwelijks geloofd kan worden. Intusschen durfde ik de verzen niet te schrappen. Een weinig beter zouden zij wellicht worden, indien wij lazen:

Datsi behouden sijn ere,
Ende daertoe haren gherechten here.

Vs. 1097,98. Te onrechte leest *J.* als *K.* Deze verhaspelt 1097 om *deren* uit het rijm te brengen, en is dus in 98 onbetrouwbaar. Vgl. ook BERGSMA a.w. blz. 77.

Vs. 1105, 6. Misschien zijn zij ingevoegd. De verzen ontbreken althans in *K.* en dat zonder duidelijke reden. Want wat BARTSCH p. 85 zegt, dat zij om het rijm *groot: stoot* zouden zijn weggelaten, is onwaar. *Groes*: *stoes* vindt men bijv. *K.* 320, 47, en ik zie dan ook niet, wat dit rijm zou verhinderen.

Vs. 1116. Het vervangen van *liden* is niet zoo zeldzaam in *K.* als BARTSCH p. 81 meent. Zoo in *Elegast* 322, 340 enz., en *Sp. Hist.* IV[1] 33, 13, waar *K.* 536, 50 *leden* door *voren* weergeeft. Niettemin gebruikt hij het woord elders wel, bijv. in *El.* 325, 329 enz.

Vs. 1156. Wij hebben hier niet met het adv., maar met het subst. *houde* te doen. De drukken hebben met hunne gewone neiging om het reeds meer gebruikte nogmaals te bezigen het woord gelijk geacht met het in vs. 910 voorkomende adv. Hunne opvatting wordt alleen schijnbaar door *K.* gesteund. Want *K.* kon *hulde* in het rijm op *walde* natuurlijk niet houden, en voegde dus een nieuwen rijmregel in. In de volgende verzen, die daarom ook wat moesten worden omgewerkt, bracht hij nu den oorspronkelijken zin van 1156, vandaar in 1160: *Ind haven syne hulde.* Ook in 1157

volg ik nu *K.* en verklaar den zin aldus: „Hij liet hem weten, dat hij in zijne gunst hersteld was, en dat hij hem al zijne misdaden vergaf.” Misschien behoort de voorwaardelijke zin in 1158 en 59 zoowel bij het voorgaande, als bij het volgende, maar noodzakelijk is die opvatting niet.

Vs. 1173 vlgg. J. geeft deze verzen anders. Hij zegt, *K's* verzen, die in *a.* ontbreken (73, 74) over te nemen, maar wijzigt 74 onder de hand geheel en maakt er van *Men soudene te Caerle leiden*, waarmee hij een beter vervolg op *hiet ende beval* krijgt.

Het is echter niet onmogelijk *K.* te verklaren, zooals hij is, wanneer wij *gheleiden* nemen in den zin van „beschermen, vrijgeleide geven.” „Bovendien verzekerde, hij, dat, indien KAREL hem vrijgeleide wilde geven, hij EGGHERICS misdaad zou bekend maken.” Alleen *heeten ende bevelen* komt dan niet geheel tot zijn recht.

Wij nemen hierbij aan, dat in *a.* 1173, 74, in *K.* 75, 76 zijn weggelaten, maar zeker is dat niet. Het is geenszins onmogelijk, dat het oorspronkelijk hetzelfde verspaar is, weliswaar dan in zeer verschillende redactie.

Vs. 1202 *die hem liet* blijft eenigszins vreemd. J. leest:

Maer hi en hads ghene macht,
Daer was menich die hem wacht.

Daarvoor zie ik geen vrijheid: wij dienen de lezing te behouden, vooral om *K.*, die hetzelfde heeft als de drukken, daardoor nog wel een onverschoven vorm op *t.* toelatende. *Laten* dan = „in den steek laten.”

Vs. 1206. De zin is: „bij allen, die na een zondig leven zich tot den dienst van God hebben gewend,” dus: „bij allen, die een godgewijd leven leiden, bepaaldelijk in den dienst van God in kloosters.” Vgl. Hij is van een booswicht een fatsoenlijk man geworden. Ik dank de lezing aan Prof. VERRAM, die reeds indertijd, *Tijdschr.* I, 128, J's lezing. *Dies goet man soude plien* bestreed, omdat de door J. aangehaalde voorbeelden zijne lezing niet dekten. Wat *K.* geeft is eigen maaksel, want hij verandert om het rijm *dien*: *plien*, dat bij hem *deme*: *pleyn* zou luiden.

Vs. 1233. De verzen uit *K.* behooren er natuurlijk in. Wat de koning vs. 1256 vlgg. zegt heeft alleen zin, wanneer het slaat op datgene, wat ELEGAST opmerkt aangaande het kamprecht van EGGHERIC. Ik heb voor een groot deel J's vertaling der verzen overgenomen.

Vs. 1241, 42. De verzen zijn, zooals ze in *K.* staan, in mnl. rijm onbruikbaar. J's lezing scheen me zeer gelukkig gekozen, omdat er liefst een woord in het rijm moest worden gebracht, dat *K.* aanleiding kon geven tot eene verandering en een zoodanig woord is *houde*. Vgl. de aant. op 909.

Vs. 1247 J. leest: *Verraets ende mort stont ic ave. Afstaan* is in dezen zin misschien nog gewoner, maar ook *K*'s lezing is zonder verandering, dunkt mij, te gebruiken.

Vs. 1273, 74. Ik heb niet zonder aarzelen de lezing der drukken gekozen. *K's* lezing der verzen:

Den camp na rechte ende na reden.
God ghewaerde hem siere beden

wordt door BERGSMA verworpen om *ghewaren*, dat hij niet mnl. acht. Daar staat tegenover dat de drukken en *M.* hunne lezing volgens hun gewone neiging overgenomen kunnen hebben uit vs. 1381, 82. Verder zou men *ghewerde* van *ghewerden* „waardig keuren" kunnen afleiden, wat op deze wijze gebezigd wel niet is aangewezen, maar ongetwijfeld in dien zin gebruikt en zoo met een gen. der zaak kan geconstrueerd worden. Alleen het samengaan van *aM.* heeft mij ten slotte de opgenomen lezing doen behouden.

Vs. 1297—1300. De verzen kunnen gemakkelijk worden gemist, maar *M.* verzekert 1297 en de andere zullen dus ook wel oorspronkelijk zijn, ofschoon zij in *K.* ontbreken.

Vs. 1311, 12. *K*'s lezing der verzen heb ik gevolgd, omdat de drukken herhaaldelijk moeite met den vorm *seinen* hebben, en hem door *seghenen* vervangen: 98 *(B* en *C.)*, 287 en vooral 1325, waar zij het woord kennelijk verkeerd hebben opgevat.

Vs. 1319,20. De verandering in *K.* kan geen gevolg van het rijm *seide: ghereide* zijn, want ofschoon *K*'s gewone vorm voor

seide: sade of *sachte* is, *seyde*: *ghereyde* rijmt hij o. a. 168, 948, 1395. Bartsch' gissing voor *enkalde* in *K. entwalde* (zögerte) te lezen is overigens overbodig.

Vs. 1332—34. De wijzigingen in *K.* zijn waarschijnlijk alleen een gevolg van den wensch om het vreemde woord *curiën* te verwijderen. Het rijm *ghewelt: velt* was geen bezwaar. Dat zijne lezing de oorspronkelijke niet is, blijkt al uit de rijmen *stach: lach* die mnl. niet zouden deugen.

Vs. 1345—48. Ik zou bijna geneigd zijn aan eene interpolatie te denken. Intusschen het rijm *paert*: *vaert* was een hinderpaal voor *K.*, vgl. vs. 1339 (alleen in 33, 34) en Bartsch p. 217; het uitwerpen van deze beide verzen heeft dan dat van de voorgaande kunnen ten gevolge gehad hebben. Ook ziet het *Elegast sprach* in 1349 er verdacht uit. De verzen 1347, 48 blijven met dat al zonderling en ik kan niet inzien, dat J. met zijne verandering in *Ne moghedi*, „die hij aan De Vries te danken heeft" de zaak veel beter maakt. In dat geval verkoopt Eggheric een tamelijk flauwe grap. „Als gij uw leven al verliest dan behoudt gij in elk geval uw paard"; of men moet *behouden* nemen in den zin van „redden." Even goed echter kan Eggheric meenen: „Indien gij te paard blijft, kan het altijd gebeuren, al overwint gij mij, dat ik uw paard dood" enz.

Vs. 1357, 58. Men dient òf de lezing der drukken òf die van *K.* aan te nemen, althans voorzoover de rijmen aangaat. Verandert men de drukken met J. door *met scampe* voor *bi rampe* te schrijven, dan heeft men weliswaar een goeden zin, maar reden voor de verandering èn in de drukken èn in *K.* is dan niet te vinden. *Scamp* komt in *K.* voor: 251, 38; 258, 63, 394, 9 en elders. *Ramp* daarentegen heb ik er niet in gevonden (wel elders in Mhd.), dus dat k a n een reden tot verandering geven. Maar met dat woord is de zin onverklaarbaar. Daarom heb ik *K*'s lezing gekozen, *in groessen noit* veranderende in *in deser noot*, omdat dan de beteekenis van *noot* (= strijd *Limb.* VII, 894, 1074 Moriaen, 1888) voor de drukken reden van wijziging heeft kunnen zijn. Dus: „Al zou ik daardoor in dezen strijd het onderspit delven".

Vs. 1361. Zeker is het niet, dat *K.* de ware lezing heeft, maar

de drukken knoeien ook met *meet*, dat zij in *meert* veranderen, en moeten daarom de beteekenis „ontzien, sparen", die in *miden* en niet in *merren*, min of meer ligt opgesloten, nog uitdrukken. Ook is het herhaalde *Eggheric* in de drukken leelijk.

Vs. 1368 *a*, *b*, *c*. Ik heb er over gedacht de twee eerste verzen uit de drukken op te nemen: ze konden in *K*. om het eenigszins onduidelijke der constructie zijn weggelaten. Ik heb het niet gedaan, vooreerst omdat 1368 dan, naar *a*. gelezen, een leelijk metrum krijgt, dan omdat wij in *al in een* een stoplap zouden toelaten, en vooral, omdat er, ook blijkens het derde rijmvers en blijkens de uitgelaten verzen, die wij uit *K*. moeten aanvullen, geknoeid was.

Vs. 1384. J. leest tegen de hss. *ghewichts*. Onnoodig: de zwakke genitief is bij deze onzijdige jostammen niet ongewoon. Vgl. FRANCK § 185; voorbeelden bij v. HELTEN. § 259.

Vs. 1394. Den vorm *heelt* heb ik uit *M*. overgenomen, omdat uit de vreemde lezing van *K*. *de meyste helpe*, blijkt, dat het oorspronkelijke een eenigszins ongewonen vorm heeft gebruikt.

Vs. 1406 *K*'s *guet* maakt het waarschijnlijk dat ook in zijn voorbeeld *saec* stond. Terecht wijst BERGSMA (a. w. blz. 82) er op dat de steun van *M*. voor J's. lezing wat zwak is. Mone las . . *at*, misschien, zegt BERGSMA, stond er . . *et* (en dus *goet* als *K*.), maar tusschen . . *at* en *ec* is in het nauwelijks leesbare hs. al evenmin groot onderscheid. Het zal dus wel beter zijn *saec* te behouden.

STELLINGEN.

I.

Te onrechte beweert K. Brugmann (Grundriss der vergl. Gramm. I § 336), dat de eerste *qu* bij *coquo* en *quinque* door assimilatie uit proëthnisch *p* ontstaan is.

II.

De afleiding van het woord *kras* (= krachtig enz.) door Dr. Veth (*Uit Oost en West* blz. 29) uit het Maleisch (*kĕras*) is te verkiezen boven die van Dr. Franck (*Et. Wdb.* i. v.) uit het Fransch (*crasse*).

III.

Ulfilas, II *Cor.* 1, 8
svasve *skamaidedeima* jah liban.
Te onrechte neemt Bernhardt de lezing van Cod. Ambr. A. op: svasve *afsvaggvidai veseima*.

IV.

Wolfram v. Eschenbach, *Parzival* 121, 11 (IVe Ausg. Lachmann)

swer in den zwein landen wirt,
gefuoge ein wunder an im birt.

Men plaatse de komma na *gefuoge*, en vatte dit als een adjectief op (Mhd. Wtb.). De verklaringen van Lexer en Bartsch zijn minder juist.

V.

Wolfram, *Parz.* 123, 21 (Lachmann):

Ay ritter *guot*, waz mahtu sîn?

Men leze met de hss. Ddgg. ritter *got*.

VI.

Roelandslied, vs. 515:

Dattu den keiser minen heere
Een *dachvaert* scade hebs ghedaen.

Lees: *dachwant* of *dachmaet*.

VII.

Nevelingen, fragment II, 24:

Dat es een groot wonder doch eest dicke gesciet,
Daer men den *barsculdegen* bi den doden siet.

Lees: *baensculdegen*.

VIII.

Ferguut, 264:

Lees: Die coninc hi hadt wel *gheheten*
Een cnape, op enen zomere hine leide.

IX.

Limborch, I. 235 vlgg.
Lees: Haer dolen ende haer mesval
Claghede si so sere, dat al
Die goede man vergat sinen rouwe,
Na vs. 234 behoort dan een punt te staan.

X.

Limborch, III. 303 vlgg.
Doe voeren wech uut dat crijt;
Die kivitein dede met vlite
Die liede al uutwert staen.
Te onrechte wil Prof. Verdam (*Tijdschr.* VIII, 192) de lezing van *B.* opnemen; men behoude die van *A.*

XI.

Sp. Hist. 1[1], 35, 23.
Cybarin die *liede* houden.
Lees: die *sede.*

XII.

Seghelijn vs. 11038.
Seghelijn hevet *dit* versien.
Lees: voor *dit dien.*

XIII.

Hooft, *Gedichten* (uitgave Leendertz) I, blz. 176, r. 9, 10.
En wie hem dempt, verwaereloost de zon
Aen schepsels blindt, uutroyende' alle dieren

De verklaring van Leendertz is onjuist.

XIV.

De verschillende beteekenis, waarin uitdrukkingen als *in enes gheleide sijn* kunnen worden gebruikt, wordt *Mnl. Wdb.* II, 1220 te onrechte verklaard uit eene actieve en passieve opvatting van het substantief.

XV.

Men heeft recht te spreken van eene middelnederlandsche schrijftaal.

XVI.

Reinaert I. 2301—30 wordt door Jonckbloet terecht als eene interpolatie beschouwd.

XVII.

Te onrechte beweren Jonckbloet (*Ndl. Letterk.* 1³, 175) en Te Winkel (*Ndl. Letterk.* 1, 121), dat een origineel van onzen *Elegast* reeds in de fransche literatuur zou zijn aangewezen.

XVIII.

Paris' opvatting aangaande de naamsverwisseling van Basin en Elegast (*Charlemagne* p. 142) is onhoudbaar.

XIX.

Ten onrechte wordt door Wagenaar als lid der Zweedsche ambassade van het jaar 1611 genoemd: Jacob van Wassenaar, heer van Obdam. In plaats daarvan leze men: Jacob van Duivenvoorde, heer van Obdam.

XX.

Het is wenschelijk dat op de laagste klassen der gymnasiën het onderwijs in het Latijn met het onderwijs in het Nederlandsch in eene hand zij vereenigd, en dat in verband met dezen maatregel aan doctoren in het Nederlandsch de facultas docendi in het Latijn voor de eerste en tweede klasse worde verleend.

XXI.

Het ware wenschelijk, dat bij een der examina voor nederlandsche literatoren ook eenige kennis der nederlandsche kunstgeschiedenis geëischt werd.

